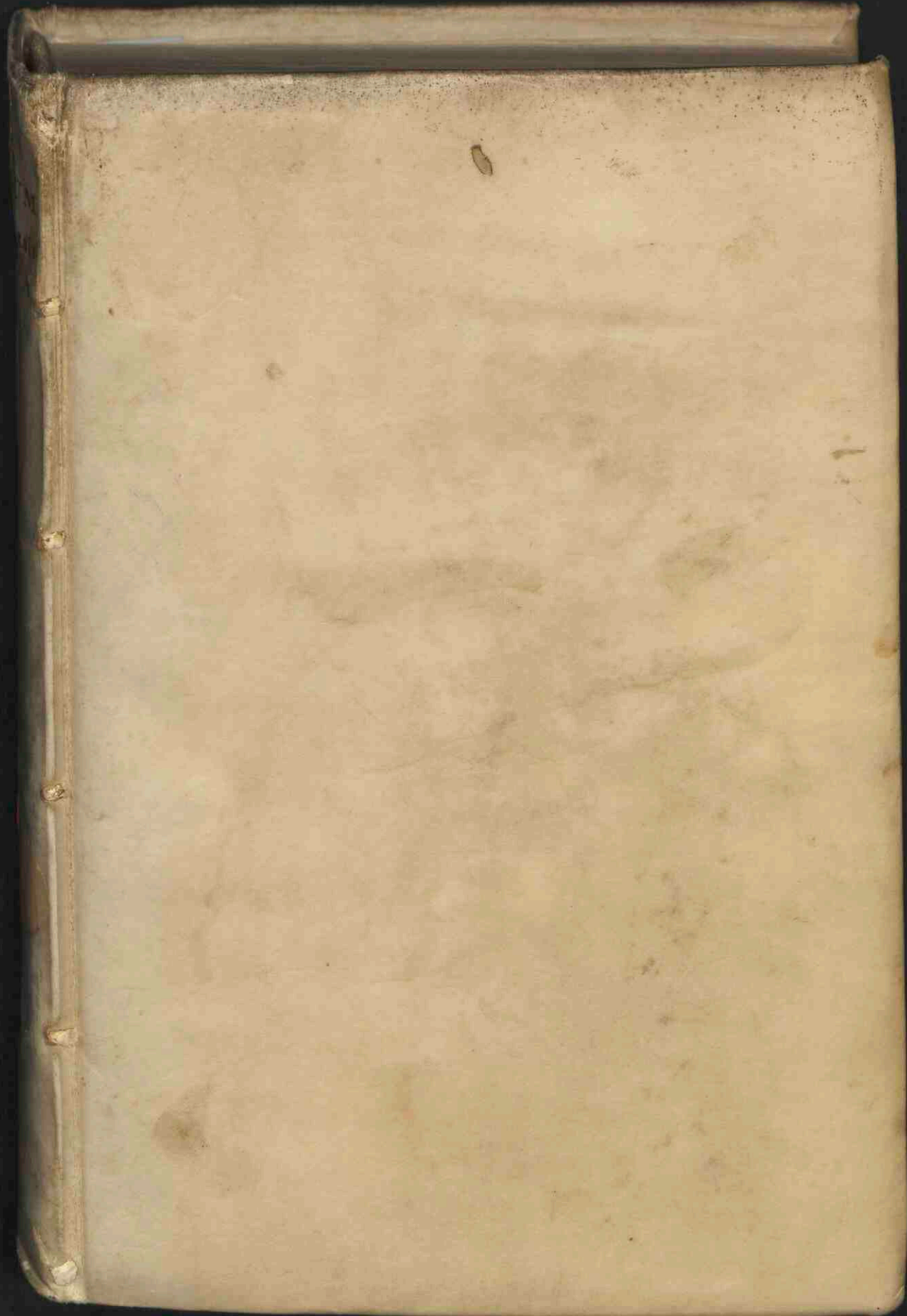

Targum seu paraphrasis Caldaica, quae etiam Syriaca dicitur, Jonathani Caldaeii ... interpretis, ... in Hoseae, Joelis & Amosi gravissimas prophetias, atque etiam in Ruthae Historiam & Lamentationes Jeremiae prophetae incerto auctore Caldaeo

<https://hdl.handle.net/1874/401639>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

TARGUM
seu Paraphrasis
CALDAICA

1700.

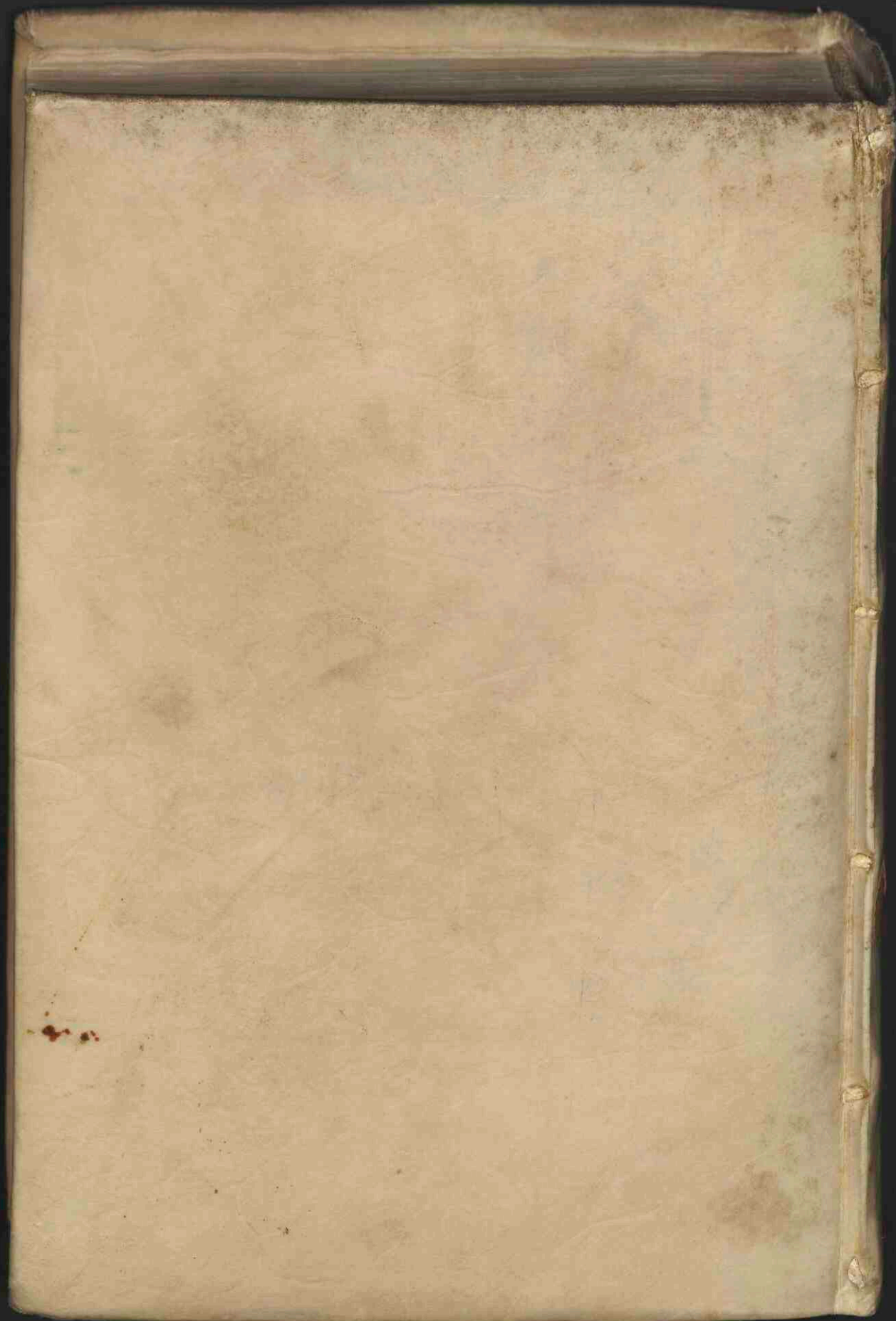
106

Pl. X N°. 11

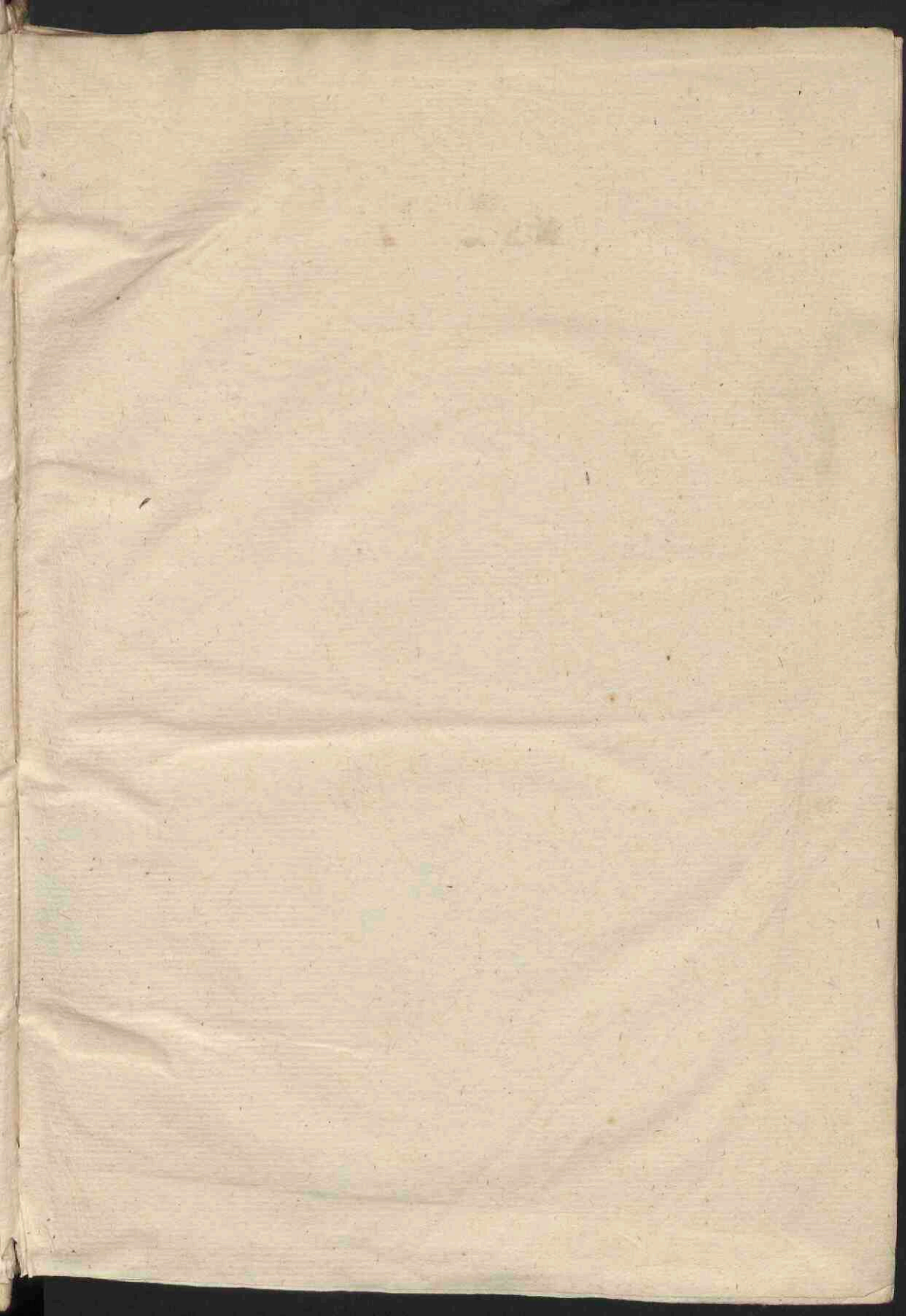

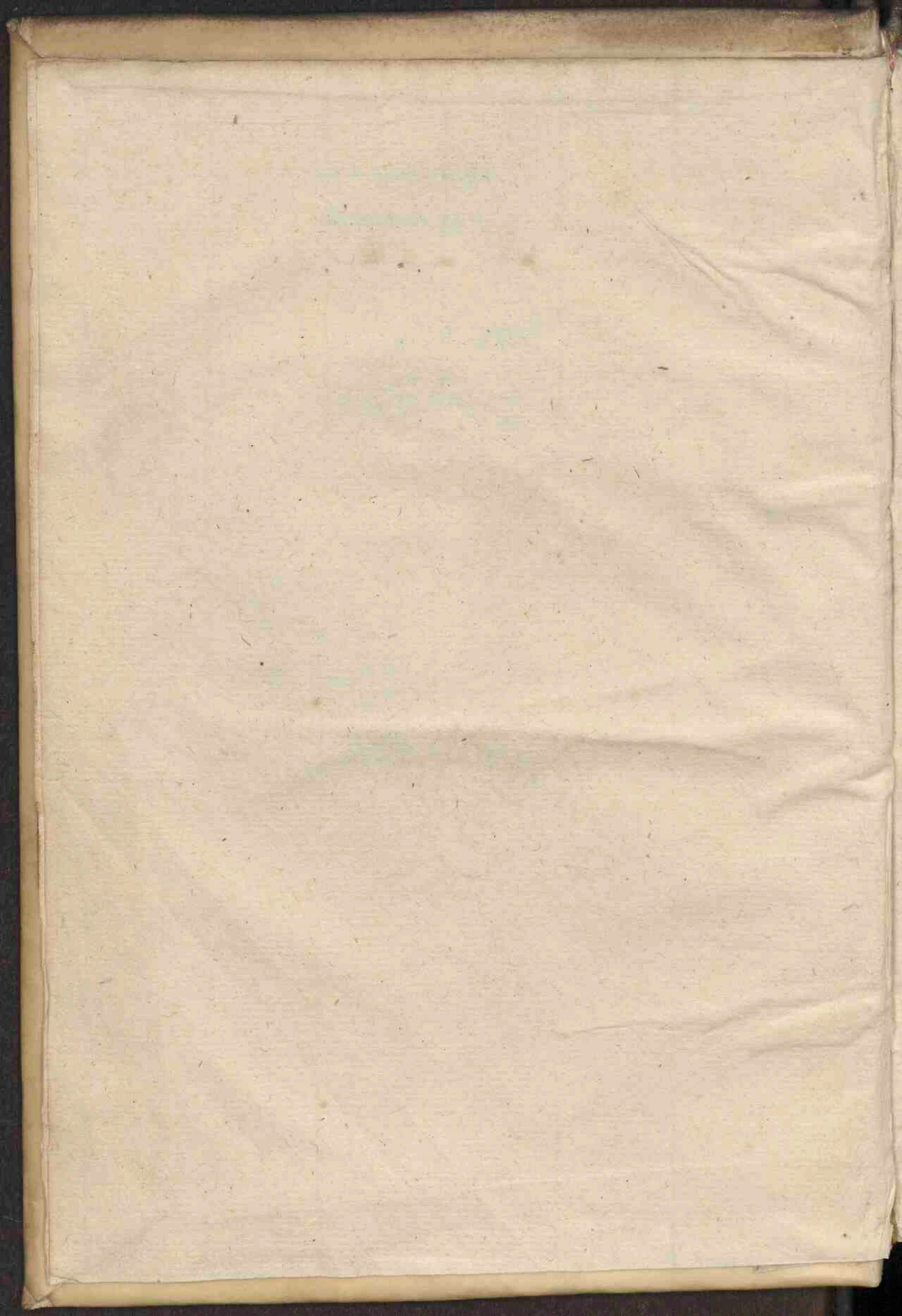

Biblia et interpretes

Quarto n°. 36.

Kast 106
pl/K n: 11

123-NA.

№ 3. aa.

8

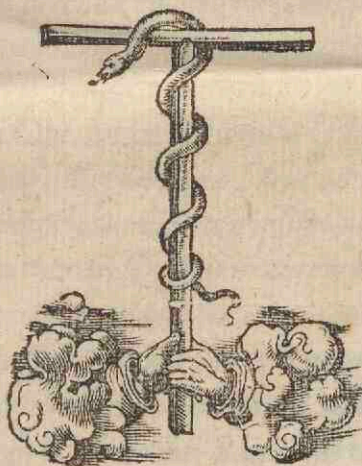
TARGVM
SEV PARAPHRASIS

CALDAICA, QVAE ETIAM SYRIACA
DICITVR, IONATHANI CALDAEI ANTIQV-
SIMI atque fidissimi sacrarum Veteris Testamenti scripturarum in-
terpretis, in Hoseæ, Ioëlis & Amosi, grauissimas prophetias: atque
etiam in Ruthæ Historiam & Lamentationes Ieremiæ prophetæ
incerto auctore Caldæo: nunc primùm latinitate donata, interpre-
te Iohanne Quinquarboreo Aurilacensi linguarum Hebraicæ &
Caldæicæ Regio professore.

Additæ sunt etiam eiusdem Quinquarborei in singula capita annota-
tiones non pœnitendæ, cum locuplete Indice.

*Iste enim est Ionathanus ille præclarus, qui, quantum ex Hebræorum traditio-
nibus colligere licuit, Iesu Christi domini nostri viginti octo annis plus minùs
natalem præcedens, virtute & laudibus floruit.*

AD CAROLVM LOTHARINGVM CARDI-
NALEM MECOENATEM SVVM.

Ex Donatione Hüb à Birræct.

PARISIIS,
Apud Martinum Iuuenem, sub insigni D. Chri-
stophori, è regione gymnasij Cameracensis.

M. D. LVI.

ST. JAMES' CHURCH

WEDNESDAY

THE

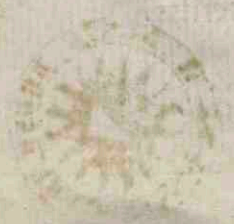
CAROLINE

THE

PARISH

OF

M. D. 1871

2

AMPLISSIMO GENEROSIS-
SIMOQUE CARDINALI ET PRINCIPI CAROLO
Lotharingo Iohannes Quinquarboreus
ling. Heb. & Cald. Regius pro-
fessor S. D.

VE MAD MODVM humanum cor-
pus perspicaci visu, cuius instrumentum sunt
oculi, ad res probe perspiciedas pernoscendâsq;
magnopere indiget, quo sensus alij tâquam du-
ce suo utantur: indiget itidem pedibus, quibus ambulet, ac
quoquo feratur, adhæc manibus, quas operi admoueat, mē-
brisque aliis, ac particulis, quæ cibum, potum, & res alias
homini necessarias subministrant: ita quoque quod oculi
sunt corpori, quod pedes, quod manus, ceteraq; particulae,
hoc ipsum est perficiēdis animis veritatis cognitio, & sta-
bilis, firma, certaq; rerum diuinarum fides, quæ non ex nu-
gis & fabulis petenda est, sed ex sacris scripturæ volumi-
nibus, & sanis probatæque fidei duntaxat interpretibus,
qui nos vitam morēsque instituendos & componendos do-
ceant ad Dei Opt. Max. præscripta & leges, ut tandē nos
pietatis operarij diligendo quæ Deus amat, & odio prose-
quendo quæ detestatur ille, eum ipsum, qui in cælis est, pa-
trem possimus imitari. Quorsum autem hæc dixerim, pau-
cis accipe: incidit in manus meas antiquissimus ille tātūm
tēporis à grauissimis authoribus, qui linguas callebant, con-
stante fama celebratus Ionathanus Caldeus sacrorum li-
brorum veteris Testamenti fidiissimus interpres & para-
phrastes, quique annis viginti octo plus minùs, quantum
ex Hebræorum traditionibus intelligere licuit, Christi do-
mini & redemptoris nostrî natalem præcessit, ac virtuti-
bus

a ij bus

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

bus egregiis ornatus inter omnes sui seculi claruit, & quem quantum potuerunt peruicaces Iudaei, & religionis Christianae capitales hostes propter mysteria fidei nostrae, quae continet, occultauerunt nobis: is profecto genti suae, nisi pertinax valde ad credendum refractariaque esset illa, dubia & obscura omnia de Christo perspicuis scriptis suis patefacit & illustrat. Quare ego gratissimum me facturum tibi putavi, Illustrissime Cardinalis, qui nostrae Galliae, omnis eruditionis & probitatis es lumen, si huic secundae editioni Targumi in sanctissimam Hoseae prophetae vaticinationem (quam latinam factam tibi iam anno 1554. nuncupaueram) adhuc hoc anno eundem Ionathanum, ut pollicitus sum, in diuinas predicationes Ioelis & Amosi continuauerim, & tantus thesaurus, quantus est hic Ionathanus, qui à nemine vel Graeco vel Latino adhuc tentatus, tot seculis reconditus fuerat, in tuo nomine ad communem sacrae scripturae studiosorum vtilitatem nostra opera in lucem Latinis prodiret: unà etiam adiunctis Latine Historia Ruthae & Lamentationibus Ieremiae prophetae incerto Caldaeo paraphrasta. Ceterum, si meas has in diuinos hos scriptores lucubrations a quo susceperis animo, non tantum eos cum aliis minoribus prophetis ex Caldaeo siue Syriaco sermone in Latinum conuertam, sed etiam, quantum in me erit, reliquos omnes sacros veteris instrumenti libros Caldaice scriptos, tametsi Graecis & Latinis adhuc non cogniti fuerint illi, quia magno emolumento reipub. Christianae esse poterunt, & ad conuincendum Iudaeos sunt propemodum necessarij, consuetudini Latinae tradam. Vale. Lutetiae 1556. mense Iunio.

AD

3

AD LECTOREM IOANNIS
QUINQUARBOREI
Præfatio.

Anctissimè scripsisse mihi videtur, Christiane lector, Iustinus ille Martyr, & philosophus diuinus in oratione πρὸς ἑλληνας, nobis benè consultum esse, ne videlicet occasio aliqua præberetur his, quibus contradicendi studium in usu est, contendendi sacros veteris instrumenti libros non ad nos, sed ad Iehudæos pertinere, propterea quòd in Synagogis eorum ad hæc usque tempora adseruentur, quòd voluerit dominus Deus, ut illis maleuolis omnis calumniandi ansa auferretur, synceritasque fidei nostræ magis perspicua esset, quæ nostræ religioni usui sunt, non solum ex Ecclesia nostra promenda, sed etiam apud Iehudæos custodirentur, ad illorum impudentē perfidiam suis ipsorū libris conuincendam, & illos, quod aiunt, suo gladio ingulandum. His postremis porrò temporibus, quia Dei Opt. Max. summo beneficio factum est, ut cognitis ipsis natiuis linguis, non riuulos consectari cogamur, sed aquam ex limpidissimis hauriamus fontibus, ita ut cum nostræ fidei aduersariis linguas callentibus certamen inire possimus, nec illis respirandi locus, quòd effugere possint, relinquatur, ad Caldæorum antiquissimæ linguæ studium, à quibus ipse veræ Theologiæ fons uberimus, & primus legislator Moses oriundus, ut me contulerim facilimè incitauit Christi domini & redemptoris nostri amplificatio honoris & gloriæ, quæ quidem sepius illi perhibetur ab ipsis Caldæis interpretibus antiquis præsertim, si quis diligenter singula in illis examinauerit. Itidémq; fecit Iustinus suprà à me dictus Martyr, in eadem

PRAEFATIO.

gentium admonitoria oratione, cum ait Iohanne Pico Mirandulano ita latinè reddente. Reliquum igitur putaverim, ut quæ à vobis priùs acceperam, eadem vobis in præsentia referam. Dum enim quispiam vestrum, ut ipsi dicitis, ab oraculo percuntaretur, quinam olim religiosi viri extitissent, in hunc modum oraculum respondiisse fatemini:

Qui per se genitum Hebræi coluere tonantem,
Caldæique simul sopheriam, diuinâque norunt.

Quodq; Petrus Galatinus vir doctiss. librorum primo de arcanis catholice veritatis de Ionatha & Onkelo, Cal-
 Cap. 3. dæi qui paraphrasta habentur, ita scripsit. Per idem ferme tempus, anno ante Christi natalè circiter secundo & quadragesimo Ionathas Vzielis filius, Hillelisque auditor, atque Symeonis Iusti, qui Christum infantulum brachiis suscepit suis, condiscipulus, totum vetus instrumentum in Caldeam vertit linguam, atque exposuit: ita sensum è sensu eliciens, & obscurissima quæque exponens sensa, & vocabula, ut quæcunque de Mesia nostro dubia & ambigüe scripta erant, certa atque clarissima reddiderit: adeo ut eius editio non tam interpretatio, quàm glossematum, siue secretiorum expositio videatur: Quam Hebræi תרגום targum, id est translationem nuncupant. Tantæque apud eos est auctoritatis, ut non solum ei contradicere nemo audeat, & non minus quoque fidei quàm archetypo Hebræo passim omnes eidem adhibeant, tum ob viri sanctitatem ac peritiam, tum maximè ob ipsius interpretationis, expositionisque veritatem. Ideo quotiescunque aliquid ambiguum, aut difficile intellectu, in textu sacrorum librorum inveniunt, semper ad eandem translationem atque enucleationem recurrunt. Vnde de eodem Ionatha ut in כְּבָא בְּהָרָא legitur, dixerunt

dixerunt magistri, quae is hora eidem additioni & expositioni vacabat, si musca, aut quodcunque volatile super eum, aut eius chartam aduolita esset, ilico absque ulla ipsius viri, aut chartae, in qua scribebat, offensa, caelitus exurebatur. Paulo post vero de altero Caldaeoparaphraسته Onkelo idem scribit. Tota proculdubio Biblia Ionathas, ut ante dixi, transtulit: sed eius translatio in Pentateuchum rarissima est: idcirco ab his qui eam non viderunt, ea esse negatur. Ego vero ipsam semel vidi, quae sic incipit. **מִן אֲוֵלָא בְּרָא יְיָ יְיָ שְׁמַיָא וַיְהִי אֲרַעָא** Ea autem quae Onkeli est, sic: **מִן קְרַמִּין בְּרָא יְיָ יְיָ שְׁמַיָא וַיְהִי אֲרַעָא** Hic etiam Onkelos tota Biblia in Caldaeam vertit, ac exposuit. Cuius aeditio, atque expositio, quamuis nunc praeterquam in Pentateuchum vix alicubi reperiat, non minoris tamen apud Iehudeos est precij, quam illa, cuius nunc meminimus, Ionathae: quam etiam Targum appellant, quod Caldaica quoque sit, sicut & illa, & si utraque Hebraicis scripta sit elementis. Editio quoque ipsius Ionathae in Psalterium penes paucissimos est, quam, qui habet, pro viribus occultant, celantque, propter mysteria Christianae fidei quae continet. Hactenus ille. Elias Iudaus porro in sua praefatione in Caldaicum dictionarium suum ex Talmuditis doctoribus docet centum annos ferè ante euersionem secundi templi, quae facta est per Titum, Ionathanum ipsum vixisse, ex quibus si 33. annos quibus vixit Christus, detrahas, quonia in principio 34. anni aetatis suae passus est, & deinde 40. post quos à Tito subuersa est Ierusalem, & templum desolatum, inuenies Ionathanum istum 28. annis plus minus ante Christum vixisse. Caterum Onkelum alterum paraphrastem dicunt iidem Hebraei filium fuisse sororis Titi, qui templum

destruxit Ierosolymitanum. Ne itaque pro nihilo ea habeatur, sed quæ sit Caldaïca paraphrasis vis, quæ dignitas, quantumque momenti in se habeat, cognoscatur: & inuitentur, allectenturque Christiani ad Caldaïca siue Syriacæ linguæ studium: locos ego nonnullos scripturæ (rogo ne sint qui me nimis curiositatis accusent, nõ enim sine exemplo id facimus) in medium adferam, unà cum illorum Caldaïca paraphrasi. Legitur enim Hebraïcè Genes. 49. לא יסור שבט מיהודה ומחמק מבין רגליו עד כו' יבא שילה id est, Non recedet sceptrum de Iehuda, & scriba de pedibus eius, donec veniat Silo, & illi (erit) obtemperatio gentium. In Targumo autem Onkeli est. לא יערו עביר שולטון מדבית יהודה וספרא מבני כנזיהו עד עלמא עד דייתי משיחא דריליה הוא מלכותא וליה ושתמענו id est, Non recedet, qui imperet, de domo Iehuda, & scriba de filiis filiorum eius usque ad seculum, donec veniat Messias, nam illius ipsius est regnũ, & ei t obedient populi. Psalm. 45. ויפית מבני אדם id est, Pereleganti forma fuisti præ filiis hominũ. Caldaus interpres transtulit שופרד מלכא משיחא עריר מבני נשא id est, Pulchritudo tua rex Messia excellentior est, quam filiorum hominum. Esaiæ 42. Hebraïcè dicitur הו עבירי id est, Ecce seruus meus quo nitar. Caldaus autem paraphrastes Ionathanus vertit. הו עבירי משיחא hoc est: Ecce seruus meus Messias, adducã eum. Sic apud eundem Esaiam Hebraïcè etiam 52. legitur הנה יתקבץ עבירי ירום ונשא ונבה מאד id est, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde. Quem locum antiqui Hebraei ita intellexerunt: Exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & subli-

talía lectio
habet,
ישתמשו
i. seruiant.

& sublimis erit valde plusquam angeli. *Jonathanus autem cald. transtulit.* **הָא יצִלַח עֲבָדֵי מְשִׁיחָא יִרְאִים וְיִסְגִּי וְיִתְקוּף.** *id est, Ecce prospere succedet seruo meo Mesia, exaltabitur, & ampliabitur, & fortis erit valde. Hosea 3. contextus heb. habet.* **יֵהוּהָ אֶת-יְהוָה. אַחֵר יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְקִשׁוֹ אֶת-יְהוָה.** *id est, Postea reuertentur filij Israelis, & requirent dominum Deum suum, & Dauidem regem suum, & pauerunt ad dominum, & ad bonitatem eius in nouissimis diebus. Quæ Jonathanus ita Caldaïca lingua donauit.* **בְּתָר כּוּ יְהוּבּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִחַבְעוּן ית פּוֹלְחָנָא דֵּי אֱלֹהֵהוּן וְיִשְׁתַּמְעוּן לְמְשִׁיחָא בְּר דְּוֹר מְלַכְהוּן וְיִתְיַנְהוּן לְפּוֹלְחָנָא דֵּי יְיָ.** *hoc est. Postea resipiscunt filij Israelis, & quarerent cultum domini dei sui, & morigeri fiet Mesia filio Dauidis Regis sui, & studebunt cultui domini, & multiplicabit bonitatem suam, quæ illis eueniet in fine dierum. Ieremia 30. hebraicè scriptum est* **וְעָבְדוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דְּוֹר מְלַכְּם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם** *id est. Et seruient domino Deo suo, & Dauidi regi suo, quem suscitabo eis. Jonathanus verò cald. transtulit.* **וְיַפְלְחוּן קִרְם וְיִשְׁתַּמְעוּן לְמְשִׁיחָא בְּר דְּוֹר מְלַכְהוּן דְּאָקִים לָהוּן.** *id est. Et seruiet coram dño deo suo, & obsequiosi fient Mesia filio Dauidis regis sui, quem suscitabo eis. Qui loci, ut hebraicè scripti sunt, profectò de Dauidè ipso nõ possunt intelligi, cū sit habenda ratio tēporis, quo vixerint Hoseas & Ieremias Prophetæ. Ex illis igitur iam dictis sententiis, aliisque propemodum infinitis, liquidò constat, Caldaïcam linguam eximiè utilem, & magno esse emolumento toti religioni Christianæ. Cæterum, omisiss dictionibus, quæ in nouo instrumento saepe occurrunt, quæ (ne fortè nesciat aliquis) om-*

PRÆFATIO.

nes ferè *Caldaicæ sunt* : ne prolixior videar , quàm par sit ,
 pertexens quod modò exorsus sum , ut videlicet excitentur
 nostræ *Christianæ religionis Antistites & principes* , apud
 quos & *authoritas* , & *diuitiæ sunt* , quibûsque à domino
 demandata est *provincia animaduertendi* , quæ pro nostrâ ,
 & contra nostram religionem faciant , ne , proh dolor , post-
 hac dissimulâter sinant opera tot illustrium virorum *He-*
bræorum , & *Caldæorum* , quos superiores atates tulerunt ,
 miserè cum blattis , & tineis certare , vel ab infidelibus oc-
 cultari : quin illa extorqueant ab ipsis fidei nostræ aduersa-
 riis , ut ad nostras omnium perueniant manus : hoc unum
 tantùm addam , sanctam *Synodum Viennensem* rectissi-
 mè sanxisse , ut in celebrioribus scholis *professores linguarum*
Hebræicæ , *Caldaicæ* , & *Arabicæ* (quas potissimùm
 callent infideles) honestis stipendiis alerentur . Haud enim
 obscure testata est illa , *linguarum notitiam & cognoscen-*
dæ , & *explicandæ religionis organum esse præstantissi-*
imum . Vale , & boni consule .

TARGVM

1

TARGVM SEV PARAPHRASIS

CALDAICA, QVAE ETIAM SYRIACA DICITUR, Ionathani Caldæi antiquissimi atque fidissimi sacrarum Veteris testamenti scripturarum interpretis, in Hoseæ, Ioëlis, & Amosî grauisimas prophetias: atq; etiam in Ruthæ historiam & Lamétationes Ieremiæ prophetæ incerto auctore Cald. nunc primùm Latinitate donata, interprete Iohâne Quinquarboreo Aurilacensi, linguarum Hebræicæ & Caldæicæ Regio professore.

Cap. 1.

Ermo prophetiæ, quæ dominus habuit cum ^a Hosea filio Beerî, tēporibus Vziî, Iotami, Aazi, Ieizciæ, regū Iuda, atque etiam Iaroubami filij Ioasi regis Iisraëlis.

Principium sermonis domini per Hoseam: dixit enim dominus Hoseæ, ito vaticinatum vaticinationem contra ciuitatis idololatræ habitatores, qui suam in dies culpam augent: quandoquidem valde à diuino cultu aberrant ^b incolæ terræ. Abiit autem, & prædixit illis, quòd si pœnitētia ducti fuerint, remittetur illis: si verò non, decident, sicut decidit folium ^c ficus: verùm pertinaces fuerunt in sceleratis operibus. Et dixit dominus illi, voca nomen eorum dispersos, quoniam ferè adhuc modicum est, & puniam sanguinem colentium idôla, qualem ^d Iehu in Iizreële effudit, qui occidit illos propterea quòd Baal colerent: cōuersi (enim) sunt isti, vt post vitulos, qui in Bethelo sunt, aberrent: propterea haud dubiè ipsum innocentem sanguinem in domo Iehu vlciscar, & cessare faciã Iisraëli-tarum regnum. Eueniet etiam tempore illo, vt mi-

litū Iizraëlis vires in planitie Iizreelis^e cōquassem. Peruicaces enim fuerūt indigna cōmittendo facinora, adeò vt illi dixerit, nomē indito illis sine misericordia in operibus suis, quoniam non posthac addam vt miserear domus Iisraëlis: verūtamen si illos pœnituerit, proculdubiò impetrabūt veniam^f. Domus^g verò Iehudæ miserebor, nam illos redimam per Verbum domini Dei sui, non autem arcu, aut gladio, aut militibus, aut equis, aut equitibus. Dispersiones^h tamen illorū, quæ inter exteros exiliis prementur, venia videbuntur indignæ propter opera sua: nam mala opera perpetrando contumaces erunt. Ad hæc dixit: nomina eorū nomen non populus meus, quoniam populus meus vos non estis: propterea quòd vos non obseruetis legis meę verba, non vobis auxiliabitur verbum meum. Erit porrò numerus filiorum Iisraël multus, quantum est arenæ maris, quæ neq; sub mensuram neque sub numerum cadit: sed accidet, postquàm acti in exilium erunt inter populos, eo quòd legem transgressi fuerint, vt dicatur illis, nō populus meus vos: resipiscet (tamen) & vocabuntur, dicetūrque illis: Popule ipsiusⁱ Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iudę & filij Iisraël simul, capūtque vnum sibi de domo Dauidis constituent, atque ascendēt de terra captiuitatis suæ, certè dies congregationis illorum celebris^k erit. Dixerant^l fratribus vestris prophetæ: Popule mi ad legem meam conuertimini, & miserebor congregationis vestræ.

In

In Caput primum Scholia.

a Hoseas propheta, vt Hebræorum traditiones testantur, Ierofoly-
 mitanus & propheta filius fuit. Multum autem diuque vixit ille: nam si
 propheticum munus in principio regni Vziiæ obierit, qui anno vigesi-
 mo septimo regni Iaroubami filij Ioasi regis Israëitarum, constitutus
 fuit rex Iudææ, certum erit cum sancto propheticum munere annos o-
 ctoginta quatuor saltem functum fuisse, quandoquidem Vzias quin-
 quagintaduos regnavit annos. Iothamus verò Vziiæ filius annos sexde-
 cim, & Aazus filius Iothami similiter, vt parens, sexdecim annos impe-
 ravit. Itaque si natus erat Hoseas tantummodò annos sexdecim, quan-
 do vates Domini factus est, vitam extendit vltra centum annos: quo-
 niam huic supputationi nonnihil de ætate regni Iezechiæ admisceas o-
 portet, eo quòd illius etiam seculo vixerit Hoseas, vt ex huius prophe-
 tiæ proœmio cõstat. Cæterum si duntaxat sub finem regni Iaroubami
 filij Ioasi, qui quadraginta vno annis decem tribubus Israëlis impera-
 vit, vaticinatus sit Hoseas, annos nonaginta quinque plus minùs vixit,
 vt supputatione annorum, quibus regnarunt quinque reges illi, qui in
 huius prophetiæ proœmio memorantur, ex 4. Reg. 14. 15. & 16. li-
 quet. Vixit autem Hoseas iste seculo vatum Esaiæ, Amosi, & Micheæ.
 Vaticinatus porrò est Hoseas vaticinium hoc plus minùs quadraginta
 vno annis & septem mensibus ante translationem regni decem tri-
 buum ad Assyrios, & expugnationem vrbs Samariæ per Salmanasa-
 rum Assyriorum regem, si sub finem dierum Iaroubami filij Ioasi va-
 ticinari inceperit: siquidem Zecharia filius Iaroubami sex duntaxat re-
 gnauit menses: Sellum autem, qui occiso à se Zecharia rege regnum
 occupavit, mensem regnavit vnum, quem cum occidisset Menahem,
 vsurpato à se regno decem annos regnavit, eique regno succes-
 sit filius Pecaie, qui duos solùm regnavit annos: nam interfecto Pecaia
 rege à Peca filio Remaliæ, regno potitus est Peca ille filius Rema-
 liæ viginti annis: Hosea porrò filius Elæ, enecato à se Peca filio Re-
 maliæ novem annos regnum occupavit, & sub illo facta est ab Assy-
 riis Samaritana eversio, atque translatio sceptri decem tribuum ad
 Assyrios. Si autem vaticinium suum orsus fuerit Hoseas in principio
 regni Vziiæ, adhuc quatuordecim annos superadde, & numerum repe-
 ries annorum quinquagintaquinque cum septem mensibus à princi-
 pio huius vaticinij ad cladem & exitum Samaritanum, quoniam cum
 annos quadraginta vnum regnaverit Iaroubamus (vt iam dictum est)
 in Samaria, & vigesimo septimo anno regni illius regnare cepit Vzias
 Ierofolymis, superaddere oportet illis viginti septem annis elapsis ad-

huc quatuordecim, vt annos quadraginta vnum, quibus regnavit Iaroubamus, habeas. Aetates porrò & numerum annorum quibus regnauerunt hi reges, lege 4. Regum 15. Cæterùm binomius fuit Vzias rex, nam 2. Paralipp. 26. Vzias nomen habet. 4. Regum verò 14. & 15. Azarias appellatur. Inuehitur autem hoc vaticinio Hofeas in Samaritanum regnum decem tribuum, & in Iudaicum, quod duabus tantummodò tribubus Iudæ videlicet & Beniamini constabat: duæ enim tribus illæ solæ partes Reabami filij Selomonis sunt sequutæ. 3. Reg. 12. & 2. Paral. 11. Taxat verò primùm ciuitatem Ierusalem vel Samariam, quoniam duæ vrbes illæ erant præcipuæ regnorum Iudaici & Samaritani, & illarum sacerdotes & ciues, qui lumen probitatis esse debebant, suis corruptis moribus exemplòque malo indoctam plebem totiusque regni & Iudaici & Samaritani incolas inducebant in errorem, regnantibus regibus illis, quorum in proœmio meminit.

b Per incolas terræ, duodecim omnes tribus Israël's intelligit, quæ, vt constat ex huius prophetiæ lectione, prauis moribus, & opinionum prauitate infectæ, ac omni scelerum genere maculatæ erant, seculis quibus viuebant reges, quorum hîc vates meminit.

c Folium ficus citò & inter folia primùm decidit: ista enim similitudine illis prædicit cladem & exitium instans, nisi pœnitentia ducantur.

d Hoc dicit, quia Iehu, qui se perfidelem propugnatorem religionis Dei contra nocentes præstiterat, à domino Deo deficiens adorauit vitulos in Bethelo & Dano, induxitque cum nepotibus suis, qui post illum regno potiti sunt, populum alioqui propensum & facilem, in errorem 4. Reg. 9. & 10. Sequuti enim sunt ipse Iehu, & Ichoas filius eius, & Ioas nepos eius, & Iaroubamus pronepos eius, cuius in proœmio meminit Hofeas vates iste, & Zecharia abnepos eius, vt in eorum annalibus in 4. Reg. legitur, cap. 13. 14. & 15. religionem sceleratissimi regis Iaroubami filij Nebati, qui adorandi vitulos in Bethelo & Dano author fuit 3. Reg. 12. Nusquam porrò meminit vituli, qui adorabatur in Dano Hofeas propheta, sed illius tantùm qui in Bethelo colebatur: numero autem plurali dixit vitulos, cum duntaxat vitulus vnus in Bethelo adoratus fuerit: quod ita factum est à vate, eo quòd præcipuus & magis celebris fuerit ille, qui colebatur in Bethelo propter loci celebritatem, quoniam illic Iacobus ipsorum Israëliitarum pater, scalam viderat, cuius summitas rangebat cælum: angelos quoq; ascendentes & descendentes per illam, ac dominum innixum eidem scalæ Genes. 28. Ibidemque postea aram Deo iubente idem Iacobus extruxerat, Genes. 35. Iaroubamus verò rex locum illum ea de causa potissimùm elegerat, quòd inde speraret se faciliùs fucum facturum imperitæ

ritæ multitudinî, totique populo, sicut re vera fecit. Datus porrò solummodò erat appendix, siue (vt ita dicam) annexio ipsius Betheli, & propterea minùs erat celebre illius sanum.

e Samaria & Iizreel regni decem tribuum erant sedes & vrbes præcipuæ, pro quibus tuendis contra Salmanasarum Assyriorum regem, qui Israëliticum sceptrum in Assyriam transtulit, opus erat præcipuis viribus & copiis totius regni.

f Summam Dei bonitatem, clementiam & facilitatem in condonando hinc collige: non enim peccatorum mortem vult dominus, sed magis vt viuant, & conuertantur, Ezechiel. 33. Vult haud dubiè dominus Deos homines omnes saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 1. Timoth. 2. Contextus porrò Hebraïcus verè sic etiam verti potest conuenienter ferè cum Caldæo interprete, Quoniam non addam in posterum, vt domus Israël miserear, quin parcendo parcam illis, quasi dicat, Non habita malorum suorum præteritorum operum ratione, absoluta mea potestate certè condonabo illis, quando tempus aduenerit, quo futurum est, vt sit vnus pastor, & vnus ouile, & reliquæ Israël saluæ sient: nam qui tunc supererunt ex decem tribubus, quæ nunquam ab Assyriorum exilio redierunt, nec in regnum suum redibunt, salui sient resipiscentes, & Christi domini nostri credentes Euangelio. Tempore porrò domini nostri Iesu Christi, qui Samaritani dicebantur, non omnes erant de semine siue sanguine Israël, quando quidem iam dudum Israëlita ipsi exulauerant, quique Christi tempore debebant in regione illa, quæ regnum fuerat Samaritanum, missi magna ex parte per colonias fuerant ex exteris nationibus ab Assyriis, ne alioqui propter exilium colonorum veterum regio deserta maneret. Lege 4. Reg. 17. cap. & Iosephum lib. 9. antiq. Iud. cap. vltimo.

g Intelligit per domum Iudæ apostolos cum cæteris ecclesiæ fidelibus, qui sua sponte nulla adhibita vi, aut minis aliquibus Christum dominum & redemptorem nostrum Iudæorum regem, & verum Dei verbum sunt secuti, quorum arma carnalia non fuerunt aut sunt 2. Cor. 10. Meminit autem domini nostri Iesu Christi, quem vt D. Iohan. cap. 1. Verbū vocat, quod sine dubio sacrosanctæ triadis est secunda persona. Ionathanus porrò Caldæus iste paraphrastes in hunc prophetam totus diuinus est, & ab illius sententia, quòd antiquissimus sit, non est temerè recedendum, siquidem Christi domini tempora præcessit quadraginta annis, si Galatino lib. primo, cap. 3. de arcanis catholice veritatis habenda sit fides, & Symeonis iusti, qui Christum infantulum brachiis suis suscepit, fuit coæuus, atque sub eodem præceptore cui Hillel no-

men

men erat, studuit. Vide præfationem nostram supra vbi latius hac de re.

h Quadrant optimè hæc omnia Iudæis dispersis & adhuc exilio grauissimo luentibus pœnas sui sceleris, propter illum, qui vera salus mundi est, impiè morti traditum: sunt autem huius versus verba omnia, si quis illa ad verbum vertat, præteriti temporis pro futuro tēpore more prophético, ad rei maiorem certitudinem significandam: quare erubescant peruicaces Iudæi, qui cùm non minùs isti Ionathano tribuant, quàm Hebraïco contextui, hoc loco & alibi sæpe, in eo veritatem non agnoscant.

i Potest hoc modo cōuenire Caldæus iste interpres Ionathanus cum D. Paulo ad Romanos 9. cāp. qui hunc locum Hoseæ citans illum intelligit de vocatione gentium: quòd gentiles videlicet, Christo domino nostro recepto à se, non solùm contenti erunt se esse Christianos, verum etiam Iudæos ipsos, qui per eorum prouincias exilio premētur, doctrina & moribus optimis ad euāgelium inuitabunt, eòsq; lucrifactos Christo, tandem vocabunt populum Dei viuētis.

k Qd. Sicut triste fuit & ærumnosum admodùm tempus longi exilij & captiuitatis Israëliitarum & Iudæorum, quæ quidem captiuitas Israëlitis ipsis decem tribuum contigit, quòd insignes essent idololatræ. Iudæis verò, quòd Christum dominum ignorare voluerint, ita lætium admodùm ac celeberrimum erit illis tempus & dies, quo vtrique in euangelicam libertatem asserentur, & con fractis diaboli vinculis introducentur in gregem domini per Christum, quem ducem & principem sibi constituent. Hunc porrò versum Iudæi ipsi doctiores de Messia ipso intelligunt, quem tamen excæcati iam venisse non cognoscunt adhuc.

l In hoc versu & sequenti Ionathanus præteriti temporis verbis vsus est, quæ similiter in Hebraïco contextu, si mutaueris puncta, per præteritum verti possunt, quantuis tamen à Latinis interpretibus per imperatiuum communiter vertantur: ceterùm tempore Ionathani lubricus erat Hebraïcus contextus, quoniam nondum suo seculo notæ illæ siue puncta, quæ hodie pro vocalibus vsurpant, erant inuenta: Verbum porrò רִיבוּ, quod in Heb. cōtextu legitur, esse potest præteriti tēporis, vel modi imperatiui pro הִרִיבוּ vel הִרְיִבוּ si ה conjugationis Hiphil formatiuum adesset, quod quidem ה in præterito & imperatiuo conjugationis Hiphil verborum quæ dicuntur quiescentia A in vaf, solet quandoque perdi, vt in grammatico nostro opere obseruatum comperies. Pendet autem sententia vsque ad capitis sequentis versum, qui incipit, filiorum eius, &c.

Cap. 2.

Increpauerunt Synagogam Israël (propheta,) ac illi dixerunt, quòd, si se non dederet cultui & verbo meo, me illi minimè exorabilem præberem, donec (etiam) mores suos corruptos emendaret omnino, cultumque idolorum vrbe sua expelleret. Ne illi diuinum fauorem meum subtraherem, & euanescere facerem gloriam illius, illamque prosternerè, sicuti fuerat olim^a, eo quòd se ad cultum meum cõponere nolisset, atque exarderet ira mea contra illam, sicut cõtra populum exarserat, quando prætergressus est legem meam in deserto, ponerem quoque illam vt terram solitudinis, ac eam siti enecarem. Filiorum eius profectò non miserebor, quoniam idololatræ sunt ipsi. Aberrauit haud dubiè illorum synagoga post pseudopphetas, illorum doctores ^b pudefacti sunt: dixit enim, populos amatores meos sequar, per quos abundè habeo cibum meum & potum meum, vestimenta lanca & linea plenè, oleum quoque totius victus mei. Ideo ecce ego veluti sepibus hirtis peruertam vias tuas, ac velut interclusionibus parietum intercludam, ne suas inueniat semitas. Et persequetur pacè cum amatoribus suis, sed ab illis non obtinebit, quæret auxilium, & non inueniet: tunc dicet, abibo, & reuertar ^d ad antiquum cultum domini mei, quando quidem benè mihi erat, quando colebam maiestatem illius: in posterum idola non colam. Non enim nouerant ipsi, quòd ego benedictione ^e mea illis triticum, vinum & oleum auxissem, multiplicaf-

semque

semque eisdem argentum & aurum, ex quo confecerant idolum. Idcirco reuocata ^fsententia mea, triticum tempore collectionis ^ssuæ auferam, & vinum tempore expressionis ^bsuæ: repetam etiam plenè vestimenta lanae & linea, quæ ad tegendum pudenda sua illi dederam. Propediem enim verenda illius retegam in oculis populorum amatorum eius, & nemo illam de manu mea eripiet. Adhæc cessare faciam omnia gaudia eius, dies ⁱfestos eius, neomenias ^keius, sabbata ^l& omnes stas ^mferias eius. Vastabo etiam vinetum & ficetum illius, eo quòd dixerit, honori mihi sunt ipsa, quòd exteri amatores mei mihi dederint: verum redigam illa in saltum, & consument illa bestia ⁿagri. In illa quoque puniam peccata temporum, quibus idola colebat, quando incendebat illis aromata, & similis erat mulieri, quæ maritum suum deseruit, & ornauit se in aure sua, monilibusque margaritarum suarum, & post amatores suos aberrauit: talis fuit synagoga Israël, quæ, deserto à se cultu meo, idola colere maluit, dicit dominus. Tandem ecce ego illam ad legem inclinabo, & in gratiam illius miracula edam, egregiaque facinora, sicut iam in deserto illi feci, ac per prophetas ^oseruos meos blandè consolabor illam. Et illi deinde pastores ^psuos constituam, atque vallem Achor ad animi delicias: & studebunt ibi verbo meo, sicuti ^qantiquitus: ego sanè in gratiam illorum miracula, signaque egregia edam, sicuti tempore quo egressi sunt de terra Aegypti. Et erit tempore illo, dicit dominus, studebitis

debitis cultui meo, neque postea populorum idola coletis. Nulla profectò mentio fiet ab ipsis idolorum gētium, siquidem in posterum non illorum nominis recordabuntur. Inibo autem tempore illo fœdus cum illis, vt in pace degant cum bestia ^ragri, cum volucre cœli, & reptili terræ: arcū etiam, gladium & milites tollam de terra, & illos in securitate habitare faciam: & stabiliam vos coram me in æternum, vos enim coram me stabiliam in veritate, ^sin iudicio, in beneficentia & miserationibus. Stabiliam porrò vos coram me in ^ffide, & cognoscetis timere dominum. Et eueniet tempore illo, vt exorabilem me vobis præbeā, dicit dominus, præcipiam cœlis, & ipsi pluuiam super terram demittent. Terra verò abundabit tritico, vino & oleo, quæ cumulatè ^rcaptiuitati populi mei satisfacient. Stabiliam denique vos coram me in terra domus maiestatis meæ, miserebórq; illorum, qui per opera sua venia indigni fuerant: dicam etiam his quibus dixeram, vos nō estis populus meus, certè vos populus meus estis, ipsi verò dicēt, Deus meus es.

In Cap. 2. Scholia.

a Multas è libris Iudicum & Regum attingit historias, ex quibus videre licet populum Israëliticum sæpe in ditionem gentium venisse, valdeque fuisse afflictum, eo quòd colere & adorare dominum Deum suum omnipotentem destitisset.

b Q. d. Pectora versat illorum doctoribus & concionatoribus probis pudor, quòd ipsi falsis vatibus postpositi frustra in concionē ascendant, inanitèrque doceant non furandum, non scenerādum, non adulterandum & idololatrandum, quoniam omnes sunt omni scelerum

genere maculati, neque illos pudet, aut pœnitet peccasse.

c Amicus semper est, amator verò ad tempus. Per amatores illos autem intelligit propheta, vt ex Hebræis doctiores sentiunt, Assyrios & Aegyptios, quorù auxilio ante cladē suā fratri erant omnes Israëlitæ synagogæ affectores, qui nullo modo tamen eis contrà Caldæos suppetias venerūt, vbi diuino nutu aduenit tempus exitij illorum propter sua lutulenta vitia, neque Aegyptij & Caldæi contra Assyrios, quando illi decem tribus trāstulerunt. Vel etiā per amatores illos, vt idem Hebræi interpretes dicunt, nefarios pseudopphetas intellexit, qui contra diuina præscripta pendebant à syderibus, quos consulebant Israëlitæ, & interrogabāt, an ex sua exitiosa syderali scientia, pacem aut aliquid aliud faustum sinistrumve illis deprehēdissent: huiusmodi proculdubio pseudopphetis, hariolis, & coniectoris, quos adibant, qui vtinam etiam nulli essent hodie, valde dominum Deum prouocauerunt, & exacerbauerunt Hebræi.

d Hoc autem non dicent affectæ synagogæ, vt Hebræi interpretes testantur, donec longo pressi fuerint exilio, sicut in lege scriptum est Deuter. 4. Cùm fueris in tribulatione tua, & inuenerint te omnia quæ prædicta sunt, in nouissimis diebus certè reuerteris ad dominum deum tuum, & audies vocem eius. Si enim, inquiunt Hebræi doctores, huius versus Hofeæ verba confessione plena pronuntiaissent, tantisper dum erant ipsi in terra sua, non esset illis exilium.

e Diuina benedictio in sacris literis sæpenumero abundantiam significat, maledictio verò penuriam.

f Q. d. Postquam calamitatis & exilij pondere pressa, cognoscet & confitebitur se bona sua omnia habuisse à me, vt pœnas det cum affectatoribus suis perfida synagoga, reuocata sententia mea, auferam triticum, & c. & sic pœnam scelere dignam suscipiet, quoniam paulò ante suprà dixerat se omnia abundè habere à populis, quos amatores suos vocauit.

g Cald. Tempore areæ suæ. Hoc est: tempore quo duci in aream triticum oportebit.

h Cald. Tempore torcularis sui. Hoc est: quando vuz iam maturæ calcandæ erunt, & exprimendæ in torculari.

i Per dies festos siue lætos intelligere videtur, non quæ pro delicto aut peccato fiebant, sed pacifica sacrificia pro gratiarum actione, ex quibus pacificis comedebāt offerēs & quilibet, qui mūdus erat: fiebāt autem pacifica sacrificia, quando aliquid prosperè successerat, vt cùm liberatus erat è vinculis aliquis, aut opus aliquod perfecerat, aut peperisset alicui sterilis vxor, aut ex graui morbo conualuisset: his pacificis sacrificiis

sacrificiis etiam annumeranda sunt vota, quæ sponte fiebant in futurum tēpus, si videlicet pro voto succederet, & ex animi sententia negotium aliquod, quod tentaretur. Ritus vide Leuit. 7. & nonnihil Proverb. 7.

k Mensum initiis tubis clangebant Hebræi. num. 10. Sacrificabant etiam, & sacrificij ritus exprimitur num. 28.

l Sabbata Hebdomadibus singulis celebrabantur.

m Per statas ferias festum paschatis, Pêthecostes & tabernaculorum potissimum intelligit, quæ certo anni tempore celebrabantur, Deuteron. 16.

n Per bestias agri intelligunt Hebræorum nonnulli horridos & truces hostes Israëitarum, qui illos truculentissimè inuaserunt.

o Per prophetas illos, intellige prophetas, quales in nouo testamento communiter intelliguntur, hoc est, spiritus sancti afflatu sacrarum scripturarum interpretes, qui non per legem veterem rigoris plenam, sed per ipsum euangelium, quod suaue iugum est, & onus leue, Hebræos ipsos synagogæ filios tandem consolabuntur, atque deducunt ad Christum dominum nostrum. Cæterum, in nouo ipso testamento non omnino repelluntur & excluduntur prophetæ futurorum prænantij, nam donari possunt aliquandò à Deo Opt. Max. spiritu prophetiæ viri sancti, sicut legimus Act. 11. d. & 21. b. de Agabo, qui famem futuram prænantiauit, de quæ filiabus quatuor Philippi, ac aliis.

p Quid Pro Mose, Iosua, Iudicibus, siue ducibus, regibus & prophetis tandè habebūt duces apostolos, & alios Christianæ fidei proceres, qui illos alta pace & animi tranquillitate, Euangelij prædicatione frui faciēt, ita vt perturbationes, & pro Christi nomine persequutiones futuræ illis sint deliciæ. Achor autè perturbationē significat & est vallis nomen, in qua Acham lapidibus obrutus fuit, qui propter scelus suum perturbauerat Israëlé, Iosua 7. Itaq; inquit, qui Christi domini nostri partes sequentur, tantum abest, vt persequutionibus perturbētur propter nomen illius, vt magna admodū voluptate tunc afficiantur: quod iam in apostolis, martyribus, ac aliis sanctis patribus perfectum esse comperimus.

q Alludit ad Patriarcharum & sanctorum patrum veteris testamenti tempora, in quorum gratiam signa multa & egregia facinora edidit dominus, similésq; apostolis & nouæ legis sanctis pollicetur, quod, vt videmus, iam præstitit.

r Spiritualia per temporalia intelligens & exprimens propheta, altam his verbis animi pacem suis promittit: qui enim Christum dominum & redemptorem nostrum cognouerunt, aduersa omnia propter illum

patiuntur æquo animo, non minùs quàm si alta & summa corporis pace fruerentur.

f Id est, Eritis vos posthac coram me veraces, integri, benefici, & misericordes: Graphicè autem hominem Christianum describit.

t Fidem perfectam operantem in charitate, ex qua viuit iustus, intelligit: versu porro præcedenti Christiani hominis opera attigit.

v Per captiuitatem populi sui eos intelligit, qui tandem effractis vinculis seu captiuitate diaboli ad Christum confugientes, etiam si nihil habeant, erunt veluti omnia possidentes sua sorte propter Christum contenti. Vel, quia in Hebræo ipso contextu legitur Iizreel, quod semen Dei, vel dispersionem Dei significat, illos intelligit, qui propter Christum dispergerentur, & veluti extorres erant exulaturi, propter illum fugientes de ciuitate in ciuitatem, qui tamen aded æquo animo omnem inopiam & egestatem patientur, atque si abundarent, & illis res ampla esset domi.

Cap. 3.

Dixit autem rursus mihi dominus, vade vaticinatũ vaticinium contra Israëlitas, quoniam similes sunt ipsi mulieri, quam maritus vt suam amat, ipsa verò contra illum adulterium committit: verum enimvero deamat illam, neque illi^a diuortij libellum dat: talis est amor domini erga filios Israëlis, & ipsi ab idòlis gentium pendent: si tamen resipiscere voluerint, dabitur illis venia, comparabunturque viro, qui errauit & loquutus est (tantum) contra socium^b suum. Redemero haud dubiè illos per Verbum meum decimaquinta^c die lunæ Nisan, ^d dabiturque numerata pecunia ad expiationem animarum suarum: adhæc dico, quòd offerent coram me manipulum primitiarum de hordeorum aceruo. Vates dicito ipsi synagògæ Israëlitarum: flagitia vestra vobis in causa fuerunt, vt exilio premamini

mini diebus multis: studebitis cultui meo, non meretricabimini, neq; coletis idôla, & tan dē futurum est, vt ego vestri miserear. Certè longo tempore manebunt filij Israëlis sine rege de domo Davidis, sine aliquo qui super Israëlitas imperet, non etiam acceptum erit sacrificium in Ierusalem: adhæc in Samaria nullam statuam habebunt, nullumque Ephod, aut idôli responsum. Postea resipiscent filij Israëlis, & quærent cultum domini sui, & morigeri fient Mesia filio Davidis regis sui, & studebunt cultui domini, & bonitatem suam multiplicabit, quæ illis eueniet in fine dierum.

In Cap. 3. Scholia.

^a Libelli diuortij siue repudij formulam vide in nostris obseruationibus, in cap. 3. in Targum Ruthæ, in hoc ipso volumine.

^b Quid Condonabitur illis facilè, dummodò illos pœniteat: facilè enim conciliantur focii, si aliquando discordes fuerint: summam autem Dei Opt. Max. bonitatem & clementiam hîc considera.

^c Verbum Dei patris Christum dominus noster, priùs à synagoga ipsi proditori Iudæ numerata pecunia, paulò ante principium dici decimi quarti lunæ Martii, qui Nisan hebraicè appellatur, clamauit expirans intensa voce, Consummatum est. Per manipulum autem primitiarum Christum primitias dormientium. i. Corint. 15. intelligit: quem Iudæi putantes se obsequium præstare Deo, vt hominem de fece populi crudelissimè occidi curarunt, quod per manipulum hordeaceum depromptum ex aceruo significatur: nam hordeaceus panis vilis est, & parui pretii. Quæ porrò sit vis, & dignitas huius antiquissimæ Ionathani Caldaicæ paraphrasis, quantumq; momenti in se habeat illa, hinc & ex aliis multis locis facilè colligere licet. Cæterum tantæ est auctoritatis apud Iudæos, vt illam negare non audeant: quare hîc erubescât necesse est, nam sua ipsa Iehudæorum in hunc Hoseæ locum interpretatio, non prophetiæ, vt decebat, sed historiæ iam dudum præteritæ cõuenit: quoniam quo se vertant, vt hunc locum contorqueant, nefciunt illi.

d Cald.

d Cald. legitur secundum Venetum exemplar (quod hoc loco mihi valde placet) dabitque (Synagoga) pecuniam appensionum, expiationem pro animabus ipsorum: secundum autem D. Kimhii lectionem in comment. suis: comparaueroque pecunia appensionum expiatione pro animabus ipsorum. כֶּרֶב enim Cald. verbū sic hoc loco ex suo Hebraico synonymo כֶּרֶב comparare siue acquirere significabit. Oportebat sanè, vt certum constitutum pretium præcederet expiationem & redemptionem hominum omnium factam per Christum dominum nostrum filiū Dei vnigenitum verè deum & hominem, quoniam Iosephus iustus & innocens ipsius Christi typus, autore fratre suo Iuda, profanis Ismaëlitis venditus fuerat, Genes. 37. Cæterum sunt in ipso versu duo præterita Cald. pro futuris, nempe redemi, pro redemero, siue comparavi, pro cōparauero: & dedit, pro dabit: & hoc ad maiorem rei certitudinem significādam prophetico more, ex quo quidem solent ipsi diuini vates præterito pro fut. vti, quoniam rem quam prædicebant ita certò futuram tenebant, atque si iam adimpleta esset illa.

e Vide quàm expressè Ionathanus Caldæus interpres, qui, quòd, vt iam diximus, tempora Christi præcesserit, caret omni Iudaismi suspitione, locutus sit de lōgo per Romanos illato exilio, in quo adhuc Iudæi sunt propter illum, qui vera salus mundi est, morti impiè traditum: meminit adhæc decem tribuum Isrælis, quæ nunquam ab exilio redierunt, quibūque Salmanafarus Assyriorum rex, qui in exilium egit illas, aut illius posterorum aliquis, nullum præfectum aut principem dedit vnquam, quin grauissima seruitute semper pressi fuerunt, quam hodie adhuc sentiunt, sentiēntque cum ipsis Iudæis, donec vnum ouile fiet & vnus pastor, qui erit Christus dominus & redemptor noster, quem tandem cognoscent talem, & confitebuntur reliquæ Isrælitarum, quæ saluæ fient: nulla porrò in exilio facta est illis vnquam copia vel sacrificandi Deo vero more suo, vel ipsi Baali idōlo, quod tanto pere Isrælitæ coluerunt, vel vitulis, quos in Bethelo & Dano adorauerant, vel denique suo ritu seruato, consulendi veri Dei oraculum, vel alieni ex idōlis & simulachris quibusdam, ex quibus futura discebantur. Versu porrò sequente, perpende diligenter, quàm apertè diuinus iste Caldæus interpres de Messia ipso, qui est Christus Iesus, loquatur.

Cap. 4.

Audite verbum domini filij Isrælis, quoniam contentio est domino cum habitatoribus terræ,
quoniam

quoniam nō sunt veritatis cultores, nulla sunt pietatis officia, non sunt denique in terra, qui in timore domini viuant. Iurant in vanum & mentiuntur, homicidæ sunt, fures & scortatores, prognatōsque procreantes ex proximorum suorum vxoribus, ac maleficia maleficiis cumulantes. Propterea vastabitur terra, & profligabitur omnis incola illius à bestia agri & volucre aëris, pisces maris etiam propter illorum flagitia cladem sentient, propterea quod dicant: liber^b non docet, propheta non reprehendit: populus certè tuus contendit cum doctoribus suis. Sed corruētis in media luce, ^c corruēt etiam pseudoprophetæ, qui vobiscum sunt, tanquam si nox esset, & pudore obruam synagōgam vestram. Stultè agit populus meus sine scientia: quoniā cognitionem timoris mei tu cōtempstisti, propellam te, ne coram me ministres: propterea etiam quòd oblitus es legem Dei tui, amandabo ego quoque ^d posteros tuos. Quemadmodum illorum dignitatem auxi, sic peccare auxerūt coram me, & gloriam suam cum ignominia ^e commutauerunt. Sacerdotes polluant se comedēdo^f peccatum populi mei, propterea quòd scelera cumulare faciant sceleribus illius animæ. Eueniet porrò, postquā profanum veluti sacerdotem collocauero ad contaminandum illorum sacrosancta, amandabo ipsorum gloriam, & quod excellēs est, in contemptum ponam: propterea, vt poenas de illis sumam pro moribus suis malis, ac secūdum reprobata illorum opera illis rependam. Comedent autem, sed non saturabuntur,

rabuntur, ducent vxores, sed liberos non suscipiēt, quoniam dereliquerunt cultum domini, eúmque non obseruauerunt. Meretricium, vinum & temulentia eripiunt, atque aberrare faciunt illorum animum. Populus meus talis est, quòd simulachrum ligni sui consulat, & de excelsis suis est, qui baculo suo indicet illi, quoniam erroris spiritus illos libidinari facit, vt aberrent à cultu Dei sui. Super montium cacuminibus sacrificant, & super collibus incendunt aromata, sub quercu, aut populo, aut vlmò, quia illarum (arborum) vmbra dēsa est: idcirco meretricantur^b filia vestra, quæ vobis ex externis mulieribus sunt, nurus quoque vestra, quæ filiis vestris connubio iunctæ sunt ex exteris, adulterantur. Non animaduertam in filias vestras, quòd meretricentur, neque in nurus vestras, quòd adulterentur, quandoquidē ipsi^c (prius) cum scortis versati sunt, & cū foeda meretrice genio indulserunt: ceterum populus, qui legem non intelligit, nōne collidetur? Si vos, ô Israelitæ, aberratis, ne in scelera prolabantur Iudæi, ne eatis in Gilgalam, ^k ne ascendatis in Bethelum, neque in vanum iuretis, viuit ipse dominus. Profectò sicut bos saginatus & ^lindomitus, sic rebellauit Israël ob foelicitatem nimiam: (sed) propediem illos deducet dominus, sicut agnum selectum^m in planiciem. Addicti sunt idolis israelitæ, & religionē suam dereliquerunt. Illorum principes ex rapina conuiuia celebrant, aberrant ideo, & ad meretricium conuertuntur, amant vt ignominiaⁿ adueniat sibi primates

eorum.

eorum. Optimatum illorum opera recta non sunt, (verum) sicut fieri non potest, vt in ala retardetur ventus, (sic) propediem contra illos adducam hostem, & propter aras idolorū suorum pudore obruentur.

In Cap. 4. Scholia.

a Quando dicit cum habitatoribus terrę, perinde est, ac si diceret vates, vobiscum est acerrima contentio domino ô Israëlitæ.

b Populi Israëlitici impudentiam & insolentiam summam ostendit, quoniam legis & prophetarum ignari Israëlitæ audebāt dicere legem & prophetas vitia non reprehendere, quæ tunc temporis vigebant, ac insurgere etiam in illos ausi erant, quorum monitis & doctrinæ debebant parere: tuus porrò ad idololatram synagógam illorum, vel ad metropolim ciuitatem Samariam refertur. Quando porrò paulò antè dixit, futurum vt etiam cum volucris pisces maris cladem sentiāt, Hyperbolica est sententia, qua studet vates ipsis Israëlitis metum incutere, vt illi sibi tanta ruina proposita resipiscant, & ad obseruationem legis & præscriptorum Dei Opt. Max. redeant: sed incassum refractarium populum admonet.

c Q. d. Vos cum pseudoprophetis vestris, tempore cladis & exitij vestri, quod vobis non ex insidiis aut noctu, sed aperto Marte & luce clara afferetur, adeò cæcutietis, vt prorsus ignari, stupidi, bardi, & omni ni consilio destituti videamini.

d Hoc dicit vates, quòd præuideret posteros maiorum suorum, lege diuina contempta & violata, corruptos & deprauatos mores sequuturos, sicut etiam hodie sequuntur adhuc perfidi & infelices Iudæi.

e Q. d. Tantisper dum me coluerunt, triumpharunt de hostibus suis Israëlitæ, & facti sunt voti compotes: at verò vbi me ipsi deseruerunt, de illis triumphauerunt hostes, magna cum sua ipsorum clade, ignominia & confusione.

f Id est, Impuri & flagitiosi illorum sacerdotes conniuent peccatis & maleficiis ipsius populi, quoniam ob multa scelera & peccata multæ fiunt oblationes (ait vates) ex quibus sacrificuli ipsi ditescunt, cum tamen ex officio hoc deberent detestari. Contextus autem Hebraicus ad verbum habet. Peccatum populi mei comedunt, & ad iniquitatem suam attollunt animam illius. Per peccatum autem populi, intellige oblationem pro peccato,

d ij Hoc est.

g Hoc est, Sacerdotes, admoto baculo idòlo, quod in loco eminenti positum est, indicant & declarant illis falsi Dei sui voluntatem: in locum autem illū soli sacrificuli illi cum pseudoprophetis ascendebant. Quando porrò dixit libidinari, de fornicatione seu meretricio spiritus intelligit.

h Hoc est, Cùm filix, tum nurus vestræ magnam habent scortandi libidinandiq; occasionem, propter tantam locorum opacorum commoditatem.

i Est hinc ironica secundæ personæ in tertiam mutatio, & perinde est, ac si dixerit, vos viri boni scilicet, quorum erat filias & nurus vestras à malo diuertere, atque tantum illis dissuadere scelus, prius libidinantes scortatésq; iter strauistis illis, ac ansam simile faciendi eisdē pernicioso exēplo vestro præbuitis: quamobrè acerbius multò agetur vobiscum. Iuxta Hebraicum contextum porrò est: Quoniam ipsi cum meretricibus secedunt, & cum scortis sacrificant, id est: faciunt sacrificia, vt inde nanciscantur occasionem pergræcādi vnā cum meretricibus: quem sensum etiam sequitur Ionathanus iste Caldæus.

k Gilgala siue Galgala locus est contra orientem antiquæ vrbs Iericho, in quo primum post transitum Iordanis fœderis arca requieuit: in illo loco crexit Iosue duodecim illos lapides, quos extrahi iusserat per duodecim viros singularum duodecim tribuum, è fundo Iordanis, in quo pedes sacerdotum ferentium ipsam arcam steterant, tantisper dum pede sicco populus transiret Iordanem fluium: ibidem etiam facta est secunda circumcisio, & celebratum est pascha, comederéque cœperunt Israëlita de frugibus terræ à Deo illis promissæ, ac cessauit Manna, Iosue 4. & 5. Quæ omnia quia celebrem locum reddiderunt, sicut scala Iacobi locum Bethelum, vt iam suprā in caput primum à nobis obseruatum est, magnam occasionem & ansam præbuerunt pseudoprophetis & idolorum sacrificulis lucro studentibus, vt prætextu sanctitatis loci ob res memoratas, homines ad idololatriam pellexerint, & propterea locus ille abominatus est à prophetis Dei. In illo denique loco reiecto Deo rege, cùm iam Israëlita hominem regem petiissent, 1. Reg. 8. constitutus ac confirmatus fuit Saül in regno à Samuele & populo. 1. Reg. 11. quæ res adhuc locum illum Gilgala inuisum magis Deo & prophetis reddidit.

l Q. d. Aduersum Deum Opt. Max. ingrati excusserunt Israëlita iugum legis, & omnino insolentes facti sunt.

m Hoc est, Israëlitas, qui antea honoribus, lætitia, otio & rebus abundabant, exponet dominus hosti truci, cui resistere non poterunt, aut ab illo fugere, sicuti agnus saginatus in loco vago, & longè à pastoribus derelictus,

derelictus, lupum venientem sua corporis nimia obesitate effugere non potest.

ⁿ Q. d. Tantum abest, ut illorum optimates flagitiose viuentes pudeat nomini suo maculam inurere, ut id ipsum in honorem adducant.

^o Q. d. Sicut ventus ligari aut tardari non potest, sic nullus erit, qui hostis aduentum possit impedire, aut illi resistere. Prædicit autem captiuitatem & exilium decem tribuum factum per Salmanasarum Assyriorum regem, 4. Reg. 17.

Cap. 5.

Audite hoc sacerdotes, & attendite posteri Israëlis, auscultate quoq; domestici regis: nonne ad vos spectat cognoscere iudicium? certè exitium estis proximis vestris, & veluti rete expansum super excelsum montem. Idôlis sine dubio sacrificant amplissimè, tametsi eos omnes ego monitis^b meis erudire nitar. Nota mihi sunt Ephraimitarum opera, & à me illa Israëlitarum abscondita non sunt: nunc enim idôla colunt Ephraimitæ, & Israëlitæ polluti sunt. Non deserunt opera sua, ut ad cultum Dei sui redeant, quoniam inter illos est spiritus erroris, & disciplinam à domino non querunt. Verū enim uerò deprimetur^c Israëlitarum gloria ipsis cernentibus, siquidè Israëlitæ ipsi & Ephraimitæ^d ob maleficia sua corruent: corruent quoque ipsi Iudæi cum illis. Cum^e gregibus & armentis suis ibunt, ut disciplinam querant à domino, sed non inuenient, (nam) ab eis recessit diuinus fauor meus. Contra^f verbum domini præuaricati sunt, quoniam liberos de filiabus exterorum modò pro suis agnouerunt, propediem contra illos singulis mensibus populos
d iij adducam,

adducam, qui terræ illorū vastabūt fructus. Attol-
 lite vocem vestram ô prophetæ veluti buccina, si-
 gnificetur, quòd venient contra illos gentes homi-
 cidæ, eo quòd Saülē regem^s constituerunt, qui erat
 de Gibaatha, sonum edite veluti tuba, dicite reges
 venturos cum exercitibus suis cōtra illos, eo quòd
 verbis Samuēlis non morem gesserint, qui fuit de
 Ramatha: propter illos milites iubilabunt, quòd
 præuaricati fuerint in verbū meum, & à cultu meo
 recesserint: non enim coluerunt me in sanctuario,
^bquod ī terra tribus Bēiamin est. Domus Ephraïmi
 in desolatione erit in die ultionis flagitiorum, quo-
 niā Israēlis tribubus (singulis) legis cognitionem
ⁱdederam. Optimates Iudæ sunt, veluti qui termi-
 nos^k transferunt, super eos effundam quasi aquam
 furorem meum. Apud Ephraïmitas calumniam
 passī, in illorum iudiciis pro flagitiosis habentur,
 quoniam cōuersi sunt iudices illorum ad aberran-
 dum post fallaces diuitias. Erit proculdubio verbū
 meum veluti tinea Ephraïmitis, & veluti blatta Ie-
 hudæis. Intuebuntur autem Ephraïmitæ infirmita-
 tem suā, & Iehudæi plagas suas: ibūt enim Ephraï-
 mitē in Assyriam, & ad regem^l mittent, qui ultum
 veniat illos: vates illis dicito: non poterit ille me-
 deri vobis, neque lenire dolorem vestrum. Quan-
 doquidem erit verbum meum veluti leo Ephraï-
 mitis, & sicut catulus leonum Iudæis: ego in verbo
 meo occidam & prædabor, extollam potentiam
 meam, & non erit, qui eripiat.

In Cap.

In Cap. 5. Scholia.

a Potes etiam sic vertere: Scandalum estis doctoribus vestris, id est: veri Dei sacerdotibus & prophetis, quos deberetis audire, illorumque parere monitis. Per montem excelsum porrò, in quo rete expansum est, metaphora ducta ab aucupe aut venatore, qui illic auibus & feris retia rendere solet & laqueos, significat technas & insidias flagitiosorum hominum, quibus student illi, vt proximo noceant.

b Id est, Quauis in dies ad illos prophetas meos mittam, qui eos admoneant resipiscentiæ, non propterea idôlis amplissimè immolare desinunt.

c Verbum Hebraicum *אָנָן* significat respondit, & illam significationem sequuti sunt Latini interpretes: significat etiam humiliavit siue depressit, quam significationem sequuti sunt Ionathanus Caldæus iste interpres, & Septuaginta.

d Meminit Ephraimitarum, cùm propter Iaroubamum filium Nebati, qui fuit de tribu Ephraïmi, 3. Reg. 11. quique falsam illam religionem adorandi vitulos introduxit, 3. Reg. 12. tum propter totam ipsam tribum Ephraïmi, quæ magis propèta erat ad cognati sui regis Iaroubami falsam religionem, quàm aliæ. Meminit Israëlitarum etiam propter tribus reliquas, quæ partes Iaroubami sequutæ sunt, quæ omnes pœnas dederunt, propter vitulorum adorationem. Iudæorum quoq; similis exitij meminit, quòd ipsi sacrosancto Ierosolymitano templo non contenti, in quo solo sacrificare & colere ritè Deum Opt. Max. licebat, falsam aliorum religionem sequuti sint.

e Supple: vt pacatum cum reddant, sed gratæ non erunt huiusmodi oblationes & sacrificia, quia fiet potius timore deterius habèdi, quàm amore & animo redeundi ad dominum Deum, qui propterea fauorem suum subtrahet.

f Lege Dei abutentes Israëlità affinitatem cum externis contrahebant, & ob id malè habuerūt. Vetabat enim Dei lex, Exo. 34. & Deut. 7. ne affinitate se deuincirent Israëlità cum exteris, ne videlicet vxores ipsæ externæ pertraherent ac pellicerent tandem maritos suos ad cultum idolorum, & propterea Deus eos deleret.

g Historiam attingit, qua Israëlità omnes auxilio Dei diffidentes, qui variis in periculis ab exitu de Aegypto illos incolumes seruauerat, ab ipso Samuèle hominem regem protectorem suum petūt, cùm tantùm hæctenus dominum Deum regem propugnatorem suum habuissent, 1. Reg. 8. Arguuntur autè ingratitude ab ipso Samuele, 1. Reg. 12. Cæterum, Saul illorum primus rex flagitiosus fuit. Hanc historiam

iterum

iterum attingit Hosea cap. 13.

h Sacrosanctum templum Ierosolymitanum intelligit per sanctuarium: nam Ierusalem in tribu Beniamini sita est.

i Q. d. Et inde fiet, vt ignoratiæ suæ excusationem adferre non possint, tamen si Iaroubamus rex sceleratissimus, q̄ fuit de tribu Ephraïmi, illis imposuerit, qui quidem propter maleficia sua cum tota sua tribu Ephraïmi, quæ illi magis deuincta & obnoxia ob sanguinis propinquitatem erat, quàm cæteræ tribus, destruetur omnino.

k Q. d. Non sunt studiosi & contenti suis rebus, sed in proximum exercent tyrannidem iniqui primates Iudæ, qui lumen probitatis omnibus esse deberent.

l Q. d. Confugient citius ad vanum humanum auxilium, quàm ad meum firmum Israëlitæ, & propterea perpetuam seruitutem seruient, donec erunt ouile vnum & pastor vnus. Per regem illum autem, vel Aegypti, vel Syriæ regem intelligit: freti enim erant in aduersis, vt sæpe sacrorum librorum lectio docet, Israëlitæ auxilio & fiducia Aegyptiorum & Syrorum, qui tandem nihil adiumenti eis afferent, quando opus erit.

Cap. 6.

Subtraham fauorem meum, & reuertar, vt habitem sanctuarium meum, quod in cœlis est, donec se peccasse cognouerint, & quærant me: quando enim inuaserit illos miseria, timorem^a meum quærent. Dicent:^b venite, reuertamur ad cultum domini, quoniam ipse vulnus infixit nobis, & sanabit nos, quique contra nos vexationem adduxit, leniet (eam) nobis. A morte reuocabit nos in die consolationis in futurum: in die reuocationis^c mortuorum resuscitabit nos, & coram illo viuemus. Nos porrò mutuis exhortationibus inuicem docebimus, prosequemurque, vt cognoscamus timorem domini, qui similis erit luci auroræ, quæ circum se (omnia) exornat, nobis etiam eueniet benedictio veluti pluuia abundans^d extremo tempore, quæ

quæ terram irrigat. Vobis quid faciam ô Ephraïmitæ, vobisq; ô Iudæi in vero iudicio? ꝑbitas enim vestra est veluti nubes matutina, & veluti ros, cuius humor (cito) euanescit. Idcirco, quia eos admonui per legationem vatū meorum, & non resipuerunt, adducam ^e contra vos homicidas: propterea quòd transgressi fuerint verbum voluntatis meæ, profectò iudicium meum veluti lux^f exorietur. Cū erga exercentes misericordiam maior mihi sit animi propensio q̄ erga sacrificantem, & erga obseruatores legis^s domini, quàm erga eos qui holocausta incendunt. Ipsi tamen sicut maiores eorum, transgressi sunt fœdus meum, & in terra bona, quam illis, vt mihi obtēperarent, dederam, ibidem^b in verbum meum præuaricati sunt. Gilad ciuitas est graffatorum ex infidiis effudentium innocentem sanguinem. Sicut enim virum obseruat, qui in turmis prædonum est, (sic) congregantur ipsi, & illorum sacerdotesⁱ eodem modo, consensu vnanimi occidunt animas, quoniam impiorum faciunt consilium. In domo Israëlis video fœditatē, immutauerunt pactum, quod cum illis fuerat transactum de non colendis idôlis: conuersi sunt ipsi, vt post vitulos aberrant in Bethelo: ibi Ephraïmitæ aberrāt, & contaminantur Israëlitæ. Qui etiam sunt de domo Iudæ, incœperūt sua augere maleficia: ad illos enim maleficia peruenient, postquàm reduxero^{kego} captiuitatem populi mei.

In Cap. 6. Scholia.

^a Caldaïsmus. Id est: Studebunt legi meæ, ex qua discent, quomodo
c verè

verè colí, & quo honore affici debeam.

b Dicent. Supple: calamitatis & miserię pondere pressi: venite, reuertamur ad cultum domini: & in reliquo versus est *Ἰωτολογία* figura Heb. & Cald. familiaris & elegans, qua ad maiorem expresionem diuinæ bonitatis & clementiæ, híc idem aliis atq; verbis dicitur. Pendet autem sentetia ab huius versus principio vsque ad versum, qui incipit: Vobis quid faciam: & c.

c Caldaicè. In die viuificationis mortuorum.

d Valde profectò terram fœcundat pluuiã, quæ in æstate paulò ante segetem maturam aduenit, vel quæ paulò post messem confectam, pro femente facièda. Primitiua & serotina dicitur illa pluuiã à Ioële, Ioël. 2. Vide annot. nostram illic.

e In Cald. est præteritum, adduxi, pro futuro, adducam, ad maiorem certitudinem. Vide finem annotationis literæ *c.* in cap. 3. supra. Est etiã personæ mutatio, nempe contra vos, pro, contra illos, quæ quidem frequens est Heb. & Cald. prophético more, vt sæpe aliàs.

f Id est: Deprehendetur iustum & syncerum iudicium meum, quo in illos animaduertam.

g Est antecedens pro relatiuo, nẽpe domini, id est, mei: q. d. Erga obseruatores legis mei. Quod Hebræis & Caldaicis est familiare. Simile enim ferè Threnorum 3. versu vltimo videbis: & aliàs sæpenumero.

h Supple: primum parentem imitati, qui in horto deliciarum à Deo Opt. Max. constitutus & admonitus, non potuit se continere, quin diuinam voluntatem ibidem transgressus fuerit.

i Id est: Idolorum & vitulorum sacrificuli cum pseudopphetis obperuersam suam doctrinam, & fœdo suo consilio exemploq; , non minùs hominum animas perdunt, quàm ipsi grassatores, qui non pauci sunt apud illos, corpora. Quando porrò dixit modo eodem: viam malam & sceleratam illorum viuendi rationem, qualis est grassatorum, intelligit.

k Historiam attingit & præuidet ipsius Iaroubami filij Ioasi regis Israëlitarum, cuius seculo vixit Hoseas propheta, vt ex huius libri proœmio constat: Ille enim Iaroubamus, tameris rex sceleratus fuerit, à Deo per prophetam Ionam admonitus restituit terminum Israëlis ab introitu Emathis ad mare solitudinis, què à Dauide rege primùm acquisitum tribui Iudæ, Syriorum reges occupauerant: & ita effecit iam dictus Iaroubamus rex, vt Iudaicus populus, qui suo occupato termino, non minùs à Syris pressus erat, quàm si captiuus ferè fuisset, in libertatem pristinam fuerit restitutus, 4. Reg. 14. Ab illo, inquit Propheta, tempore insolètes magis erunt Iudæi, quàm antea fuerint, quoniam

niam

niam ob id se deinceps videbunt Israëlitis, & illorum errores sequentur: atque ita sine dubio accidit: & propterea tandem post Israëlitarum exilium ab Assyriis illatum, ipsi quoque Iudæi à Babyloniis in exilium propter similia flagitia acti fuerunt. Per reductionem enim captiuitatis populi sui restitutionem iam dicti termini per Iaroubamum regem ipsis Iudæis factam intelligit, cum alioqui valde pressi & afflicti fuissent à Syris. Cæterum illos populum suum vocat dominus Deus, ut reuocet ab errore lapsos.

Cap. 7.

Quando exquiro flagitia^a Israëlitis, deteguntur scelera Ephraïmi, & Samariæ malitia: profectò perfidiosi sunt, & fures nocturni inuadunt ædes, interdium quoque in deserto grassantur. Non certè secum reputant, quòd mihi manifesta sint omnia illorum flagitia: propediem circulant illos mala sua opera, quæ mihi nota sunt. Vanitatibus suis exhilarant regem, & mendaciis suis principes. Ipsi omnes rem habere cum vxoribus proximorum suorum concupiscunt, æstuant vt clibanus, quia properare facit illos^b pistos: idcirco præproperè ab vrbe sua exulabunt, quemadmodum prompti fuerunt ad explendum malum animum (suum): propterea etiam quòd immemores fuerunt signorum, egregiorumque facinorum, quæ in illorum gratiam facta fuerunt, in die quo ab Aegypto ascēderunt ipsi, & à tempore subactionis massæ sine fermento. Die quo constituerunt super se regem suum, principes cum illo cōgræcari incœperunt, (ille verò) manum suam porrexit cœtui^c nugatorum. Certè sine procrastinatione peccatorum consilio sese accommodant, vt fornax æstuat cor illorū: postquam de insi-

diis ponendis tota nocte meditati sunt, persistit vſ-
 que ad diluculū illorū excandescencia, quę (postea)
 vt ignis flammans comburit. Omnes ipsi feruent
 vt clibanus, & sua lingua perfidiosa iudices^d suos
 iniquitatis accusant: omnes illorum reges^e certò de
 medio tollentur, nec (tamen) est inter eos qui pre-
 ces coram me fundat.^f Cōmixti sunt Ephraimitæ
 gentibus, similes sunt Ephraimitæ placentæ, quæ
 antequàm in partem alterã versa sit, absumpta est.
 Illorum opes dissipant^g & exteri, ipsi verò nō cogno-
 scunt, inuasit illos debilitatio, nec animaduertunt
 ipsi. Deprimetur porrò Israëlitarum dignitas ipsis
 videntibus, eo quòd ad domini Dei sui religionem
 non reuertantur, neque requirant illū in omni hoc
 (suo negotio.) Similes haud dubiè erunt Israëlitæ
 columbæ^b stolidæ quæ quando pulli eius auferun-
 tur, imbecilli est animo: Fœdere iuncti sunt Aegy-
 ptiis, in Assyriam (tamen) exulabunt. Quocunque
 proficiscentur expandam reteⁱ meum super illos,
 vagos illos reddam sicut est volucris cœli, castiga-
 tiones super illos adducam, iuxta id quod audiue-
 rant in congregatione ipsorum. Væ illis, quòd à re-
 ligione mea longè discesserint: prædones adducam
 contra eos, quoniam contra verbum meum coniu-
 rauerunt: cū fuerim ego illorum vindex, ipsi ta-
 men mēdacia^k loquuti sunt coram me. Non enim
 ex animo preces fuderunt coram me, quin in cubi-
 libus suis^l vlulauerunt: ex abūdantia tritici & vini,
 postquàm congregauerūt, rebellauerunt contra ver-
 bum meum. Quātūm ego super illos^m castigatio-
 nes

nes adduxi, & auxi illorum vires, ipsi certè tantùm augere maleficia coram me cogitauerunt. Eò insolentię processerunt, vt desciscant à lege, non quòd ego cū illis nequiter egerim: similes ipsi sunt arcui fallaci, illorum primates gladio peribūt: ob lingue suæ iactantiam talia eorum erunt opera, vt apud Aegyptios (sanna) sint.

In Cap. 7. Scholia.

a Q. d. Quando in mentem venit, & confidero ego longum tempus, quo primùm contumaces in me & idololatræ esse cœperunt Israëlita, subitò extat, & ad hæc occurrit in vitulis pertinax idololatria decem tribuum, per ipsum scelerosum Iaroubamum regem filium Nebati introducta, qui Ephraïmita fuit: ille enim, vt iam dictum est supra in cap. i. d. in fraudem impulit decem tribus Israëlitis, ac sua falsa & exitiosa vitulorum religione fefellit: quæ omnia in causa sunt, vt tandem obliuiscar eorum omnium, & illos pro meis recusem, quandoquidem me & vates meos, non sine mea iracundia & stomacho, regi deterrimo, vitulis & pseudoprophetis omnino postposuerunt.

b Per pistorem illum malum intelligit genium, qui illos ad suam explendam libidinem excitabat, sicuti pistior siue fornacarius excitat feruos suos, & properare facit illos ad vicatim inclamandum ad subigendum pastam siue massam, tantisper dum clibanus acceditur, vt vbi fermentata fuerit massa, & in panes conformata, coquatur in ipso clibano vehementer calido.

c Alludit vel ad Iaroubamum filium Nebati, qui primus rex decem tribuum scelerosus fallacem illam instituit religionem colendi vitulos in Bethelo & Dano, & illorum nugatoribus sacrificulis, quos constituerat, & pseudoprophetis fuit, 3. Reg. 11. 12. & 2. Paral. 11. vel ad Iaroubamum filium Ioasi, qui fuit scelestus, cuius seculo (vt ex proœmio huius libri constat) Hoseas propheta vixit.

d Hoc est: Sua iniquitate tanquam impios & maleficos condemnât illos, quorum subire deberent iudicium, ob id quòd eos relictis suis exitiosis idòlis, pœnitentiæ & resipiscentiæ admoncant, vt cum Deo redeant in gratiam.

e Perpetuum attingit exilium decem tribuum, & translationem sce-

ptri illarum ad Assyrios, quæ quidem nunquam reuersæ sunt, nunquamque redibunt: sceptri quoque Iudæ ad Babylonios primum, & ad Romanos tandem, quorum adhuc sentiunt exilium, sentiëntq; donec fiet vnum ouile, & vnus pastor: ab illis sine dubio temporibus sine regibus & magistratibus semper fuerunt omnes, tum Israëlita decem tribuum, quorum sedes regni erat in Samaria, tum Iudæi cum Beniaminitis, quibus sedes regni erat Ierusalé, nec tamen adhuc induci possunt, aded sunt obstinato animo, vt debitas per Christum dominum nostrum Iesum Nazarenum fundant preces Deo Opt Max. vt à tanta liberentur calamitate & perplexitate, in qua hodie cõstituti sunt. Heb. porrò & Cald. est præteritum pro futuro, prophetico more, ad maiorem certitudinem, nempe sublatis de medio sunt: id est, certò de medio tollentur reges.

f Exodi 23. g. 34. b. & Deut. 7. a. prohibetur Israëlitis fœdus, affinitas & societas cum externis gentibus: quàm obrem, quia illis non erat religio, quo minùs hoc facerent, meritò ab Hosea vate domini hãc taxantur, prædiciturq; fore, vt citò destruantur.

g Hoc dicit propter munera & tributa, quæ regibus Aegypti in vnum pendebant, aliisque extraneis regibus, vt ab Assyriis & Caldæis tutiessent, relicto suo vero & omnipotenti Deo, qui verum & certum auxilium est: ab eo enim tempore quo dominum Deum colere desierunt Israëlita, & ab illo pendere, in præceptis rueri inceperunt: vt ex animalium Regum & Paralipomenon lectione intelligere licet.

h Israëlẽm, quem Hebraicus contextus Ephraimũ vocat ob Iaroubamum filium Nebati primum regem decem tribuum, qui fuit de tribu Ephraimi, 3. Reg. 11. columbæ stolidæ rectè comparat Propheeta, quòd se vastatum non sentiat, & salutis suæ negligens sit: nam (vt probè scribit D. Hieronymus) aues cæteræ pullos suos etiam cum periculo vitæ suæ protegere festinant, & cùm ad nidũ suum accipitrem, colubrum, coruum, siue cornicem accedere viderint: huc illucque volitant, & immittunt se morsu, & vnguibus lacerant, & dolorem parētis querula voce testantur: sola columba ablatis pullos non dolet, non requirit.

i Id est: Vbi cunq; exulauerint, illic me authore valde prementur ac affligentur: nam omnes vnà à me per Mosẽ congregati, in deserto admoniti fuerant, quòd si ipsi à me deficerent, aut illorum posteri, futurum vt suorum scelerum grauissimas pœnas lucrēt, quales exprimit Moses ipse Deuter. 28. Attingit enim caput illud Deuteronomij lectu dignissimum, quod hoc in versu dicitur de congregatione siue consilio eorum. Conuenit porrò optimè, quod hoc versu dicitur, exilio in quo

quo adhuc hodie Iudæi sunt, quandoquidem non minùs captiui sunt vbique terrarum, quàm sit auis vel piscis in reti: ad hæc quotidie sedibus incertis vagantur: nam modò Gallia, modò Hispania, Germania, Italia, Græcia, Asia & Affrica pro regum & principum libidine & arbitrio pelluntur. Vertere etiam ita potes partem versus. Castigationes adducam contra illos, propterea quòd acquieuerint cõsilio suo. Quasi dicat: quòd suæ synagógæ homines sequi maluerint, quàm Deũ ipsum, cui sanè parendum erat, vt ipse sacrosancta lex iubet.

k Q. d. Non illos puduit coram me mendaciter dicere, qui totus verax & vbique locorum sum, si quando vicissent hostes, id factum fuisse suis, vel confederatorum regum armis & viribus, priuando me honore meo, quoniam solus ego victoriam do.

l Hoc est: Quando morbo aliquo correpti erant, aut illos inuaserat calamitas, siue damnum aliquod, vt par erat, & oportebat me inuocare, non inuocabant me, qui tamen solus illos iuuare poteram, sed voce querula, & ululatu quodam in lecto suo idolorũ opem implorabant.

m Id est: Si quando mittebam in illos persecutionem, hoc ipsum, vt illos erudirem, faciebam, & ab idõlis recedendo colerent me, sed frustra à me hoc fiebat: vel etiam per castigationes, admonitiones propheticas & increpationes intelligit.

n Q. d. Neque lex mea, quæ tota vera totaque sancta est, neque ego, qui totus verus, totus bonus & totus sanctus sum, ansam aliquam præbui illis deficiendi à me, quoniam cum illis multò remissiùs semper egi, quàm mererentur ipsi.

o Perinde est, ac si diceret: de spe decident ipsi, nec voti compotes fiet, sicuti non fit sagittarius, quem arcus fallit, si manus & oculos non ad scopum collimet.

Cap. 8.

Ore tuo extolle vocem tubæ similem, ò propheta: dicito, ecce sicut aquila, quæ perniciousiter volat, sic ascendet rex cum copiis suis, & castrametabitur contra sacrosanctum templum domini, eo quòd fœdus meum transgressi sunt, & præuaricati sunt in legem meam. Omni tempore quo perturbatio inuadebat illos, orabant coram me, & dicebant, nunc cognoscimus quòd nõ sit Deus nobis præter te, libera

bera nos, quia sumus nos populus tuus Israëliticus. Aberrarunt Israëlità à religione mea, cuius causa foelices ego illos reddideram: (sed) propediè persequetur illos hostis. Ipsi regem^b constituerunt, sed non secundùm præscriptum meum, principes instituerunt, sed non ex sententia mea: argentum & aurum suum, quæ ex Aegypto ad suos vsus attulerant, cõuerterunt sibi in idõla, propter quæ exterminabuntur. Post vitulum aberrarunt, qui sunt de Samaritano^c regno, excanduit furor meus contra illos, adedò vt sese purgare non possint. Quia ab Israëlitis eleuatus ipse (est, &) artifex fecit illum deum, in quo nulla utilitas est, sine dubio in fragmenta^d tabularum redigetur vitulus Samaritanus. Similes erunt Israëlità ei, quod ventus disseminat, aut procella præcidit, erũt sicut seges stans, ^e in qua curuamen non est, quæ non proficit: si fortè diuitias congregauerint, exteri diripient illas. Dissipati sunt Israëlità, sunt nunc inter gentes veluti vas inutile. Exularunt enim ipsi in Assyriam, propterea quòd desiderium animi sui veluti onager rebellis sequuti sint: ceciderunt Israëlità sub ditionem gètium, quarum amici fuerant. Verumenimuerò si timorem meum in corde suo reponãt Israëlità, ex gentibus exilium illorum reducam: ad hæc si sapiant, ^f breui ab illis auferam tyrannidem regum & principum. Quoniam multiplicauerũt Ephraimitã altaria ad peccandum, idolorum suorum altaria illis in exitium fuerunt. Scripseram illis legis meæ^g præstantiam, ipsi verò veluti gentiles repu-

tati

tati sunt. In sacrificiis, quæ ex rapina ^b colligunt, sacrificant carnem, & comedunt, sed non est in illis diuina propensio: propediem illorum flagitia puniet (dominus) & in eorumdem animaduertet iniquitatem: ipsi in Aegyptum ⁱ redibunt. Dereliquerunt porrò Israëlita religionem factoris sui, & fana idolis construxerunt: Iudæi quoque vrbes munitas multiplicarunt, sed ignem immittam in illorum vrbes, qui eorum consumet palatia.

In Cap. 8. Scholia.

^a Per regem illum Nebucadnetsarem Babyloniorum regem intelligit, à quo expugnata fuit Ierusalem, & deinde templum domini combustum cum domo regis, & primorum omnium ædibus ab Nebuzardan præfecto militum ipsius regis Babylonij Nebucadnetsaris, 4. Reg. ultimo.

^b Iaroubatum filium Nebati scelestum regem, insignemque idolatram intelligit, qui constitutus fuit primus rex decem tribuum, 3. Reg. 12. & 2. Paralip. 11. nõ seruatis cæremoniis & ritibus vngendi reges secundùm diuinum sermonem.

^c Per Samariam in qua sedes regni decem tribuum erat, intelligit omnes ipsas decem tribus, quæ partes sequutæ sunt ipsius regis Iaroubatum filij Nebati authoris adorandi vitulos in Bethelo & Dano. 4. Reg. 12. Ad verbum autem Caldaicè legitur. Aberrarunt post vitulum Samariae, &c.

^d Q. d. Assulatim confringetur ab Assyriis vitulus ille, quem Samaritani colunt, hoc est, decem tribus, quibus sedes regni & metropolis est Samaria ciuitas, à diebus Achabi. 3. Reg. 16. qui primus in illa à patre suo ædificata, regnavit.

^e Seges omnino erecta, & quæ fastigium siue summitatem suam non inclinat, præ se fert caritatem & penuriam: nam quando onustus est grans culmus ipse, inclinare solet caput suum. Secundùm porrò R. D. Kimhij lectionem in sectione nona commentariorum in cap. sequens vertere etiam ita poteris. Seges stans non (erit) illi, fructum non faciet. Legit enim ille קציר id est, fructum siue germen: codex Venetus autem habet קציר id est, curuamen, à קציר lacu siue loco demisso: significare

potest etiam **ג** congregacionem, à **ג** congregauit, & talis poterit esse versio. Seges stans non (erit) illi, congregacionem non faciet: grana enim in spicis segetū naturaliter congregantur: & idem est sensus.

f Euangelicam promittit libertatem, quam qui habent, nauicifaciunt fortunæ ludibria, & semper sua sorte contenti sunt, quæcunque fuerit illa.

g Quid. Tamen si ipsi legem meam habuerint, quæ est legum omnium præstantissima, excellentissimæque, non propterea leges humanas sequi desierunt, & gentili more, à me deficiendo, viuere. Potes etiam ita vertere. Illis scripseram præstantem legem meam, &c.

h Id est: Sacrificant ex bonis rapina & iniuria partis: taxat autem illos, quod iniuste opes multas congregarent, & ex eisdem sacrificia offerrent domino, qui totus iustus est, ventris potius implendi gratia ex sacrificatis & oblatiis, quàm vt placarent dominū Deum ad consequendum & impetrandum veniam culpæ & erratorum suorum.

i De reditu illorum in Aegyptum, obseruatum videbis capite sequenti, in litera *c*.

Cap. 9.

Ne lætamini ^a Israëlitæ, neque iuxta exterorum consuetudines exultetis: quoniam aberratis à religione Dei vestri, (&) idôla colere pro singulis areis tritici diligentis. De area aut torculari non nutrietur, & vinum non sufficet illis. Non redibunt in terram diuinæ ^b maiestatis, quin in ^c Aegyptum reuertentur Ephraïmitæ, in Assyriã exulabunt, (vbi) immundum comedent. Non libabunt coram domino vini libamina, neque cum gratia oblationes illorum excipiētur: erunt illorum sacrificia eis sicut cibus cõtaminatus, ex quo, qui comedit, impurus fit: certè illorum oblationes pro animabus suis non eos expiabūt in sacrosancta ^d domo domini. Quid facietis diebus solennibus, & festis domini? Quoniam ecce coram prædonibus exulabunt, congregabuntur

gabuntur in Aegypto, in^s Maphis sepelientur: in domibus quibus suas studuerant congerere pecunias, spinæ manebūt, & feles in palatiis eorum. Instant dies punitionis, instant dies pensationis maleficiorum: cognoscent Israëlitæ, quòd illis vaticinati fuerint veri vates, & illos interturbarint pseudoprophetae, ita vt culpam tuam augere fecerint, solidauerintq; scelus tuum. Libant Israëlitæ, quòd idolorum cultus certus illis affirmetur à Prophetis suis, pro omni consuetudine habent, vt fundant prolixas clamosas preces: exitium est in fano Dei illorum. Dediderunt^b se totos corruptioni, sicut in diebus Gibatha: punit illorum maleficia, & in eorum iniquitatem animaduertet. Qualis est vitis plantata iuxta fontes aquarum, tales in deserto inueniebatⁱ verbum meum Israëlitæ: quasi primos fructus in ficu, qui sunt in summitate eleuati, diligebam maiores vestros: ipsi tamen addixerunt se ipsi^k Baal-peor, & in confusione aberrarunt, siquidem eis pro sua libidine fuerunt abominationes. Similes erūt Israëlitæ aui, quæ auolauit à nido suo, & peruagatur, sic recedet illorum gloria: liberos (enim) non suscipient, & ob viscerum suorum fructum non gaudebunt, propterea quòd auerterintⁱ sese, ne in sacrosancto templo meo comparerent. Quòd si filios suos educauerint, certè eos orbabo, ne in viros veniant, quoniam ve illis, postquam diuinum fauorem meum subtraxero ab eis. Synagoga Israël, tantisper dum legis obseruationi vacauit, foelicitate similis erat Tyro^m: ob otiumⁿ in scelera

prolapsi sunt Ephraimitæ, adeò vt ad idolorũ cultum suos maectent^o liberos. Da illis^p domine salarium operum suorum, da illis sterilem vuluam & arentia vbera. Omnia illorum maleficia mihi nota fuerunt in^q Galgala, illic proculdubiò odio illos habui proter scelerata sua opera: domo mea sacrosancta eiiciam eos, nõ illos amplius diligam, quoniam omnes optimates eorum sunt perfidi. Israëlitæ similes sunt arbori cuius cortex subter torridus est, & super arefcunt rami eius, ne in sublime^r crescant: si enim adoleuerint (eorum) liberi, certè interficiam eos, illorum delicias. Abominabitur illos Deus meus: quia non acceperunt illius verbum, certè erronei erunt inter exteros.

In Cap. 9. Scholia.

a Q. d. Non more exterarum gentium festa celebrare & viuere potestis Israëlitæ, quoniam habuerunt illæ semper idola sua pro diis, quos nunquam deseruerunt: vos verò illis longè deteriores, derelinquendo Deum vestrum verum, viuum & omnipotentem, cui voti vos fideliter seruire debebatis, vt maiores vestri, honorem vestræ abundantia & vilis annona, illarum ritu idolis tribuitis.

b Perpetuum hãc vaticinatur exilium: terram autem diuinæ maiestatis vocat totam terram illam, quam omnes duodecim tribus Israëlis habitabant, propter fauorem summum quo prosequeretur dominus Deus Israëlitas illius incolas, tantisper dum legitime illum coluerunt.

c Reditum in Aegyptum prædicit, ac comminatur Israëlitis Moses, si dereliquerint dominum Deum suum, Deut. 28. in fine cap.

d Q. d. Iam enim destructum erit sacrosanctum tẽplum domini Dei.

e Q. d. Valde affliget vos in exilio & captiuitate vestra, quando dies veniet, quibus in patria vestra solebatis festa celebrare. Præterita enim felicitatis recordatio in calamitate & ærumna vehementer cruciat & exagitat homines.

f Maphis (quam Græci & Latini authores Memphim appellauerunt)

vrbs

vrbs Aegypti fuit, pyramidibus & regum sepulchris insignis: illam hodie, qui Alcaorum vocent, non desunt.

g Est personæ mutatio, quæ Hebræis & Caldæis frequens est, vt sæpe aliàs diximus.

h Taxat & accusat illos nefandi flagitij veneris præposteræ, qua sicut Gibaonithæ abutebantur, Iudicum 19.

i Quia Caldæicum verbum *אמת* etiam Prouerb. cap. 6. inuenire significat, nõ absurdum putauimus, hęc etiam id ipsum verbum in significatione inueniendi vertisse: & sic verbum ad filium Dei ab æterno secundam personam sacrosanctæ Triadis referri poterit. Si autem ipsum verbum *אמת* per occurrit veritas, hunc versum ita poteris interpretari. Qualis est vitis plātata iuxta fontes aquarum, occurrebat verbum meū Israëlitis in deserto. Quasi dixerit: lex mea illis erat in summis deliciis.

k Historiam attingit, quæ est numer. 21. Baal-peor porrò nomen est idòli, quod Moabitæ adorabant, sic dictum, quòd in monte peor (qui & phegor corruptè vertitur numer. 23.) coleretur.

l A tempore enim Iaroubami regis filij Nebati, qui author fuit adorandi vitulos in Bethelo & Dano, ipse decem tribus Israëlis immemores beneficiorum Dei, pedem retulerunt, ne adoratum irent dominum Deum Ierosolymam, sicuti lege præcipiebantur, Deuteronomij 16. & aliàs.

m Tyrus, quæ Hebræicè & Caldæicè dicitur Tzor, ciuitas erat antiquissima, maritima, munitissima & metropolis Phœnicis: hæc domina maris & totius nauigationis propter negotiationes, quas cum omnibus maris insulis exercebat, atque quasi orbis emporium, vt ex cap. Esaiæ 23. Ezech 26. 27. & 28. constat, meritò poterat appellari. Quondam insula fuit, stadiis quatuor diuisa à continente, mari præalto, vnde ab Ezechiele in mari sita dicitur: sed postea vix credibili opere, cõportato aggere ducentos pedes lato, ex lapidibus Tyri veteris, quam diruendam Alexander magnus iusserat, multis hominum millibus, cõtinenti ab ortu per Alexandrum magnum iuncta est: vt Diodorus Siculus in vita Alexandri Magni, anno 4. lib. 17. tradit. Erat autem in sorte Afer, Iosue 19. quam tamen obtinere non potuit. Cæterùm scelerate iuncta fuit Dauidi 2. Reg. 5. & Selomoni. 3. Reg. 9. Tyri porrò vrbs, & Tyrionum magnanimitatis meminit etiam Iosephus Antiq. Iud. lib. 9. cap. vlt. & 11. cap. vlt sed graphicè magis Diodorus Siculus.

n Probè conuenit hoc loco Hoteas secundum Ionathanum Caldæum istum interpretem, cum Iesu filio Sirachi, Ecclesiastici 33. Multam malitiam enim, ait ille, docet otium.

o Ed dementiæ & insolentiæ processerant Hebræi, vt proprios filios in honorem Moloc idôli Ammonitarum viuos cremandos exhiberent in Ge-Hinnom, id est in valle Hinnom: quæ vt Hieronymus annotat in cap. 7. Ieremiæ, amœnissima vallis erat, non longè à Ierusalem. Sic autem appellatus fuit locus, à viro quodam, cui nomen erat Hinnom, in cuius prædio vallis illa erat: Hebræicè verò dicitur גיא-הינן Ge-Hinnom, id est vallis Hinnom. Dicitur etiam locus ille תופת Topheth à תוף Toph, id est, tympano, propter tympanorum strepitum: saltâdo enim in iam dicti idoli honorem tympana percutiebant, dum pueri cremabantur, ne parentum corda mouerentur puerorum eiulatu, & ad illos se conuerterent. Vt autem Rabbi David Kimhius in commētariis suis in cap. 23. 4. Regum ex antiquis suis Hebræicis doctoribus obseruat: idôlum Moloc imago erat concaua receptacula septem habens. Primum offerendæ similitæ aperiebant, secundum turturibus & columbis, tertium agno, quartum arieti, quintum vitulo, sextum boui: septimum verò aperiebatur, si quis cremandum offerre volebat filium. Facies porrò idôli illius vitulum referebat, expansas vt homo habebat manus & ad recipiendum ab astantibus paratas. Quando autem non comburendos, sed sacris idôli Moloc initiandos offerebant filios aut filias, extruebant pyras duas hinc & inde, & idôli sacrificuli initiandos per medium illarum pyrarum pedibus transire faciebant. Hoc verò cùm ex contextu biblico, tum ex iam dicto Kimhio, Aben Ezra, & Rabbi Selomone in capite 18. Leuitici, atque etiam ex Rabbi Leui ben Gerson in cap. 23. 4. Reg. colligere licuit. Cultum huius abominandi idôli in terra Israëlitarum tolerasse, primus Selomo rex legitur, 3. Reg. 11. Quem cultum quoque Acham rex, 4. Reg. 16. & Manasses, 4. Reg. 21. etiam tenuisse leguntur. Proinde Ge-hinnom siue corruptè Ge-hëna locus abolitus & scædatus fuit à Iosia rege, qui pius admodum & religiosus fuit, 4. Regum 23. Huius denique loci, qui etiam dicitur גיא-בן-הינן id est, vallis filij Hinnom, & destructionis illius meminit Ieremias capitibus 7. 19. & 32. Pro inferno porrò siue loco in quo perpetuas pœnas luunt suorum scelerum, qui flagitiosè vixerunt, sumitur sæpenumerò in sacris literis, propter loci insignem turpitudinem & sceditatem.

p Sancti quomodo mala imprecantur hominibus isthac lege, videlicet si non respiciant, & mores corruptos emendent illi, vide in obseruationibus nostris in versum vltimum capituli .i. Lamétationum Ieremiæ infra.

q Galgala meminit adhuc suprâ c. 4. vbi facta à nobis est obseruatio.

r Caldaicè: ne eleuationem faciant: vel secundum D. Kimhij letitiam: ne fructum faciant. Vertimus autem per pluralem numerum, tametsi Caldaica vocabula singularis numeri sint hoc loco.

Cap. 10.

Vitis dissipata sunt Israëlitæ, qui vitis accepta erant, quando agebant lege: fructus operū suorum in causa fuerunt illis vt exulent: quando illis auxi prouentum, cultum altarium suorum auxerunt, quando effeci, vt in terra sua prosperè illis succederet, fuerunt erga simulachra sua studiosiores. Abstractus est à lege illorū animus: modò scelera exercent, modò contra illos adducam hostem, qui illorum aras subuertet, & eorum dirumpet statuas. Propediem proculdubio dicent, nō est rex nobis: eo quòd non timuerimus à domino, quid (quæso) rex nobis prodest? Tyrannico loquuntur more, in vanum iurant, & frustra pangūt fœdus: breui adducam contra illos mendaciorū suorum iudicium, veluti colubrorum maleficorum venena per agrorum cōfinia. Proptereà quòd vitulos colant in Bethelo, contra illos ascendet rex cum copiis suis, & eos in exilium aget: tollent ab illis Samaritanum vitulum, certè propter illum populus eius lugebit, & illius sacrificuli, qui propter illum exultant ob celebritatem eius, quæ ab eo recedet. Ipsum in munus sine dubio regi in assyriam deferent, qui (hostiles copias) ad sumendum de illis pœnas venire faciet: Prædixerat illis propheta: confusio Ephraimitas inuadet, & pudore suffundetur Israëlitæ, ob synagôgæ

nagôgæ suæ confilia. Samaritana confusio (depre-
 hendetur) in rege eius, sicut spuma in aquæ super-
 ficie. Subuertetur profectò fanum Betheli, Israëlita-
 rum maleficia in causa sunt illis, vt exulent: spinæ
 & tribuli serpent super eorum altaria: propediem
 perturbationis genus adducã super illos, quo per-
 inde erunt, ac si montes operiant illos, & colles su-
 per eos cadãt. A diebus Gibatha peccastis Israëlitę:
 illic insurrexerunt, præuaricati sunt in verbũ meũ,
 constituendo super se regem: veruntamen non me-
 ruerunt, vt illis constabiliretur regnũ in Gibatha,
 illuc contra illos profecti sunt milites ad cædem fa-
 ciendum, qui patres cum liberis sustulerunt. In ver-
 bo meo contra illos adducam castigationes, & con-
 tra eos cõgregabo populos, qui illis dominabun-
 tur, sicuti par^b boum ligato super oculos suos. Si-
 milis est Synagôga Israëlitarum vitule, quamⁱ ara-
 tioni assuefaciunt: non enim solutiore libidine vi-
 uendo pietati studere voluit, tametsi ego ex op-
 pressione Aegyptiaca liberauerim illos, à ceruici-
 bus eorum iugum durum abstulerim, collocaue-
 rimque ipsos Israëlitas in potenti Amoreorum re-
 gione, qui ab illis subiugati sunt: Iudæis quoque
 ipsis hæreditatem possidendam dederim, quam il-
 lorum patri Iacobo certò promiseram. Benè opera-
 mini vobis Israëlitę, per veritatis semitam incedite,
 & legis doctrinam exequimini vobis: ecce dixerunt
 assiduè vobis vates: reuertimini ad^k domini timo-
 rem, propediẽ cõspicius fiet, & iustificationes ad-
 ducet vobis. Rapinã vobis excogitastis, exercuistis
 impietatem,

impietatem, operum vestrorum ¹mercedem recepistis, eo quòd fiduciã ^m habueris in moribus tuis, & viribus multis. Surget haud dubiè tumultus in populo tuo, & dabuntur in præceptis propugnacula tua, secùdum subuersionem ⁿ Selama ex insidiis, in die belli, quo mater super filios occisa est. Eorùdem in causa erunt maleficia vestra, quæ in Bethelo commisit: propter reproba opera vestra confusus erit ^o tandem & opprimetur rex Israëlitarum.

In Cap. 10. Scholia.

^a Cald. Torquebit ceruicem ararum suarum: vel torquebit ceruicem illorum, quando erunt ad aras suas.

^b Q. d. Postquàm serò sapient & videbunt hostes suos se & rege suo armis potentiores, dicent: nunc nobis est rex inutilis, nam nobis perinde est, ac si non haberemus regem, quando quidem offendimus dominum Deum, per quem, & non per carnalia tantum arma, reges regnant, & principes imperant: itaque respicisse præstabat, & Deum habuisse pacatum, quàm illo derelicto fuisse viribus humanis.

^c Ipsi perfidi omnino sunt, neque promissis stant: vel etiam intellige per: frustra pangunt foedus: Supple de colendis vitulis & idolis derelicto domino Deo, qui in vlciscendis sceleribus longanimis est & cunctator, vt respicientiæ tempus detur peccatoribus: vltima porò versus parte prædicit hostium ferocium impetum & incurfiones eorundem in agros illorum, qui omnino vastabuntur, & deplorati erunt.

^d Adorati fuerunt ab Israëlitis vituli duo, alter in Bethelo, & alter in Dano, 3. Reg. 12. sed hinc tantum meminit Betheli, quòd illic fuerit magis celebris & præcipuus. Hac de re supra in caput primum plura vide.

^e Samaritani vituli meminit, non quòd fanum aliquod in honorem illorum vitulorum esset in Samaria, sed quòd Samaria regni decem tribuum metropolis, cuius erat destruere & abolere illorum cultum, tota ab illis, tanquam si Deus essent, penderet.

^f Vel etiam vertas, licet: Illic steterunt: Supple, in proposito petendi regem à Samuèle: attingit autem historiam, quæ est 1. Reg. 8. Saül porò

rò primus rex Israël de Gibatha & Beniaminita fuit: sed, vt videmus, regnum illius perpetuū non fuit: nam ad Assyrios & Babylonios translatum est. Attingit ad hæc hoc in versu facinus indignum Gibaonitarum, propter quod à tribubus cæteris, tota ferè tribus Beniamini fuit deleta, Iudicum 19. & 20.

g Videretur attingere exilium in quo Iudæi nunc suat propter ipsum verbum Dei dominum nostrum Iesum Christum ab eis impiè cruci affixum: cuius admonitiones & correctiones admittere noluerunt.

h Boues, quando iugantur, solent cornibus ligari, & illorum frons super oculos loris tegitur, obduciturque. Potes etiam secūdum Venetam æditionem vertere. Qui illis dominabūtur sicuti pari boum iugato, propter duas iniquitates illius: hoc est, propter duorum vitulorum, quos Israëlitz ipsi in Bethelo & Dano colebant, adorationem. Nos tamen in hac nostra versione Rabbi Selomonis lectionem vt magis planam & certam sequuti sumus, qui in diuersum videtur incidisse codicem à Veneto cum lectione Masoretarum conueniente, quæ ex i, facit; in Hebræico contextu, vnde mihi minùs plana videtur.

i Id est: Israëlitz non ex animo & amore, sed veluti coacti & ex timore mihi seruiūt, sicut indomita vitula, quæ non nisi coacta arare solet. Proponit autem deinde illis vates, & in memoriam reducit diuina beneficia, vt illos ad resipiscenciam conuertat & inclinet, antequam supplicij tarditas compensetur pœnæ grauitate.

k Domini nostri Iesu Christi veri Dei & hominis hoc versu prædicatur aduentus.

l Præteritum est pro futuro prophetico more, ad maiorem rei certitudinem significandam: id est, profectò recipietis mercedem, & c.

m Est numeri mutatio, quæ Hebræis & Caldæis frequens & familiaris est.

n Historiam attingit cladis, quam quidam nomine Selama, qui Hebræicè dicitur Salman, incautis quibusdam intulit, quæ tamen historia literis nõ est mãdata in sacris libris, qui extāt: bona pars enim scriptorum Hebr. vel tēporis iniuria, vel aduersis bellis & calamitosis exiliis, intercidit, vt annales Regum, quorum epitoma sunt libri Regum & Paralipomenon, & alij multi libri, vt sunt scripta Gadi, Nathani, multa Selomonis opera, atque aliorum: sed quum singuli scriptores diuini, quos nobis seruaui Deus Opt. Max. sciētiam vniuersam benè beatèq; viuendi amplissimè contineant, iactura illa æquo animo ferenda est: quoniam quis tam demēs & vesanus esset, qui suspicari auderet Deum ipsum, qui filio suo vnigenito non pepercit, quin tradidit illum in mortem crucis pro nobis peccatoribus, voluisse libros perire, qui nobis ad salutem

salutem nostram conferre possent: ea autē historia suum Israëlitis proponit exitum summum. Non porrò referri potest historia hæc ad Gedeonis historiam, Iudicum 8. vt permulti putauerunt: nam Salman, siue (vt vulgata habet æditio) Salmana scribitur Hebraicè per literam *ש* Sin in Hosea: in libro Iudicum verò per *ס* Tsade, & verè legitur Tsalmuna, in quo etiam nomine *י* Aiin litera expressa est, quæ Latinis aut Græcis literis exprimi non potest: in Hosea porrò in Salman siue Salmana nulla *י* Aiin litera videtur. Cæterum qui Hebraicè legere tantummodò nouerit, facillè hoc totum depredendet.

o Contextus Hebraicus ad verbum habet. In aurora excindendo excisus est rex Israëlis. Caldaicus verò habet: In fine confusus & oppressus est rex Israëlis. Nos verò facilitatis rationem habentes vertimus tandem, pro, in fine. Auroram porrò per finem vertit, siue pro fine usurpat Caldaeus paraphrastes Ionathanus, eò quòd finis ipsius noctis sit ipsa aurora, siue primum crepusculum.

Cap. II.

Cùm ^a pueri essent Israëlitæ, certè dilexi eos, & ex Aegypto ^b illorū filios vocaui. Vates meos misi ad docendum illos, ipsi verò illis astantibus, idòlis sacrificantes aberrarunt, & simulachris incendunt aromata. Ad hæc per angelum à me ipso missum deduxi ego Israëlitas per commodam viam, atq; illos quasi super brachia portauit: veruntamen non cognouerunt quā clemēter à me tractati fuerunt ipsi. Præmio filiorum colentium pietatem nimia clemētia pellexi eos: quandoquidē verbum meum fuit illis veluti bonus agricola, qui boum humerū alleuat, & fræna relaxat: etenim quando in deserto erant, in ratione cibi auxi illis foelicitatē. In terram Aegypti non reuertentur, quoniam illis dominabitur Assyria, eo quòd mores emendare renuerint: Irruet haud dubiè gladius in ciuitates illorum, for-

tes eorum occidet, & ob Synagoga illorum confilia eorundē succidet primates. Populus certè meus se couertere ad legem meam ^c ambigit, sed vnà corripientur infirmitatē graui, vt corpore erecto non incedant. Quomodo ^d tradam vos ô Ephraimitæ! perdam vos ô Israëlita! quomodo dissipabo vos vt ^e Adma! ponam vos sicut Tseboiim! succurrat memoriæ verbum pacti mei, coram me pariter illigata est parentum vestrorum dilectio. Non sequequar iræ meæ excandescentiã, neque ad disperdendum Israëlitas conuertetur verbū meum: quoniam Deus ego, verbum meum in aternū permanet: non enim sunt opera mea sicut mortalium inhabitantium terram: sic decreui in verbo meo, vt inter vos sit mea sancta diuinitas, non profectò ad aliam transibo ciuitatem præter^s Ierusalem. In domini religione viuēt, ^b Verbum illius erit veluti leorugiens, siquidem id ipsum rugiet, & ab ⁱ occidente colligetur captiuitas. Sicut volucris quæ euidenter venit, venient, qui exulauerint in terra Aegypti, & sicut reuertitur columba in colūbarium suum, sic redibūt, qui extorres fuerint in terra Assyriorum, in pace enim reducam eos ^k domos suas, & verbum meum auxiliabitur illis, dicit dominus. ^l Insignes mendaces fuerūt Ephraimitæ, impostores quoque insignes Israëlita: Iudæi verò in religione constantes fuerūt, donec è terra sua migravit populus Dei: illi enim, quia colebant me in sacrosancto templo, vocabantur populus sanctus, & idcirco stabiles ^m erant.

a Pueros vocat Israëlitas, quando in Aegypto captiui & imbelles erant sub sæua Paraonis tyrannide.

b Cùm lege cautum sit Deut. 4. & 12. nihil addendum aut minuendum ex verbis Dei: Iudæi tale quid aduersus ipsum contextum biblicum non audentes, fortassis ipsius Ionathani Caldæi interpretis contextum hoc loco corruperunt, ac immutauerunt: cùm vt posteris suis, eo quòd apud illos ipse Ionathanus summæ sit authoritatis & primæ notæ, fucum facerent, eis celando nostræ Christianæ religionis mysteria: tum nobis ipsis Christianis de viro illo benè sentientibus, eo quòd (vt suprâ in præfatione ad lectorem ostendimus) domini nostri Iesu Christi præcesserit tempora, & sic omni mala Iudaismi suspicione careat. Hebraicus porrò contextus habet. Ex Aegypto vocaui filium meum: & illum fideliter iuxta Hebraicam veritatem citat diuus Matthæus, cap. 2. Vide D. Hieronymi commentaria in hunc locum, quem *Ἰωνῆς* doctissimè interpretatur ille: ibidémque canis impij Iuliani Apostatæ probè respondet calumniis.

c Hoc est: Reuocant in dubium legem meam, & de illa inter se disputant, an vera sit: cùm tamen illos non lateat ex libris maiorum suorum, & eorundem auditione, me, qui totus verax sum, illam eis dedisse per Mosem, meque illius verum authorem esse. Per infirmitatem porrò grauem, qua vnà corripientur, vt non erecto incedât corpore, asperam belli cladem, durum & miserum iugum seruitutis, in quam omnes ab Assyriis additi fuerunt, 4. Reg. 17. intelligit.

d Inuitat illos dominus Deus ad respiscentiam benignissimè eos affatus, ne inuitus tandem in eos seuerè animaduerrat propter sua scelera, in quibus persistebant ipsi pertinacissimi.

e Adma & Tseboiim nomina sunt ciuitatum Pentapoleos regionis, quæ cum Sodoma & Gomorrha deuorata fuerunt. Regio enim illa Pentapolis dicebatur à quinque ciuitatibus, quibus inclyta erat, quæ omnes igne & sulphure fuerunt euersæ: nomina porrò illarum quinque ciuitatum sunt, Sodoma, Gomorrha, Adma, Tseboiim & Segor: earum autem suorúmque regum meminit scriptura Genes. 14. & aliàs.

f Hoc dicit dominus, si illos poeniteat, & respiscant, pactum legis seruando.

g Per Ierusalem vniuersam fidelium in Christo domino nostro intelligit Ecclesiam.

h Per domini verbû Christus dominus & redemptor noster intelligitur: de illo enim dicitur Apoc. 5, Vicit leo de tribu Iuda radix Dauid.

i Vnius ouilis & pastoris vnus prædicitur tempus, quo Iudæi qui à Romanis vsque in occidentem in exilium acti fuerunt, ad Christum dominum nostrum conuertètur: Legitur autem Hebraicè in hoc versu: à mari, quod Caldaus iste interpret vertit: ab occidente, quoniam solent Hebræi & Caldæi per ipsum mare plagam occidentalem intelligere, eo quòd internum siue mediterraneum mare occidentem versus sit ipsi Ierusalem & terræ sanctæ.

k Benignè pollicetur finem laborum & requiem, quæ tandem propter Christum dominum nostrum fidelibus obuenerit in regno Dei.

l Caldaicè ad verbû secundùm lectionem Veneti codicis vertendum est. Auxerunt coram me mendacia, qui sunt domus Ephraïmi, & per imposturas suas, qui sunt domus Israël. Secundùm verò D.K imhij lectionem: Auxerunt coram me mendacia, qui sunt domus Ephraïmi, & filij consumptionis suæ, qui sunt domus Israël. Id est: Etiam Israëlitarum authores sui exitij & interitus insignes impostores fuerunt. Cæterùm per Ephraïmitas idem intelligit vates, quod per Israëlitas, nempe decem Israëlitis tribus, quæ partes Iaroubami primi regis illarum, 3. Reg. 12. sequuntur sunt: decem tribus enim illæ per Ephraïmû, vt iam aliàs diximus, intelliguntur, quòd Iaroubamus ille primus illarum rex de tribu Ephraïmi fuerit, 3. Reg. 11. Est porrò hîc quædam Tautologiæ figuræ species, quæ frequens & elegans Hebræis & Caldæis est, qua idem aliis atque aliis verbis dicitur ad maiorem expressionem. Cur autem miretur Kimbhus quòd paulò post hîc legerit Ionathanus אֲנִי vbi Hebraicè est hodie אֲנִי secundùm authores punctorum, non video, quoniam Ionathani tempore (à cuius opinione non temerè propter venerandam antiquitatem recedendum esse puto) puncta seu notæ vocalium nondum fuerant inuenta, & ob id lubricus erat Hebraïcus cõtextus, ita vt duæ istæ literæ א י hîc אֲנִי id est, cum, vel אֲנִי id est, populum (vt Ionathanus transtulit) significare possent: habebatur enim legendi Hebraicè ratio per manus maiorum, donec post Hieronymi tempora fuerunt doctissimi quidam Hebræi, quos Masoretas vocant, qui videntes ob exilium quo à Romanis premebantur & dispersi erant, & in quo adhuc sunt, linguam Hebraïcam pessum ire, nisi suo studio & diligentia tanto malo occurreretur, nobis expresserunt patres illi circumcisi, quântum in se ipsis fuit, notis quibusdam vocalium, antiquam legendi Hebr. rationem, quam hætenus per manus maiorum habuerant à Mosis & Iosuarum temporibus.

m Id est: Tantisper dum me Iudæi in meo duntaxat sacrosancto Ierolymitano templo ritibus debitis & legitimis coluerunt, stabiles fuerunt in

runt in regno suo, hostesque suos propulsabant: verum, ait vaticinando Propheta, postquam decem tribus exulauerunt, quas vocat populum Dei ob fauorem summum, quo prosequutus fuerat olim illos Deus, vicini magis & finitimi fuerunt Iudæi ipsis gentibus, quæ ab Assyriis per colonias ad habitandum terram decem tribuum missæ fuerant, 4. Reg. 17. Ioseph antiq. Iud. lib. 9. cap. vlt. ne videlicet regio deserta & inculta ob tantum exilium maneret, & in illarum idololatriam tandem inciderunt, vnde illorum ruina & exitium.

Cap. 12.

Similes sunt Israëlitæ ei, quod ^a ventus disseminat, aut tempestas præcidit: quotidie mendacia & prædam augent, scædusque cum Assyriis ^b inierunt, atque etiam in Aegyptum deferunt munera. Iure profectò contendit dominus cum ^c Iudæis, & cum Iacobæis, vt animaduertat in eos pro meritis illorum: secundùm enim recta illorum opera eis rependet. Dicebat illis vates: nonne Iacobum, antequàm natus esset, dominum constituerat (Deus) vt ditior esset fratre suo? & robore suo angelo præualuit? Præualuit angelo, & superior euasit, ^d fleuit & rogauit illum, in Bethelo factus est conspicuus illi, & ibidem ^e nobiscum loquutus est. Propheta dicit illis: ille est dominus Deus exercituum, qui cognitus fuit ipsi Abrahamo, Iitfaco, & Iacobo, cuius ^f memoria, sicut certè dicere fecit per Mosen, erit per omnia secula. Vos igitur religioni Dei vestri innitamini, pietatem & iudicium obseruate, assidueque sperate in redemptione Dei vestri. Ne sitis sicut mercatores (nonnulli) in quorum manibus dolosa fratera est, ad surripiendum à proximis. Dicunt Ephraï-

Ephraimitæ: profectò diuites facti sumus, prædam inuenimus nobis: vates dicitis illis: nullę diuitię vestrę stabiles vobis fient tempore salarij malefactorũ. Ego haud dubiè dominus Deus tuus sum, qui eduxi te de terra Aegypti: adhuc habitare faciam te in ^s tabernaculis, sicut antiquitus. Loquutus enim sum cū prophetis, & multiplicauit ego prophetias, quas per prophetas misitavi. Si sint in Gilad grafatores, in fano ^b Gilgalę vtique idõlis boues sacrificant, adhęc aras suas multiplicant veluti cumulos apparentes in agri terminis. Vates dic illis: nõne ⁱ Iacobus pater vester in regionem Syrię se contulit? & Israël seruiuit pro ^k vxore, ac pro vxore gregem seruauit? Ad hæc etiam postquã in Aegyptũ descendissent patres vestri, ^l vatem misit dominus, & Israëlitas de Aegypto ascẽdere fecit, qui per (eũdem) etiam seruati ^m fuerunt prophetam. Peccata augentes Ephraimitæ, odium in se struxerunt, verũ sanguinis innocentis, quem effuderunt, culpa in ipsos redundabit, & suum opprobrium reddet illis ipsorum dominus.

In Cap. 12. Scholia.

^a Per ventum & tempestatem intelligit, quos colebant Israëlitæ vitulos, qui quidem illorum ruinę, exitij & destructionis causa fuerunt.

^b Q. d. Fœdus inierunt cum Assyriis, qui illos Deo permittente tandem vastabunt, & deducent in exilium, eo quòd ad auxilium humanum confugerint relicto vero Deo, à quo solo pẽdere illos oportebat.

^c Per Iudæos regnum Ierosolymitanum (quod constabat tribus Iudę & Beniamini) intelligit: per Iacobæos verò regnum Samaritanum, quod erat ex aliis decem tribus, 3. Regum 12. & 2. Paral. 11. & vtriusque disperditionem futuram instinctu afflatũq; diuino prænuntiat

tat ipse Hoseas vates.

d Geneleos 32. in historia Iacobi, quando luctatus est ille cum angelo domini, non legitur fleuit: quòd meo iudicio vocabulum Hebraico contextui adiecisse videtur Hoseas propheta fidus sacrae scripturae interpretis spiritu diuino afflatus, vt videlicet Israëlitæ flendo rogarēt dominum Deum, vt illis benediceret ipse, & grauissima, in qua prolapsi erant, scelera illis cōdonaret, patris sui Iacobi imitatione: Iacobus patriarcha enim, tametsi nihil peccarat, quadam naturæ bonitate commotus, aut fortassis nimio gaudio perfusus, quòd angelum domini alloquutus esset, flendo rogauit ipsum angelum, vt ei benediceret: neque propterea mireris lector, propter vocabulum fleuit, quòd adiecerit illud Hoseas ipsi historiae Geneleos: nam Christus dominus & redemptor noster verus legis interpretis simile etiam fecisse legitur, Matth. 19. & Marc. 10. quandoquidem citans sententiam, quæ Genes. 2. scripta est, legit. Et erunt duo in carne vna. Cùm tamen Hebraicè tantum legatur, Et erunt in carne vna. D. Paulus quoque 1. Corinth. 6. & Ephes. 5. legit. Et erūt duo in carne vna. Quod vocabulū, duo, existimo à Christo domino, quem nihil latebat, & D. Paulo verbis Geneleos consultò adiectum fuisse, eosque versionem septuaginta tolerasse, in locis iam citatis, ad tollendum vxorum simul pluralitatem, quoniam vnus vxoris duntaxat virum, & non plurium vnà oportet eum esse, qui maritus in Christi Ecclesia esse vult: huic adiectioni vocabuli, duo, certè fauet, quod præcedit in ipso versu Geneleos: quandoquidem non dixit: Propterea relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxoribus suis, sed dixit: & adhærebit vxori suæ. Hebræi porrò & illos sequuti, referunt vocabulum, fleuit, ad angelum, sed quàm rectè, non video. Si autem nobis Christianis obicere velint Iudæi Christum dominum nostrū verbis scripturae veteris addidisse, & id ipsum esse nephas: respondebimus Hoseam prophetam hoc loco, & aliàs cap. 13. vt à nobis obseruatum reperies, prius fecisse simile. Vterque porrò hoc fecit, non addendi, sed interpretandi gratia: nam reclamaret alioqui lex, quæ vetat aliquid addēdum, imminuendūve ex verbis Dei, Deut. 4. & 12. Simile etiam in D. Matthæi Euangelio, cap. 2. videmus, quando citant illic sacerdotes & scribæ ipsi Herodi Micheæ prophetiam: Et tu Bethlehem terra Iudæ, nequaquam minima es in milibus Iudæ: ex te mihi prodibit, qui sit dominator in populo meo Israëli. Vbi secūdum Hebræam veritatem in Michea non leguntur vocabula, terra, nequaquam, & in populo meo: sed interpretandi gratia, & vt facilius esset ipsa propheta ipsi Herodi extero & sacrarum literarum ignaro, addiderunt illa rectè sacerdotes & scribæ Heb. contextui, rationem veri sensus habentes:

tes: ad hæc communiore & vſitato magis nomine vſi ſunt illi cum ipſo externo & profano Herode, dicendo potiùs Beth-lehem Iudæ, quàm Beth-lehem Ephratha, quod antiquum nomen vrbis erat, Genef. 35. illoque vſus eſt ipſe Micheas. In aliis porrò ſcripturæ locis videre ſimile poteris, & idem eſto iudicium.

e Alludit fortaiſis ad etymologiam nominis Bethel, quod domum Dei ſignificat: & templum intelligit Selomonicum, ac denique Chriſti domini noſtri Eccleſiam: nam in Hebræico & Caldaico contextu legitur: loquetur, non autem loquutus eſt: tamenſi loquutus eſt, verterimus nos, ſequuti Latinos ex Hebræo interpretes.

f Attingit domini Dei colloquium cum Moſe, quando illi primùm in rubo dominus apparuit, ac illum eodem in colloquio iterum alloquutus eſt, Exod. 3. ſe nominando certo ac proprio ſuo ſanctiſſimo nomine יהוה, Iehoua (quod ineffabile vanis Iudæis eſt): יהוה enim grauiſſimum & ſanctiſſimum pietatis & miſericordiæ nomen eſt, ſue rationem creationis & originis noſtræ habeamus, ſue beneficiorũ quæ in dies à Deo Opt. Max. accipimus, quoniam ſignificat יהוה cum, qui eſt, ſolum Deum, & cuius beneficio omnia ſunt.

g Promittit illis fauorem ſuum dominus, & ſummam, ſi reſipſcant, foelicitatem, quam per habitationem in tabernaculis intelligit: quoniam ſanctos patres olim in tabernaculis habitafſe, qui fuerunt chariſſimi Deo, certum eſt.

h Suprà cap. 4. de ſano Gilgalè memini, quod non procul erat à Gilaad, in quo ſano dummodo obtuliſſent, vt credebant, licebat illis malum & facinus quoduis perpetrare.

i Parentis illorum Iacobi geſta, qui multos pertulerat labores, & fidelitatem eius erga Deum & homines proponit illis vates, vt ipſi Iſraëlitæ illius poſteri parentis ſui imitatione ſimile faciant: atque etiam eoſdem otio & rebus abundantes hortatur vſq; ad finem capitis, vt maiorum ſuorum labores ſummos, & perpeſſu difficiles, quos ſuſtinuerant in Aegypto, ſecum recolant, & infinita propemodum erga ſe recognoſcãt beneficia Dei Opt. Max. antequam grauior ſeruitus, quàm fuerit illa Aegyptiaca, eos inuadat. Vt autem ſenſus aſſequaris facilitatem, iungendus eſt verſus iſte verſui ſuperiori, qui incipit: Dicebat illiſ vates, &c. In illo enim verſu iam narrare Iacobi Patriarchę geſta inceperat, taxando Iſraëlitarum animum multorum beneficiorum in ſe à Deo collatorum immemorem, & etiam degenerem virtutis patris ſui Iacobi, à quo genus ducebant, quæ in hoc abſoluit: verùm non habita ordinis ratione, alia multa inter iam dictos duos verſus inferuit, quæ

quæ plurimum faciunt ad inclinandum eorum animum ad pœnitentiam.

k Historiam illam Iacobi leges Genes. 29.

l Per vatem illum missum, Mosem intelligit, Exod. 4.

m Alludit hoc loco ad transitum maris rubri, & ad alia multa gravissima pericula, quæ Israëlitz ipsi euaferūt, duce Mose seruo domini.

Cap. 13.

Quando loquebatur (olim) Ephraïmita aliquis, illorum terror nationes inuadebat, angusti enim erant in Israël: sed postquam eò processerunt, vt idola colant, disperibunt. Nunc haud dubiè peccare augent, nam fecerunt sibi fusile de argento suo, & iuxta similitudinē suam simulachra, artificum opus omnia illa sunt: eos inducunt in errorem ipsi pseudoprophetæ, qui operi manuum hominū boves sacrificant, & mactant vitulis. Idcirco erunt sicut ^b nubes matutina, & sicut ros cuius humor euanescit, sicut gluma, quam vêtus tollit de area, & sicut fumus ex ignea adustione. Ego verò dominus Deus tuus sum, qui ascēdere feci te de terra Aegypti: ne ergo Deum præter me agnoscas, quādoquidem præter me non est seruator. Ego quæ ad vsum vestrum pertinebāt, suppleui in deserto, in terra, in qua desiderium vestrum expleuistis. Postquā cibavi illos, saturati profectò sunt, & elato fuerūt animo, vt propterea religionem meam deseruerint. Verùm erit illis verbum meum veluti leo, & veluti pardus insidians iuxta viam. Obueniet illis verbum meum veluti ^c vrsa orbata, & cordis illorū improbitatem discerpam, trucidabo quoque ibi illos, vt solēt leonum catuli: sicuti feræ dens, qui dilaniat, dissipabo

eos.^d Quando vos Israëlitæ corruptis viuebatis moribus, exteri vobis dominabantur: quãdo etiam ad legem reuertebamini, verbum meum auxilium vestrum erat. Vbi nũc rex tuus? & liberet te in omnibus vrbibus tuis? & iudices tui? de quibus dixeras: 'constitue super me regem & principem? Constitui super te regem in ira mea, certè auferam eum in furore meo. Recondita sunt maleficia Ephraimitarum, omnia illorum flagitia, vt puniantur, asseruata sunt. Perturbatio & timor, vt sunt dolores parturientis, inuadēt illos: ipsi filij adulti sunt, sed non sapiunt, vt agnoscant timorem meum: propediem enim cōtra illos perturbationem adducam, qualis est mulieri, que sedet in sella partus sui, neque vires pariendi illi sunt.^f Israëlitæ ipsos de homicide manu redemi, & à carnifice liberaui illos: breuis erit verbum meum inter illos ad occidēdum, & ^b sermones mei ad vastādum: propterea quod in legem meam præuaricati sint, subtraham diuinum fauorem meum ab eis. Quoniam ipsi vocati sunt filij, & reprobis operibus se dederūt, propediem potentem regem cōtra illos adducam veluti ventum vehementem: secundum mandatũ domini ascendet à viaⁱ deserti, & ærarium eorum exhauriet, subuertētque metropolim regni illorum, fluere quoque faciet ipse omnis supellectilis expetibilis thesauros.

In Cap. 13. Scholia.

^a Rabbi Selomo & David Kimhius pro תבוי legunt תבוי & secundum illorum lectionem vertere oportet. Sed postquam adeo deliquerunt,

runt, vt idòla colant, disperibunt. i. omni clade belli vastabuntur, quia hostium impetù sustinere non poterunt, sicut olim sustinebāt tantisper dū dominum Deum suum colebant, & omnino ab illo pendebāt. Per Ephraimitas verò hoc loco (vt sæpe aliàs in scriptura) decem tribus Israëlitis intelligit, eo quòd, vt iam diximus, Iaroubamus filius Nebati, primus rex decem tribuum de tribu Ephraimi fuerit, 3. Reg. 11. per Israëlèlem porrò hoc in versu omnes duodecim tribus intelligito.

b Prænuntiat vates citò perituras decem tribus Israëlitarum, eas re-
ctè comparando rebus fugacibus, fluxis & parum durabilibus: facilè enim manè Sole calefcente dissipantur ac euanescunt nebulæ & ros: gluma quoque à vento pulsa & fumus, materia ignis deficiente, facilè euanescit & abigitur.

c Vt summam venturi hostis immanitatem & feritatem ostèdat, meminit Hoseas vrsæ orbatæ catulis, & non feræ alicuius alius, quoniam (vt ait Plin. lib. 8. cap. 36.) vrsarum fœtus sunt candida & informis caro paulò muribus maior, sine oculis, sine pilo, cui tantùm vngues prominent: hanc lambendo paulatim figurant, & (vt Hebræi dicunt) obuoluta est massa illa carnea informis, quando ex vtero prodit membrana in vrsis ipsiùs crassissima (eam medici secundas appellant) quæ, proptereà quòd non sine multo labore diu illam lambendo consumi potest, vt sæuissimæ sint vrsæ, efficit, quando perdunt illæ suos catulos, in quibus figurandis, postquàm nati sunt, tantoperè laborarunt.

d Hoc versu multas libri Iudicù & Annalium Regum attingit historias, quibus videre licet multas Israëlitici populi in dominum Deum præuaricationes & scelera, propter quæ Deo permittente hostes illos inuadebant, qui statim, vbi resipiscebant Israëlità, Dei Opt. Max. ope & auxilio fugabantur, vt de Gedeone, Iephta, & permultis aliis legimus: hoc autem illis à vate proponitur, vt alta mente reponerèt, quàm tutum & vile sit ad dominum Deum post scelus admissum redire, & ab illo omnino pendere.

e Historiam attingit 1. Reg. 8. de qua iam suprà, cap. 5. In libro porrò Regum principis non fit mentio, quod vocabulum etiam Hebraïco contextui adiectum est ab Hosea propheta, interpretationis gratia: vt iam suprà de re simili diximus in cap. 12.

f Fideles omnes per Israëlitas intelligit: illi enim veri sunt Israëlites, & fœlices, qui partes domini nostri Iesu Christi sequuti sunt, sequuntur, aut sequentur, quoniam illius morte contractis diaboli vinculis, ab inferno sunt liberati: æternam porrò mortem homicidæ nomine intelligit, inferni verò tortores & ministros per carnificem. Dixit autè Caldeus interpres non temerè, redemi, pro redimam, & liberaui, pro libe-

rabo, ad maiorem rei certitudinem significãdam, vt solent sæpenu-
ro prophetæ.

g Alia lectio habet וישׁוּב id est: viuet: & ita contextum vertes. Breui vi-
uet verbum meum inter eos ad occidendum, &c. Vbi Christus domi-
nus & redemptor noster manifestè ostenditur, q̄ verè homo factus
fuerit.

h Optimè conuenit hoc sententiæ Christi domini nostri dicentis,
Matth. 10. Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non
veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem ad-
uersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum ad-
uersus socrum suam: & inimici hominis domestici eius. Hæc enim di-
uortia omnia fuerunt, & sæpenerò sunt apud infideles & hostes
religionis domini nostri Iesu Christi propter eius Euangelium. Vel e-
tiam per verbum Christum dominum, intellige conuenienter cum D.
Paulo, 1. Corinth. 15. huc locum Osee citante: & ita locum intelligito.
Breui erit verbum meum inter eos: id est, Christus filius meus, ad oc-
cidendum: supple, per mortem eum qui mortis habebat imperium: id
est, diabolus, Heb. 2. & sermones mei ad vastandum: supple, quia vir-
tus peccati lex 1. Corin. 15. Obseruatione enim Euangelij, Christi veri
antesignani nostri mortem atque infernum superamus.

i Meminit viæ deserti, eo q̄ (vt D. Kimbius ait) desertum esset inter
Israëlitas & Assyrios, à quibus omnino vastatæ fuerunt decem tribus,
4. Reg. 17.

Cap. 14.

Offendit Samaria, quòd contra verbum meum
rebellauerit: gladio interficientur, collidèt (hostes)
partulos illorum, & eorūdem grauidæ discinden-
tur. Reuertere Israël ad religionē domini Dei tui,
quoniam ob maleficiū tuum corruisti. Vobiscum
verba confessionis offerte, & conuertimini ad cul-
tum domini: dicite coram illo: accipe penès te ad
condonandum iniquitates, & excipiamur heu tan-
quam boni, verbáque labiorū nostrorum accepta
sint apud te, veluti gratum sacrificium boum super
altari.

altari. Regum Assyrię (aliquis) non seruabit nos, in equorum curribus non cōfidemus, neque posthac opus manuum nostrarum nuncupabimus Deum nostrum: per te misericordiam consequuti sunt patres nostri, quādo fuerūt in Aegypto heu tanquam pupilli. Suscipiam eos in pœnitētia sua, flagitia sua illis remittam, quando sponte conuertentur, quoniam indignatio mea ab illis recedet. Erit ^a Israëlitis verbum meum veluti ros, sicut rosa florebit, & habitabunt in potēti patria sua sicut arbor Libani, quæ diffundit ramos suos. Multiplicabuntur liberi, & illorum splendor erit, sicut splendor sacrosancti ^b candelabri: erit quoque odor eorū, sicut odor aromatici suffimenti. Congregabuntur de exilio suo, sub vmbra Mesia sui habitabunt, & viuent mortui: multiplicabit quoque Mesias foelicitatem in terra: memoria porro probitatis illorū sublimis erit, neque deficiet, veluti memoria clāgoris tubarum super vino ^c vetere, quod in sacrosancto templo libatur. Dicēt Israëlitæ, quorsum nos idōla adhuc coleamus? ego per ^d verbū meum orationes ipsorum Israëlitarum accipiam, ac propter idem diligam: per verbum meum reddam ego eos speciosos velut ^e abietes, penēs me ob pœnitentiam illorum indulgentia inuenietur. Quis sapiens qui ista perpēdat? prudens & cognoscat ea? recta haud dubiè sunt mandata domini, & iusti, qui illa obseruant, in vita æterna propterea viuent: improbi verò ^f Gehennæ tradentur, eo quòd non obseruauerint illa.

In Cap.

In Cap. 14. Scholia.

a Iraëlitas secundum carnem intelligit, qui Iesu Christi domini nostri partes sequuti sunt, & sequetur: nos Christianos quoque intelligit, qui per fidem sumus filij Israëlis, Rom. 9. Per potentem verò patriam, Ecclesiam Christi intelligit, quæ nunquam subcumbet, sed semper in illa sicut palma florebut iusti suis bonis & probatis moribus, quibus à Christo instructi erunt.

b Alludit ad elegantissimum & excellentissimum candelabrum Moisaici tabernaculi, Exodi 25.

c Rabbi Selomo Caldæum sequutus interpretem Ionathanum, dicit, quod, interim dum Leuitæ canticum dicebant, tubarum fieret clangor super ipsa libamina: vinum autem quod in illis fundebatur, si qua huic loco habenda est fides, vetus erat, & vocat illud Heb. contextus vinum Libani, eo quod vina Libani montis vetustatem ferrent, nec facile annis cederent, quia optima erant. De vini libamine vide Leuit. 23. numer. 15. & 28.

d Exorabilem se præbet nobis dominus Deus, & grati illi sumus per Christum dominum nostrum filium suum, qui Dei & hominum est mediator, 1. Timoth. 2. Hebr. 8. 9. & 12. Nostra enim pax Christus ipse est, qui fecit vtraque vnum, medium parietem maceriæ soluens. Ephes. 2. In illo certè sibi complacuit Deus, Matth. 3.

e Rectè comparat Hoseas fideles Christi domini nostri veri Verbi Dei sectatores Abieti arbori, cuius folia non decidunt, quæ arborum omnium altissima rectissimæque in cælum ramos tendit, non habens illos in latera pronos, quæ pondus validè sustinet, firmissima ad testa est, & valuarum repagulis aptissima. Hæc autem de Abietis arboris natura, vide apud Plin. lib. 16. nat. hist. capitibus 21. 30. 39. & 42.

f De Ge-henna supra satis meo iudicio obseruatum comperies in annotationibus, in cap. 9. N.

T A R G V M

TARGVM SEV PARAPHRASIS
CALDAICA, QVAE ETIAM SYRIACA
DICITVR, IONATHANI CALDAEI ANTIQVIS-
simi, atque fidissimi sacrarum veteris Testamenti scripturarum in-
terpretis, in sacram Ioëlis vatis domini prophetiam, nunc primùm
latinitate donata: interprete Iohanne Quinquarborco Aurilacensi,
linguarum Heb. & Cald. Regio professore.

Cap. I.

Ermo prophetiæ, quem dominus habuit
cum^a Ioële filio Pethuelis. Audite hoc se-
nes^b, & aures adhibete omnes habitato-
res terræ: an tale quid accidit tempore ve-
stro? aut priscis seculis? Horum filiis vestris men-
tionē facite, & filij vestri filiis suis, filij quoque eo-
rum suis posteris. Residuum^c erucæ profectò con-
sumet locusta, & residuum locustæ bruchus, bru-
chi quoque reliquias robigo. Edormite ebriosi &
flete, vlulatēq; omnes vini potatores propter vinū
merū, quoniam sine dubio adimetur ab ore vestro.
Ascēdet enim^d gens super terram meam valida &
innumerabilis, dētes eius leonini, & molares illius
sicut catuli leonū. Certè vineta populi mei defru-
gabit: ficus quoque illius, quas omnino decortica-
bit, & abuciet, miserationem commouebunt, albe-
scent (enim) illarum rami. Complora synagôga Is-
raëlis, sicut virgo accincta sacco ob mariti (demor-
tui,) cui in iuuetute nupserat, desiderium, quo mo-
uetur. Cessabunt haud dubiè oblationes & libami-
na è sacrosancto templo domini, lugebunt certè sa-
cerdotes qui in eo ministrant. Vastati proculdubiò
i crunt

erunt agri, desolata erit regio, quoniam deficiet frumentum, arefcent vineta, & oliueta marcescēt. Erubescite agricolæ propter triticū & hordeum, quia certò messis agri peribit: ululate vitatores. Arefcent sine dubio vites, & flaccescent ficus: mala punica, palmæ etiam, & pomus, omnesque arbores campi exarescent: deinde à filiis hominum gaudium cessabit. Amicite vos (saccis) & plāgite sacerdotes: ingemiscite ministri altaris: ingredimini (templum,) pernoctate in saccis ministri Dei mei, quoniā oblationes libationesque ademptæ certè erunt à sacrosancto templo Dei vestri. Comparete vos ad ieiunium, aduocate concionem, congregate senes, omnes habitatores terræ, & ingredimini sacrosanctam domum domini Dei vestri, atque preces coram domino fundite. Heu diem, instat etenim dies, quem adducet dominus, & veluti vastitas à domino omnipotente veniet. Nonne ad hoc, quòd coram nobis re vera erit magna annonæ caritas, cessabit sine dubio à sacrosancto templo Dei nostri gaudium & exultatio? Rimas proculdubio agent vasa vinarum subter fundum suum, pro derelicto habebuntur horrea, ruinosa fient apothecæ, quoniam deficiet frumentum. Iumentum valde ingemiscet, extabescunt armenta bouum, quoniā deerunt illis pascua, ouium quoque greges conficientur. Coram te domine preces fundo, quoniam vehemens orientalis ventus veluti ignis certè corrumpet habitationes deserti, & æstus omnes arbores agri torrebit. Ad hæc feræ ad te respicient, quoniam arefcent

aquarum

aquarum scatebræ, & vêtus oriétalis vehemens veluti ignis profectò consumet deserti latebras.

In Cap. 1. Scholia.

a Ioël vates domini, vt Hebræorum traditiones & scripta testantur, Ierolymitanus & propheta filius fuit. Claruit autem, vt ex Hebræis scribunt nonnulli, regnante Ioramò filio Achabi regis Israëlitarum: quandoquidem dominata est fames septem annos seculo ipsius Ioramì regis, vt 4. Reg. 8. legitur. Quatuor autè primis annis causam fuisse famis & caritatis annonæ, dicunt iidem Hebræi interpretes quatuor locustarum species à Ioële vate hîc memoratas, quæ inuicem sibi successerunt, frugumque fecerunt dispersionem: tribus verò annis reliquis causa fuit famis pluuiæ retentio, siue siccitas, qua toto illo triênio plurimum laboratum est. In quo probabilitas maior videtur, quàm quod sub Manasse rege floruerit Ioël propheta iste, quandoquidem nulla famis in sacris voluminibus fit mentio seculo Manassis. Veruntamen annales quidam Hebræorum, quibus titulus factus est קָרַר עוֹלָם

Seder Olam, loquuntur Ioëlem, Nahum & Habaccuc Manasse regnante vaticinatos esse, sed quia scelerosus fuit Manasses rex, honoris causa non illum nominarunt viri illi diuini: & fieri potuit (si qua annalibus illis adhibenda est fides) vt tanta comminatione, quanta est hæc, perterritus à Ioële rex Manasses ad dominum Deum pœnitentia ductus reuersus fuerit: nam huic sententiæ fauet, quòd omnia Manassis regis gesta, & prophetarum nomina, qui illa ætate vixerunt, eumque admonuerunt pœnitentiæ, literis mandata non extant, vt ex 4. Reg. 21. & 2. Paral. 33. colligere licet. Aben Ezra tamen apud Hebræos cognomine sapiens, fatetur ingenuè se ætatem, qua Ioël propheta vixit, ignorare. Potest etiam fames ista & clades locustarum harum non fuisse, sed prophetam Ioëlem eam minatum esse futuram, nisi resipiscerent, morésque corruptos emendarent Israëlitæ, in quos inuehitur, propter culpam suam in dominum Deum, qua valde Ioëlis tempore tenebantur. Scriptura enim sæpenumero ex conditione loquitur: vt Ionæ 3. Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur. Qui Ionæ locus (sicut & iste potest intelligi) ex conditione intelligendus est, videlicet nisi resipiscant Niniuitæ: siquidem propter verba illa Ionæ non euersa fuit Niniue ciuitas, eo quòd Niniuitas peccasse pœnituerit: sic quoque impeditus esse potuit aduentus iste locustarum resipiscencia & pœnitentia

tia hominum, quorum vitia, quibus cumulati erant, reprehendebat Ioël. Non denique desunt ex Hebræis interpretibus, qui dixerint Ioëlem prophetam filium Samuelis prophetæ fuisse, alludeantes ad nomen פתואל Pethuel, quod persuasionem Dei significat: nam aiunt, quia Samuel orationibus suis Deo persuadebat, atque sibi eum exorabilem reddebat, binomius esse potuit, quare quando Ioël dixit: Sermo prophetæ, quem habuit Dominus cum Ioële filio Pethuelis: perinde est, ac si dixisset, cū Ioële filio Samuelis. Cæterum hoc mihi non satis probatur: nam Samuelis filij scelerati fuerūt & corrupti iudices, 1. Samuelis 8. Terret autem primùm hac prophetia, & comminatur, vt ad pœnitentiam trahat & deducat homines vates, postea verò per aduētum Mesie, & Spiritus sancti missionem, ac vitam beatam, quam his, qui cæcididè vixerint, promittit dominus Deus, eosdem consolatur.

b Senes ipsos primùm alloquitur, vt attentionem moueat, vtque terrorem illis incutiat, eo quòd illi (tamen si gnari sint temporum & historiarum) nunquam tantam audiuerint cladem, quanta erit ista, quæ eis imminet, nisi admissorum flagitiorum illos pœniteat.

c Erucam appellant Hebræi גוזם Gazam, id est tonsuram, siue abrafionem, à גוז Gazaz totondit, eo quòd omnia è terra nascentia tondeat & absumat: Caldæi זחל Zahala vocant, à verbo זחל .i. serpsit, quòd serpendo per humum omnia vastet & perdat. Locusta ab Heb. ארבה Arbè, id est multitudo, à רבה multiplicauit, dicitur: à Caldæis verò גובא Goba, id est, collectio, à גבב congregauit: quòd videlicet in magno numero veniat, atque (vt Prouerb. 30. legitur) veluti turmarim procedat. Locustis pars quædam Aethiopum tantùm viuit, fumo & sale duratis in annua alimenta: & homines illi quadragesimum vitæ annum non excedunt, Plin. lib. 6. cap. 30. Parthis autem hæc in cibo gratæ. Plura de locustis vide in Plin. libr. 11. cap. 29. Matthæi 3. quoque legitimus D. Iohannem Baptistam pro cibo locustis vsus fuisse. Bruchus Hebræicè dicitur ילק Ielec. i. liguratio, à לקב labit, eo quod herbas labat & exugat: Caldaicè פרחא Pirha, id est motatio siue cursitatio, à פרה motauit, cursitauit, quòd huc illuc que vastando fruges cursitet & subsiliat. Robigo porrò Heb. חסיל Hasil. i. perditio, ab חסל perdidit, vocatur, quod fruges euastet & deprauet: Cald. vocatur שמוטא Semota, id est euulsio, à שמת euulsit, extraxit, quòd extrahat fructus & grana de sede & theca sua, in qua vêtura erant illa in frugè bonam.

d Quem-

d Quemadmodum Græci, & deinde Romani omnes nationes & populos præter se barbaros vocabant: ita quoque Hebræi omnes populos præter se hoc nomine גוֹי Goy. i. gentem communiter vocauerunt. Deinde hoc eodem nomine גוֹי Goy appellant congregationem omnem rerum animatarum: sicuti hoc loco hoc nomine vsus Ioël de locustis loquens dixit: Ascendet enim gens super terram meam, &c. Simili quoque modo vtuntur hoc vocabulo אֶרֶץ .i. populus, vt in principio capitis 2. huius libri, & Prouerb. 30. vbi ad bruta transit. Cæterùm non me latet D. Hieronymum aliosque grauisimos theologos intellexisse per erucas, Assyrios & Babylonios, qui Israëlitarum & Iudæorum regione omni clade belli peruastata, primi eos omnes grauisimo exilio amandarunt: per locustas, Medos & Persas intelligunt, ad quos Babylonicum translatum est imperium, quique vsque ad Cyri Persarum regis tempora duro admodum exilio Iudæos ipsos presserunt: Bruchos dixerunt Græcorum imperium significare, quod vsque ad Romanorum dominium durauit: Robiginem verò, Romanam monarchiam, cuius cladem adhuc hodie sentiunt, sentiuntque donec ouile vnum & pastor vnus fiet, quo tempore Israëlis reliquæ saluæ fiēt. Sed quia nostrum non est nos alienis plumis exornare, aut priuare sua laude & gloria quenquam, te ad illa doctissima remittimus commentaria.

e His verbis præscribit Israëlitis propheta orandi modum & rationem, qua pacatum dominum Deum & sibi propitium redderent.

f Summam vini caritatem prædicat: nam quædo fatiscunt rimis modij sup̄ter fundo, signum est magnæ ariditatis & defectus vini in illis.

g Qd. non fartatecta habebunt agricolæ horrea, cæteraque frugum repositoria, quoniam nihil habebunt ex frugibus, quod in illis reponant, & conferuent.

h Qd. Propheta: Rogo te domine, vt sententiam mutes, quædoquidem si non mutaueris sententiam, non solum æstu nimio consumerentur pascua, quibus deserta abundant, sed etiam turbinibus, & vrentibus ventis tuguria, tabernacula & caulæ subuertentur: inuitat autem tanto imminente periculo, Israëlitas exëplo suo ad orationem & pœnitentiam, vt à consilio Deum reuocent, ne tantum immittat malum, quantum hoc est.

Cap. 2.

Clangite tuba in Tsiione, concedite in mõtem sanctum meum, cohorreāt omnes habitatores ter-

ræ, quia sine dubio adueniet dies domini, certè in-
 stat. Dies erit tenebricosa, caliginosâque, dies ne-
 bulosa & turbida: sicut lux matutina expâsa super
 môtēs (subitò veniet)^b populus multus & validus,
 cuius similis nunquã fuit priscis seculis, nūquã-
 que futurus est sequentibus annis. Ante illum^c erit
 ignis deuorans, & post eum exurens flamma: sicut
 hortus amœnus erit regio ante (aduentum) illius,
 postea verò desertus vastus: adhæc nullū erit apud
 illum effugium improbis. Sicut aspectus equorum
 erit illorum aspectus, moréque equitum current.
 Veluti currus strepitum edentes, super montium
 cacumina^d subsilient, sicut ignis flammans, qui (a-
 gros) veluti stipulam siccam exuret, sonitum præ-
 bebūt: erūt veluti bellicosus populus, qui in aciem
 descendere nouit. Coram illo cohorrescent populi,
 omnium facies obducentur squallore, veluti calda-
 rium nigri fient. Current vt fortes, vt strenui bella-
 tores murum conscédent, singuli incedēt ex ordi-
 ne, & in suo itinere non tardabunt. Nullus socium
 suum coartabit, singuli ordinatim procedēt,^e eun-
 tes, quocunq; ipsi missi erunt, stragem facient, ne-
 que lucro ducentur. In ciuitate diuersabuntur, dis-
 current per murum, domos inuadent, & per fene-
 stras veluti fures intrabunt. Corã illo vastata erit re-
 gio, commouebuntur cœli, sol & luna lurida fient,
 & stellæ retrahent splendorē suum. Dominus quo-
 que suffragabitur exercitui suo, qui certè numero-
 sissimus erit, audaces viribus profectò erunt exe-
 quentes mandatū eius: quoniam magni momenti

erit

erit dies, quam adducet dominus, & horrida valde, quis quæso illam poterit sustinere? Nunc igitur dicit dominus, reuertimini ad cultum meum toto animo vestro, atque etiam ieiunio, fletu, & lamento. Abigite quoque impietatem cordis vestris, sed non vestrorum vestimentorum^s laceratione, quin redite ad domini Dei vestri religionem, quia benignus & misericors est, iracundiam reprimens, totusque equo & bono deditus reuocans sententiam suam, ne afflictionem^s immittat. Qui se sceleribus maculatum cognoscit, depellat illa, & misericordiam consequetur: quicumque enim pœnitentia ducetur, veniam delictorum suorum impetrabit, & benedictiones ac consolationes accipiet: oratio quoque illius erit veluti viri, qui oblationes & libamina offert in sacrosancto templo domini Dei vestri. Clangite tuba in Tsiione, comparate vos ad ieiunium, aduocate concionem. Cōgregate populum, reparate ecclesiam, accite senes, adducite paruulos, & sugentes hubera: egrediatur sponsus de thalamo suo, & spōsa de nuptiali cœna sua. Inter vestibulum & altare plorēt sacerdotes, qui coram domino ministrant, dicantque: parce domine populo tuo, & ne hæreditatem tuam in vituperationē venire permittas, vt dominantur illis exteri: quare dicant in externis nationibus, vbi est (tēpus) quo liberabantur in^b verbo Dei sui? Parcet haud dubiè dominus terræ suæ, & miserebitur populi sui.^t Respondebit enim dominus, & dicet populo suo: ecce ego in gratiam vestrum benedicā frumento, vino & oleo,
abun-

abundéque satisficient illa: neque posthac permit-
 tam vos ob famē inter barbaros vexari. Quinimo
 populum, qui venerit ab ^k Aquilone, procul à vo-
 bis amandabo, ac relegabo illum in terram desola-
 tam & vastam: primū illius (agmen) in mare orien-
 tale (pellam,) postremū verò in occidētale, & ascen-
 det putor eius, diffundētque se grauis odor illius,
 eo quòd deterrim⁹ fuerit. Ne timeas terra ^l Israēlis,
 exulta & lætare, quoniam beneficentissimus erit ti-
 bi dominus propter populum suum. Ne formi-
 detis bestix agrī, quoniam ^m celebrationem habe-
 bunt habitacula deserti, quoniam re vera profe-
 ret arbor fructum suum, ficus & vites fructus suos
 reportabunt. Vos quoque filij Tisionis exultate, &
 lætamini in verbo domini Dei vestri, quoniam
 certò præbebit vobis ⁿ doctorem vestrum in iu-
 stitia, demittet etiam in fauorem vestrum ^o pri-
 mitiuam pluuiam tempestiuè, & ferotinam in lu-
 na Martij. Et replebuntur horrea frumento, & re-
 dundabunt cupæ vino, olearia vasa quoque oleo.
 Nam ^p retribuā vobis annos fertiles, pro annis qui-
 bus prædati sunt vos populi, nationes, barbari, &
 prætores, regnū quoque vindictæ, exercitus meus
 magnus quem cōtra vos misi. Assatim comedetis,
 & satis ^q vobis fiet, celebrabitisque nomen domini
 Dei vestri, qui p vobis miracula edidit: nō semper
 profectò in probro erit populus meus. Et scietis q
 in medio Israēlitarū manere fecerim ^r diuinitatem
 meam, & (quòd) ego dominus Deus vester, neque
 est (alius) vltra: non enim probro erunt Israēlitę po-
 pulus

pulus meus longo tempore. Et erit posthac: effundam Spiritum sanctum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filia vestra: senes vestri somnia somniabunt, & visiones videbunt iuuenes vestri. Præterea etiã super seruos & super ancillas in diebus illis effundam Spiritum sanctum meum. Et ponã prodigia in cœlo & in terra, sanguinem & ignem, atque columnas nubium. Conuertetur sol in tenebras, & luna in sanguinem, antequàm adueniat futurus (ille) dies à domino magno & tremendo. Et erit: omnis qui Dei maiestatem appellauerit, seruabitur, siquidem in monte Tsiione & in Ierusalem erit asylũ, sicut dicit dominus, superstitibus videlicet, quos vocauerit ipse.

In Cap. 2. Scholia.

^a Q. d. Tuba conuocate populum in templum domini Dei, & conferte consilium, vt antequàm tanta clades per locustas imminens adueniat, respiscere possitis, vobisq; fiat delictorum vestrorum gratia.

^b Pergit in sua similitudine propheta, qua supra, capite primo locustas appellauit gentem validam, cuius dentes leonini erant.

^c Q. d. non minùs longè latèque vastabitur à locustis regio vestra, nisi orationibus ad dominum Deum, & poenitentia illas arceatis, ne veniant, quàm si turpissimis incendijs ab hoste truce & crudeli deformaretur illa.

^d Hoc est: Nullus erit locus tam deuius, inaccessus, asper & salebrosus, quem non transcendant & superent vastandi gratia locustæ, si quid herbidum aut viride in illo fuerit.

^e Sequitur lectionem D. Kimhij citantis in commentarijs suis ipsum Ionathanum, quia melior & locupletior videtur, quàm sit illa codicis Veneti, vt hic vides, hunc locum verti. Secundùm autem Venetam additionem ita vertes. Quocunq; ipsi immittent se, stragem facient. Sed ea quam sequor Kimhiana lectio melior mihi videtur ex præcedentibus

verſibus, quibus dixit illos bellatores diſciplinam militarem obſeruaturos: veri enim milites, niſi iuſſu principis aut ducis ſui aliquo miſſi fuerint, ſuas ſtationes non deſerunt.

f Solebant antiquitus Hebræi in planctu & lamento ſua dilacerare veſtimenta, ſicuti de Iacobo Genef. 37. legimus, quando illi à filiis ſuis denunciata eſt mors chariſſimi filij ſui Iosephi, & de Davide in morte Saülis, 2. Samuel. 1. aliſque permultis: quam conſuetudinem Ioël (quia ex hypocrifi erat illa tempore ſuo) hoc loco taxat: quandoquidem ſui ſeculi homines externa quadam triftitia pœnitentiam ſimulabant, remanère corde illorum implicito, & obduſto ſuorum peccatorũ ſorde.

g Supple: ſi reſipiſcant, & illos peccaſſe pœniteat.

h Q. d. Impedi domine, ne magno noſtro dedecore barbaræ nationes nobis improperent, ac dicant: vbi eſt tempus, quo Iſraëlita obſervatione legis Dei ſui, tuti ab omni periculo erant?

i Id eſt: Si modo hîc à me vobis præſcripto (ait Vates) ſyncera mête, & candido peſtore dominum Deum oraueritis, ſe exorabilem præbebit ille vobis, & benediſtione ſua omnia quæ ad vitam veſtram neceſſaria ſunt, augebit. Benediſtio Dei enim ſepenumerò, vt aliàs diximus, in ſcriptura abundantiam ſignificat, malediſtio verò penuriam.

k Non deſunt claſſici authores cùm Chriſtiani tum Hebræi, qui per populum illum nõ ſolùm locuſtas intellexerint, verùm etiam deletum exercitum Sancrîbi regis Aſſyriorum ab angelo domini in obſidione ipſius Ieruſalem, 4. Reg. 19. & Eſaiæ 37. Sunt enim Aſſyrij Septétrionales ipſi terræ ſanctæ, & fieri potuit vt reliquæ cladis ab angelo domini metu percuſæ, territæ & fuſæ, longè latèq; peruagatæ ſint: quod per primum & vltimum agmen, ſiue per aliquot primos & vltimos ſuſperſites fuſi exercitus intelligit.

l Eſt hîc Proſopopœia figura, qua rei inanimatæ ſenſum tribuens, ſummam vaticinatur propheta fertilitatem, & bonorum abũdantiam.

m Q. d. Celebrabũt & verfabũtur in caſis & tabernaculis ſuis paſtores p more reducẽdo armẽta & greges in deſerta, quæ herbafcere nõ deſinẽt, & ornamentum ſuum non amittent, ſi meo faciatis conſilio, vt ad dominũ Deũ ex animo cõuertamini, ait Vates. Per talem porrò celebrationem habitaculorum deſerti, intelligit atq; oſtendit Ioël diſigentiam & ſtudium verorum paſtorum gregis domini tempore turbulentò, duro & atroci: huiuſmodi enim ita ſeduli & vigiles paſtores, quales fuerunt, & ſunt Chriſtianæ religionis proceres, ſuis bonis moribus, eruditione & doctrina euangelica palantes homines, & extra ſepta Eccleſiæ poſitos reduxerunt, atq; in dies reducunt in fertiliſſimum agrum domini, qui eſt catholica Eccleſia vnica ſponſa Chriſti domini

& redem-

& redemptoris nostri. Cæterùm, ab isto versu ad finem vsque prophetiæ ferè omnia ad Christum dominum nostrum, vel illius ecclesiam referuntur.

n Per doctorem illum Iesum Christum dominum nostrum filium Dei viui æquisimum iudicem intelligit, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, 1. Petri 2. Hebr. & Cald. porrò est præteritum pro fut. nempe præbuit, pro, certò præbebit, prophetico more, ad maiorem certitudinem significandam: magis autem mihi hoc loco placet lectio Kimhij, quàm Veneti codicis, nam Kimhius legit **יָהִי** præbuit. Venetus codex verò habet **אָתִיב** restituit: & est præterit. hi-phil. Cald.

o Primitiuam pluuiam vocat imbrem autumnalem, qui circa mensẽ Octobrem descendit, qui valde utilis & necessarius est pro faciẽda & humectanda semente, vt putrefacto grano, germinet & producat terra: per serotinam verò eam intelligit pluuiam, quæ verno decedit tempore circa mensẽ Martium, vel paulò ante segetes maturas, quæ etiam terram valde fœcundat.

p Intelliguntur hæc & multa alia sequentia, etiam Heb. testibus de Christo domino, qui optimis præmiis suos remunerat. Per regnum autem vindictæ, quod vocat exercitum suum, intellexit Vates regum Assyriorum Saneribi & Salmanafaris videlicet, atque etiam Babylo-niorum Nebucadnetsaris, numerosissimos exercitus, qui diuino nutu diuersis temporibus in terram Ifrælitaram missi fuerunt, vt debitas pœnas pro sceleribus suis penderent Ifrælitæ: denique etiam varias alias illatas fuisse clades Ifrælitico populo propter sua scelera à variis nationibus & populis leges in annalibus Regum, & in Iudicum, Machabæorumque libris.

q Admisionem Christi prædicit, in cuius spe requiescit omnino verus Christianus, & propterea sua sorte cõtentus est, qualis qualis fuerit illa.

r Christus dominus noster verè Deus & verè homo, dum inter Iudæos versaretur, à multis Iudæis, qui illius partes sequuti sunt, cognitus est, cognosciturque in dies ab illis ipsis, qui ad illum conuertuntur, relicta suæ perfidæ synagogæ doctrina.

s Qd. Dominus Deus, postquàm Christus filius meus verè Deus & verè homo manserit inter vos ò Iudæi, effundam Spiritum sanctum meum super omnem carnem in die Pentecostes, vt diuus Petrus hunc Ioëlis locum citans Act. 2. interpretatus est.

t Per omnem carnem Iudæos & Gentiles intelligit, & locum hunc interpretatur D. Paulus, Rom. 10. his verbis: Non enim est distinctio

Iudæi & Græci: nam idem dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. Sic etiam ad Galat. 3. Non est Iudæus, neque Græcus: non est seruus, neque liber: non est masculus, neque fœmina.

γ Per seruos & ancillas exterarum nationum intelligit etiam infimę fortis homines, qui tamen Israël̄is filij spiritu, digni inuenti sunt in ecclesia domini ministrare, effeq; vicarij Apostolorum, sicut etiam prædixit Esaīas 61. Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra: filij quoque peregrinorum & agricolæ vestri, & vinitores vestri erunt. Caput illud Esaīæ haud dubiè lectu dignissimum est.

χ Hoc ad Christi secundum aduentum refertur, & intelligendus exponendúque est locus iste per verba ipsius Christi dicentis Luc. 21. Et erunt signa in sole & luna, & stellis, &c. Lege etiam Matth. 24. & Marc. 13.

γ Per sanguinem & ignem cruentissima bella illa & incendia, quæ quidem extremum præcedent iudicium, intelligit: per columnas verò nubis, omnia fulgurum genera, vel fumos, qui ex bellicis incendiis ascendunt veluti columnæ crassissimæ.

χ Huiusmodi deliquis maiorum luminarium summas clades & misérias prænuntiat: quod scripturæ sacre est familiare, & iam in hoc ipso capite ferè idem dixit suprâ his verbis: Commouebuntur cœli, sol & luna lurida fient, & stellæ retrahent splendorem suum.

Ϟ Per T̄sionem & Ierusalem, quam asylum appellauit, Christi Iesu domini nostri Ecclesiam intelligit, extra quam non est salus.

Cap. 3.

Ecce sanè in diebus illis, & in tempore illo quo
 * reuocabo captiuos (&) imbecilles Iudæos, atque
 etiam habitatores Ierusalem. Congregabo sine dubio omnes populos, & deducam illos in vallem decisionis iudicij, iurèq; animaduertam in illos ibi, propter^b populum meum & hæreditatem meam Israëlitarū, quos disperferunt per nationes, & terram meam partiti sunt. Super populū meum etiam miserunt sortem, & dederunt puerum pro præmio scorti, puellamque vendiderunt pro vino, vt biberent. Cæterum quid comparatione mei estis

vos

vos ô Tyre & Thidon, omnesque Palæstinorum
 termini? an iniuria me lacescere audeatis? si ^d profe-
 ctò incitaueritis me, præproperè illatâ à vobis in-
 iuriam in capita vestra retorquebo. Quia argētum
 meū & aurum meū tulistis, & cupita vasa affabre fa-
 cta intulistis in fana vestra. Iudeos quoq; & Ieroso-
 lymitanos ciues vendidistis ipsis Græcis, vt procul
 à finibus suis amandaretis eos. Ecce ego palàm eos
^c reducam ex quocunque loco, in quo vendideritis
 ipsos, & facinus vestrum in caput vestrum redun-
 dabit. Quandoquidē filios vestros & filias vestras
 tradam in potestatem ^f Iudæorum, qui illos Sabæis
 genti longinquæ vendent: quoniam ita verbo do-
 mini decretum est. Indicate ^s hoc nationibus: belli-
 cas parate copias, in publicum prodeant fortes, ac-
 cedant & ascendant viri bellatores omnes. Vome-
 res vestros in gladios dirigite, & falces vestras in
 lanceas, qui ^b imbecillis est, dicat: ego strenuus sum.
 Confluant, & veniāt omnes populi, qui per circui-
 tum sunt, appropinquētque: ibi conquassabit do-
 minus vires fortium eorum. Manifestè venient, at-
 que ^a ascendent populi in vallem decisionis iudicij,
 quoniam illic certè cōspicius fiet (dominus) ad iu-
 dicandum omnes gentes, quæ circum circa erunt.
^k Stringite in illas gladium, quoniam exitij illarum
 tēpus aduenit: descendite: premitte interfectos for-
 tes earum sicut spissamentum, quod comprimitur
 in torculari, effundite ipsarum sanguinē, quoniam
 robusta fuit earum improbitas. O turbæ frequētes
 in valle decisionis iudicij (cōuenite) quoniam ^l pro-

pe est dies (ille) diuino nutu futurus in valle decisionis iudicij. Sol & luna lurida fient, & stellæ retrahent splendorem suum. Et dominus de Tsiione rugiet, & de Ierusalé sua alta ^m voce clamabit: commouebuntur etiam cœli & terra, & dominus columen erit populo suo, robúrque Israëlitis. Scietis autem quòd ego dominus Deus vester manere fecerim diuinam maiestatem meam in Tsiione monte sancto meo: cæterùm erit Ierusalem ^m sancta, neque profani deinde iter per illam facient. Eueniet porrò tempore illo, vt affluant mōtes vino^o mero, & colles bonis abundant: omnes quoque Iudæ scaturigines fluent aquis, & de sacrosancto templo domini egredietur fons, qui vallé Sitim irrigabit. Vasta erit^r Aegyptus, & Idumea deserta solitudo, eo q̄ vim intulerint filiis Iudæ, quorum sanguinem innocentem in terra sua effuderunt. Iuda porrò in æternum manebit, & Ierusalem in sempiternū. Cæterùm eorum sanguinem quem ^r vindicaui in populis, denuo etiam vindicaturus sum ego, dicit dominus, qui diuinam maiestatem suam commorari faciet in Tsiione.

In Cap. 3. Scholia.

a Tempus attingit quo vnum erit ouile & pastor vnus Christus dominus noster, quando videlicet Israëlis reliquiæ saluæ fient.

b Populum suum vocat fideles in Christo, qui persecutiones, exilia, capitis & bonorum proscriptiones passi erunt à tyrannis & aduersariis euangelij domini nostri Iesu Christi.

c Per Tyrum Tsidonem & Palæstinos omnes fidelium aduersarios intelligit: de Tyro autem qualis & quanta fuerit, satis à nobis obseruatum

uatum comperies in cap. 9. Targumi in Hoseam prophetam Sidon autem quæ Hebr. & Cald. צידון Thidon appellatur, vrbs Phœnicix omnium maxima & antiquissima fuit, atque à poëtis profanisque aliis authoribus magis celebrata, quàm Tyrus, tamen controuersum sit vtruis Phœnicum metropolis dicatur: situm habuit in pulcherrimo continentis portu, vt Strabo Geographicorum libro 16. testatur: hæc Iosua 11. & 19. צידון רבה Thidon rabba .i. Thidon magna, siue celebris & copiosa vocatur, & tribui Afer sorte contigit, sed nusquam legimus illam in ditionem ipsius tribus Afer redactam fuisse: distat autem à Tyro stadiis ducentis, & vt ex cap. Genes. 10. colligere licet, condita videtur à Thidone filio Canaan, atque deinde temporis progressu à Phœnicibus ampliata. Thidonij, vel latinè Sidonij, vt idem testatur Strabo, multarum optimarum artium & præcipuè Arithmeticæ & Astronomiæ magistri & inuectores perhibentur: illi enim à computatione & nauigatione nocturna initium habuere, quâdoquidem vtrûq; mercatorium & nauale est, quemadmodum Aegyptiorum inuentum Geometria agrarium, ab agrorum dimensione quam faciunt, quum Nilus auctus illorum terminos cõfundit. Sidon artifex vitri, Thebarû Bœotiarûq; parens dicitur à Plinio, lib. 5. cap. 19. atq; etiam idem Plin. lib. 36. cap. 26. de Sidone adhuc scribit, quòd illa vitri officinis nobilis specula excogitauit. Sidonij idololatræ fœdissimi idòlum Astoreth, siue Astaroth coluerunt, vt ex 3. Reg. 11. & 4. Reg. 23. liquet. Huius porrò vrbs Sidonis meminit Christus, Math. 11. & 15. quando Cananæ mulieris sanauit filiam: ad illam etiam appulit Paulus, cùm vincetus Romam duceretur, Act. 27. Sidonis porrò exitium & euersio prædicitur etiam post Ioëlem ab Ezechiele, cap. 28.

d Si pro quia hæc meo iudicio, vt sensus sit facilior, accipiendum est, & hoc consequentia demonstrant paulò post.

e Quando dixit, Palàm eos reducam, loquitur de generali mortuorum reuocatione, quâdo manifestari ante tribunal Christi vnumquëq; oportebit, & reddere pro se rationem Deo, iuxta id, quod fecerit, siue bonum, siue malum, Rom. 14. & 1. Corinth. 5. quæ quidem reuocatio à morte iustis & fidelibus in Christo Iesu domino nostro vbicunq; & quomodo cunq; mortui fuerint, valde erit honorifica, quoniam omnes capilli capitis illorum numerati sunt, Luc. 21. reprobis verò eorum aduersariis valde ignominiosa, qui grauissimas pœnas perpetuò ob admissa flagitia luent in igne æterno.

f De filiis malè moratis, qui parentum vitia sequentur, loquitur vates in persona Dei: & his verbis Iudæis spiritu, hoc est fidelibus in Christo pol-

sto pollicetur finem malorum & requiem: improbis verò & infidelibus diaboli captiuitatem, tormenta & æterna vincula, quæ quidem per Sabæos gentem longinquam, barbaram & incultam significat, à qua nulla liberationis aut reditus spes erit propter longinquitatem, & magnam regionum distantiam: huiusmodi porrò verbis propheta humano more summum bonum fidelium exprimit, quo apud dominum Deum perpetuò fruuntur: nullo enim gaudio & lætitiâ maiori potest quis in hoc seculo perfrui, quàm si se è vinculis liberatum videat, & eum qui se in illa coniecisset, iisdem victum & pressum vinculis. Quando autem dixit: quoniam ita verbo domini decretum est: perinde est ac si dixisset Deus: quoniam ita verbo meo decretum est: nam est antecedens pro relatiuo, quod Hebr. & Cald. est frequens & familiare.

g Q. d. Ita eos alloquimini, dicèdo, O Tyri, Tsidones & Palæstini, per quos hostes omnes Christi paulò antè intellexit, vtamini quantum uoletis externis auxiliis & copiis, atque quàm maximos colligite exercitus: id est, pro virili uestra conamini nocere piis & fidelibus in Christo: tandem tamen studia & conatus uestri vani & irriti erunt, pœnâsq; grauissimas propterea dabit: nullum proculdubio erit uobis auxilium aut præsidium, quo hoc, quod comminatur uobis Deus malum, impediri aut effugi possit à uobis.

h Q. d. Etiã si fieri posset, vt imbelles, debiles & infirmi possent euadere in milites fortissimos, tamen uincemini, & cudetur in uobis faba, tantûsq; belli apparatus tandem uanus erit, nihilque aduersus pios in Christo poteritis.

i Ascendent populi: Supple, de sepulchris suis, vt ad iudicium ueniât ante tribunal Christi reddaturi rationem Deo boni & mali, quod fecerint, quisque pro se. Rom. 14. & 1. Corinth. 5.

k Angelos ministros suos, qui exequentur mandata illius in extremo iudicio in nouissima tuba, alloquitur dominus Deus.

l Prope dixit, nō ratione habita fragilitatis & breuitatis uitæ nostræ: nam non minùs quàm duo mille tercentum anni elapsi sunt à seculo Ioëlis prophetæ ad hanc nostram ætatem: sed hoc dixit ille propter ipsum Deum Opt. Max. qui passioni non obnoxius sibi semper similis est, & cui soli notum est tempus iudicij venturi: vt enim 2. Petr. 3. legitur: Dies vnus apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. Non tardat dominus (ait ille) promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit propter uos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Millenarius autem numerus, non solum in ista diui Petri sententia, sed in sacris literis sæpenumerò infinitum,

tum siue incertum numerum significat, sicut perspicuum est ex Psalm. 50. Meæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus mille. Id est, quæ pascunt & habitant in infinitis terræ montibus: sic Psalm. 119. Bonum mihi lex oris tui præ millibus auri & argenti. Hoc est, infinitis pecuniis & diuitiis præpono legem tuam domine.

m De horrida illa voce qua dicitur à domino: Discedite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius, Matth. 25. loquitur propheta. Per columen verò & robur summum intelligit fauorem illum, quo in sempiternum prosequetur beatos dominus Deus in regno suo, quod perpetuum, stabile, & nulli obnoxium mutationi erit.

n Per Ierusalem sanctam per quam non transibunt profani, militantem intelligit Ecclesiam, postquam facta fuerit triumphans.

o Humano more docetur summum bonum illud, quo beati post iudicium vltimum animo & corpore in æternum fruuntur: Sittim autem siue Setim vallis est in campestribus Moabi, Numer. 25. in qua blandimentis suis Moabitidæ mulieres Israëlitas ad scortandum & adorandum idola pellexerunt, & quia fortassis Sittim vallis erat sterilis & inculta (Sittim enim spinas significat) sumitur hinc meo iudicio, pro illis qui bonis operibus steriles, ambulantes in idololatriæ tenebris, viderint lucem magnam euangelij, per cuius obseruationem salui tandem fient, & beatorum numero scribentur.

p Intelligit per Aegyptum & Idumeam cæteras omnes nationes impias, quæ animo infesto Iudæos, hoc est, fideles & electos Dei persequutæ erunt, & in flagitiis suis persistenterint.

q Q. d. Flagitiosi & scelerati homines, qui proximo infesti fuerant, ac persequuti pios & fideles erant, cum prius anima tantum damnati in inferno essent, post vniuersalem mortuorum ad vitam reuocationem & extremum iudicium, adhuc pœnas perpetuè exoluent corpore & anima in igne æterno apud inferos. Per Tisionem porrò triumphantem intelligit Ecclesiam, in qua perpetuè beati diuino conspectu fruuntur.

I TAR-

TARGVM SEV PARAPHRASIS
CALDAICA, QVAE ETIAM SYRIACA
DICITVR, IONATHANI CALDAEI ANTIQVIS-
simi, atque fidsissimi sacrarum veteris Testamenti scripturarum in-
terpretis, in sacram Amosi vatis domini prophetiam, nunc primùm
latinitate donata: interprete Iohanne Quinquarboreo Aurilacensi,
linguarum Heb. & Cald. Regio professore.

Cap. I.

 Ermones ^a Amosi Tecoani, cui res pecuaria ^b ampla fuit, quos super Israëlitis vaticinatus est tēporibus Vziæ Iudæorum regis, & Iaroubami filij Ioasi regis Israëlitarū, biennio ante ^c terræmotū. Dixit enim: Dominus de Tsiuone rugiet, & de Ierusalem sua alta voce clamabit: & subuertentur aulæ regiæ, tumentūmque præsidiorum illorum destruetur. Sic dicit dominus: super ^d tribus sceleribus Damascenorum & super quatuor non parcā illis, eo quòd ferreis tribulis tritauerint habitatores prouinciæ Gilad. Nam ignem immittā in domū Azaëlis ^e (regis) qui palatia Bar-hadad exuret. Exarmabo certè Damascum, & perdā habitatorē de ^f Bicath-Auen, recedētque sceptrum de Beth-Eden: cæterū exulabūt Syriæ Cyrenem, dicit dominus. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus ^b Azæorum, & super quatuor non parcā illis, eo quòd ipsi amādauerint (Iudæos) absoluto exilio Edomæis tradendo. Nam ignem immittam in mœnia Azæ, qui palatia illius exuret. Perdam etiam habitatorē de Asdodo, atq; sceptrum de Ascelone auferam: adhæc diram potētiam

tiam meam conuertam in Ecronē, & peribunt reliquæ Pelistæorum, dicit dominus Deus. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus Tyriⁱ & super quatuor non parcā illis, eo quòd relegatione absoluta ipsi tradiderint (Israëlitas) Edomæis, & recordati non sint fœderis fratrum. Nam ignem immittam in mœnia Tyri, qui exuret palatia eius. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus^k Edomæorum & super quatuor non parcā illis, eo quòd gladio persequuti sint fratres suos, & humanitatem suam violauerint: siquidem instanter sæua fuit ira eorum, eamque indomitā retinuerūt. Nam ignem immittam in austrum, qui exuret palatia^l Botfræ. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus^m Ammonitarum & super quatuor non parcā illis, eo quòd prægnantes terræ Gilad diffecerint, vt dilatarent fines suos. Nam succendam ignem in muris Rabbæⁿ, qui exuret palatia eius cū clamore in die belli, cum tempestate in die turbinis. Et in exilium agetur rex eorum vnà cum principibus suis, dicit dominus.

In Cap. i. Scholia.

^a Vaticinatur præcipuè Amosus vates domini in regnum decem tribuum, quod cõmuniter regnum Israël appellatur, cuius metropolis erat Samaria: in regnum Iudæ inuehitur etiam, vt ex 2. & 3. cap. constat, & sexto etiam, quando Thionis meminit, quæ erat arx vrbis Ierosolymitanæ metropolis regni Iudaici. Ex regum porrò Vsiæ & Iaroubami, quorum propheta Hoseas etiam meminit, temporibus videmus Hoseam & Amosum eodem seculo vixisse. Vzias autè rex binomius fuit: nam altero nomine Azarias appellatur, vt iam suprâ scholio 1. in cap. 1. Hoseæ diximus.

^b Quia germanus scripturæ sacræ sensus, vel ex consyderatione anteceden-

recedentium & consequentium, vel ex locorum collatione eliciendus est, locum hunc interpretati sumus per ipsum Targumum, quod est 4. Reg. 3. in hæc verba. Mesæ porro regi Moab erat res pecuaria ampla. Vbi Targumus de rege abundante pecore loquens, eadem habet verba quæ hîc de propheta Amoso. Ad hæc Hebr. contextus, Hebræorumque doctiores interpretes huic fauent & adstipulantur interpretationi.

c Huius terræmotus, qui fuit regnate Vziia rege, quem Amosus prædicat, meminit Zacharias propheta, cap. 14. Causam autem illius terræmotus Hebræi & Christiani dicunt fuisse proteruitatē regis Vziia, qui contra legis præscripta ausus est suffitum adolere in altari incensum, quamobrem lepra fuit infectus, 2. Paral. 26. Zacharias enim propheta historiam illam obiter attingit, quæ tamen non scripta est in libris saceris, qui hodie extant: potuit autem ille videre libros multos & annales, qui postea interciderunt, quorum meminerunt sæpe & libri Regum & Paralipomenon: sacri tamen libri, qui scripti remanserunt, nobis sufficiunt ad bene beatèque viuendum: nam Deus, cum sit optimus maximus, non permisisset perire illos, si ad salutem nostram conduxissent.

d Vbique in hoc capite, eo quod omnes dies mundi huius, qui fuerunt & futuri sunt, nobis sint & incerti & infiniti numeri, in hebdomadas, quæ septem diebus constant, distribuatur, per tres & quatuor numerum septenarium, qui incertam & infinitam in libris sacris septennumero importat multitudinem, significat Amosus propheta infinitam peccatorum multitudinem, in qua contumaci & pertinaci animo persistebant, ac sese exercebant scelerati & flagitiosi homines illi, quorum meminit, qui propterea damnandi, & venia indigni visi sunt: hoc tamen ita acerbè à Vate dicitur, ut terrore incusso, reuocet, & ad pœnitentiam inuitet homines, ut ad creatorem suum redeant, & suorum scelerum ab illo veniam petant, ne tandem procrastinando periclitentur, ac pereant.

e Sæuierunt in Giladitas, siue Galaditas Syri, (quorum metropolis erat Damascus) 4. Reg. 13. regnantibus Azaël & Bar-Adad, siue Hebræicè Ben-Adad filio eius, quorum arces & palantia bellico incēdio (ait Amosus) conflagrabit. Lege etiam 4. Reg. 10. Vnde coniecere licet Amosum etiam antequàm Iaroubamus regnaret, tempore Iehu vixisse, cuius pronepos fuit iam dictus Iaroubamus, produxisseque vitam vsque ad Iaroubami tempora, quo regnante vates diuinus factus est.

f בקעת אֵנוֹ Bicath-Auen, quod significat campum vanitatis, & בית-עדן Beth-Eden, quod idem sonat, quod domus deliciarum, sunt

funt (vt Hebræi testantur) nomina celebrium vrbium Syriæ.

g Per Cyrenem, regionem Cyrenaicam, quæ & Pentapolitana dicitur, intelligit: fuit autem Cyrene, quæ Heb. קִירָה Kira, & Cald. קִרְנֵי Kirne appellatur, Africa ciuitas clarissima, quæ nomen regioni suæ indidit. Quinque autem ciuitates illæ, à quibus regio illa nomen habet, altera appellatione, sunt Bernice aliàs Hesperia dicta, Apollonia, Ptolemæis antiquo nomine Barce appellata, Arsinoë aliquando Teuchira vocitata; atque Cyrene, à qua regio denominata est, harum omnium celeberrima. De illa vide Plin. lib. 5. cap. 5. Melam lib. 1. & Strabonem lib. 17. Cirenæ vrbis etiam meminit Luc. Act. 2. In illam porrò regionem procul amandati fuerunt Damasceni victi à Tiglat-Pileser rege Assyriorum, 4. Reg. 16. sicut iam hac prophetia prædixerat Amosus, qui etiam tunc adhuc superstes esse potuit, vt in cap. 9. diximus.

h Gaza, quæ Hebr. & Cald. dicitur אַזָּא Aza, vnde Azæi, vrbis fuit Pelistæorum Hebræis valde infesta, quæ Iosue 15. sorte tribui Iudæ cōtigit, quam & expugnauit Iudicum 1. sed illam diu retinere non potuit. Huius vrbis portæ fores cum suis postibus & repagulo humeris suis exportauit Simson: qui tandem fraude Delilæ mulieris à Pelistæis cōprehensus & oculis priuatus, Gazam hanc perductus ad trusatiles molas agitandum detrusus est, Iud. 16. Cæterum Azæi propter antiquum acerbissimumque odium in Israëlitiæ sobolem conceptum, in luctificis illis cladibus, quibus à Caldæis & Romanis profligati fuerunt Iudæi, si illorum aliqui superstes hostem euassissent, clamque se ad eos tanquam ad vicinos suos contulissent, vt apud illos latere & degere possent, Idumæis eos tradiderunt: quod totum ab ipso vate præuidebatur. Per Idumæos porrò plurimum in sacris literis Israëliti generis hostes capitales intelliguntur, vt psal. 136. Memor esto domine filiorum Edom in die Ierusalem. propterea quod Esaü, qui Genes. 25. dictus fuit Edom, à quo Idumæi, siue Edomæi illius posteri vocati sunt, fratrem suum Iacobum, à quo Israëlitiæ prouenerunt, occidere cogitavit, Genes. 27. Meminit adhuc ruinæ aliarum vrbium, quæ præcipue erant Satrapiarum Pelistinorum, quæ etiam tribui Iudæ sorte euenierant.

i Per Tyrum vrbē de qua satis à nobis dictum est in cap. 9. Targumi in Hoseam, Tyrios ipsos metonymicis intelligit, quos excidiū & ruinam illis prædicendo, acerrimè taxat, & reprehedit propheta tanquam fœdis fragos: Tyrii enim & fœderis, & antiquæ amicitia à tempore Solomonis regis & Hiram regis Tyri immemores, fugientes Hebræos, qui hostem euassissent, quemadmodum & Azæi supra, hostibus tradide-

runt. De amicitia autem quam contraxerant Dauid & Selomo cum Hiram rege Tyrorum, & quomodo Selomonem ille fratrem vocauerit: vide 3. Reg. 5. 2. Paralip. 2. & 3. Reg. 9. Hebræi tamen interpretes R. Abraham Aben-Ezra. & D. Kimbius sentiunt vltimam huius versus partem non ad Tyrios, sed ad Edomæos siue Idumæos Israëlitarum fratres, vt præcedente annotatione dictum est, referri: ita enim verti volunt. Eo quòd tradiderunt ipsi absoluta relegatione Edomæis, qui fœderis fratrum non recordati sunt. q. d. Edomæos oblitos esse fraterni amoris, qui veluti fœdus firmum & ratum perpetuò ab eis seruandus erat.

k De Edomæis siue Idumæis præcedentibus duabus annotationibus fatis loquuti sumus: si tamen adhuc illorum atrocitatem inhumanitatemque in fratres suos Israëlitas cognoscere cupias, lege cap. 20. Deut. Refert enim hæc vates & ad Esaii, qui denominatus fuit Edom, & ad illius posteros Edomæos.

l **בְּצִרָה** Botstra latinè munitionè significat, & est vrbs australis Idumææ, cuius meminit Genes. 36. Esaiæ 34. 63. & Ieremiæ 39.

m Ammonitarum qui Genes. 19. originem traxerāt ab Ammone Loti filio, qui fuit, vt Genes. 11. legitur, nepos Abrahami, à quo illorū consanguinei Israëlitarū oriundi, auaritiā summā, qua ardebant, immanitatemque in Galaditas ostendit propheta, atque incusat: per Galaditas autem siue Giladitas intelligas oportet, lector, tribus Rubeni, Gadi, & mediam tribum Menasis, quæ possessionem suam in regione Galad siue Gilad vltra Iordanem, Numer. 32. Deuter. 3. & Iosue 13. habebant. Cæterum videbant Ammonitarū perditī & scelerati homines immemores consanguinitatis Israëlitarum, futurum, si grauidis Israëliticis mulieribus in bello parcerent, vt filii, qui ex illis nascerentur, agros maioribus suis vi ablatos repeterent, bellumque mouerent: itaque vt perpetua vsurpatione agros & alienas possessiones occuparent, matres Israëliticās cum foetu suo in Galad miserè trucidauerant.

n Rabba, quæ quando genitium regit, vt Ieremiæ 49. & aliàs, dicitur, Rabboth, metropolis fuit Ammonitarum, in qua lectus ille ferreus Ogi regis Basanæ erat, lōgitudinis cubitorū nouē, & latitudinis quatuor, Deut. 3. In huius vrbs obsidione occisus fuit Vria maritus Bath-Seba. 2. Samuël. 11. Illa incendio bellico conflagrabit, non sine magno planctu & clamore suorum ciuium, qui vel ab hoste trucidabuntur, vel vnà cū rege suo & principibus exulabunt, vt prænuntiat vates domini.

Cap.

Cap. 2.

Sic dicit dominus: Super tribus sceleribus Moabi & super quatuor non parcam illis, eo quòd ossa regis Edomi^a còbussent, atque illis in domo sua protectoria calce oblinuerit. Nam ignem immittam in Moabū, qui præsidij palatiū exuret, & morietur in strepitu Moabus, in clamore & clāgore tube. Præsidem eius etiam exterminabo de medio illius, omnesque ipsius proceres cum eo interficiam, dicit dominus. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus Iudæ^b & super quatuor non parcam illis, eo quòd legem domini fastidierint, & nō custodiuerint statuta eius: in fraudem autem impulerunt illos mendacia sua, quæ eorum maiores sequuti fuerāt. Nam ignem immittam in bona Iudæorum, qui Ierosolymitana exuret palatia. Sic dicit dominus: super tribus sceleribus Israëlis, & super quatuor nō parcam illis, eo quòd emant iustos pro^c argento, & pauperes, pro eo quod possident. Qui frustra habent terrę puluerem, quo inopum capita conspersa sunt, & pauperum iudicium peruertūt, pater quoque & filius rem habent cum eadem puella, vt sanctum nomen meum violent. Adhæc super pignoratitiis lectis prope omnes aras suas discumbunt, vinūque rapinæ bibunt in fano idōli sui. Ego tamen Amoræos ante illos exterminavi, quorū statura ad cedros, & robur eorum ad quercus accedebat: exterminavi proculdubio illorū fructum^d super, & eorū radices subter. Ego præterea (iam) eduxeram vos de terra Aegypti, ac quadraginta annos

vos

vos per desertum deduxeram, vt Amoræi patriam possideretis. De liberis vestris prophetas insuper statui, & de iuuenibus vestris doctores: an nō res ita habet ô Israëlitæ? dicit dominus: Seduxistis doctores vestros vino, & prophetis imposuistis filéliū. Ecce ego ægrimoniam contra vos adducā, molestiāq; afferam vobis in loca vestra, quanta est plaustris molestia, quando onustum est manipulis. Et deerit perfugij locus, ei qui erit velox, & validus virtuti suæ non innitetur, strenuus quoque nō seruet vitam suam. Sagittarius etiam non contra astitit, & qui cursu valebit, non euadet, quique eques fuerit, vitam suam non tuebitur. Qui denique inter strenuos animosus erit, in die illa nudus sine armis fugiet: dicit dominus.

In Cap. 2. Scholia.

¶ Hoc in versu lectionem D. Kimhij sequutus sum, eo quòd emendatior mihi videatur, quàm sit illa editionis Venetæ, quam, qui sequitur, ita vertere expedit. Eo quòd combusserint ossa regis Edom, & oblinuerint pro calce testoria in domo. Videtur autē locus iste Amos prophete tollere ambiguitatem, & locum illum interpretari, qui est 4. Reg. 3. vbi sic communiter à Latinis legitur. Quòd cum vidisset rex Moab, præualuisse scilicet hostes, tulit secū septingentos viros educentes gladios, vt irrumperent ad regem Edomi, & non potuerūt. Arripientiūq; filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum: & facta est indignatio magna in Israële, statimque recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram suam. Sed veriùs & faciliùs potest ita legi contextus ille lib. Regum astipulatione huius prophete, qui alludere hoc loco ad illam historiam videtur, eamque attingere ac etiam explicare: nam relatiuum Heb. & Cald. referri potest vel ad filium regis Moabi, vel etiam commodiùs ad filium regis Edomi, quādoquidem, si qua hoc loco habenda sit fides Caldæo isti interpreti Ionathano fidelitate & antiquitate venerādo, quorsum cineribus

cineribus proprij filij vsus fuisset rex Moabi pro calce parietibus domus suæ incrustandis? Itaque meo iudicio ex hoc propheta loco & Caldæo interprete propius vero est, locum illum Regum ita vertendum esse, postquam Heb. & Cald. relatiuum patitur. Vidit autem rex Moabi, quod sibi præualeret bellum, & accepit secum septingentos viros delectos, ad irrumpendum in regem Edomi, sed non potuerunt. Accepit tamen illius filium primogenitum, qui post illum regnaturus erat, & obtulit illum holocaustum super muro, vnde fuit odium magnum in Israëlitas, vt ab illo discesserint, reuersique fuerint in terram suam. Per filium autem primogenitum post patrem regnaturum regem intelligas oportet. Rex porro Edomi ob captum in bello filium primogenitum, eruptione facta ab rege Moabi obfesso in ipsius castra, odium concepit in Israëlitas, quibus suppetias venerat, & quorum causa bellum motum fuerat, eo quod ipsi Israëlita non satis præsto fuissent ad ferendum illi auxilium, ne caperetur eius filius, quem postea comburendum curauit rex Moabi super muro coram toto exercitu: quare hoc odium deprehendentes Israëlita in se ab rege Edomi conceptum, tristes in patriam suam se receperunt. Cæterum Hebræorum doctiores interpretes hanc sequuntur sententiam: nam alioqui historiam hæc, quam hinc attingit Amosus, nusquam aliàs scriptam inuenies in autoribus sacris. Per Moabum porro Moabitas ipsos cum rege suo intelligito, & per Edomum Idumæos.

b Per Iudam, duarum tribuum Iudæ & Benjamin regnum intelligit, cuius sedes erat Ierosolymæ: eius autem prædicit propheta translationem & exitum factum primum per Caldæos, & postremò per Romanos: cæterum per mendacia intellexit oracula pseudoprophetarum & idola, quæ tam ipsi, quàm eorum maiores coluerant.

c Q. d. Muneribus & pecunia ita sibi deuinciunt corruptos & iniquos iudices suos Israëlita, vt iustam causam bonorum & iudicium corrupti faciant & peruerti, & huiusmodi artibus quantulumcunque boni, quod pauperes habeant, si visum fuerit, & conducat eis, occupant, assumunt, & vendicant sibi. Porro, Hebræica dictio מִכְרָם michram in significatione emendi, quam Ionathanus sequutus est, verti potest, teste etiam D. Kimbio in libro radicum, qui tamen in comment. in hunc locum immemor huius sensus est, & fatetur ingenuè se non intelligere Ionathanum, qui optimè tamen cum interpretatur in sensu emendi: quandoquidem non solum inuehitur hoc loco Amosus in iudices Israëlitis, verum etiam in ipsos decem tribuum Israëlitas, qui sua pecunia, & muneribus suis ansam præbebant iudicibus peruertendi iudicium, & vendendi sibi causam ac ius innocentum & pauperum: itaque me-

illius fuisset Kimhio in comment. suis, aliisque interpretibus, postquam manifestum est prophetam non tantum hic de iudicibus loqui, sed etiam de toto populo, subscribendo Ionathano doctissimo, censuisse contextum Hebraicum ita vertendum. Super tribus sceleribus Israelis, & super quatuor non conuertam illum propter emptionem suam iusti pro argento, & pauperis pro calceis. Vbi per calceos Ionathanus recte intellexit id ipsum paucillum boni pauperum, quod à iudicibus muneribus corruptis, veluti à mercatoribus merces, emebatur ab eo ex Israelitis, qui illud occupare & usurpare desyderabat.

d Quia comparauit Amozos arboribus, ob id meminit fructus & radicem, per quæ intelliguntur illorum opes, quæ ab Israelitis nutu & fauore diuino omnino diremptæ fuerunt, quando exterminatis & deletis Amozis ipsis, eorum patriam possederunt Israelitæ: proponit autem illis Vates Dei beneficia, quibus affecti fuerant, vt illos ad poenitentiam ac resipiscentiam flectat, & inclinet.

e Pro Hebraico vocabulo נזירים Nezirim, quod Nazaros, hoc est, separatos significat, Caldæus interpres Ionathanus legit מלפני Malphin, id est doctores: quoniam veri doctoris & literarum sacrarum professoris munus & officium est, non solum se separare à vititiis, sed etiam ab eisdem homines alios seuocare, quemadmodum fecerunt Samuel, Ieremias, Hoseas, Daniel, alique permulti, qui etiam iuuenes munus propheticum obierunt.

f Vt taceat Amosus ppheta Dei, conatur Amatfia sacerdos Betheli sceleratus, cap. 7. huius vaticinationis. Per doctores seductos vino porro molles & liquecentes voluptate homines, quorum Deus venter est, intellexit.

g Per Prosopopœiam tribuit sensum rei inanimatæ, & perinde est, ac si dixisset, Non minus graui calamitate & miseria prememini, ô Israelitæ, quam prematur plaustrum, quod manipulis, aut spicarum fascibus oneratum est: tali enim similitudine & comparatione vsus est Amosus, quia quæ magni voluminis sunt, vento flante magis difficulter feruntur, aut vehuntur.

h Id est, eorum fortiores magisque bellicosi nimio percussi metu, armis ipsis proiectis, vt celerius currant & festinent, inermes aufugient.

Cap. 3.

Audite iudicium hoc, quod cõtra vos pronuntiauit dominus ô Israelitæ? cõtra genus vniuersum quod

quod^a eduxi de Aegypto, his verbis. Vos tantum elegi ex omnibus familiis terræ, idcirco in vobis puniam omnia peccata vestra.^b Nunquid duo vnà proficiscuntur, nisi cōsensus interfuerit? Num^c rugit leo in saltu, & præda non est illi? Num vocem emittit leonum catulus de latebra sua, nisi rapiat? Num cadit auis in laqueum terræ, nisi^d aucupis opera? num aufert (auceps) laqueum de terra, si nihil prorsus ceperit. Num clāgit tuba in ciuitate infueto tempore, & populus qui in illa est non cohorret? num est in ciuitate^e afflictio, quæ à domino non inflicta sit? Certè non nisi æqua iudicia, quæ præfinita sunt à domino Deo, tantum reuelat arcano suo seruis suis prophetis (Deus.) Leone rugiente quis non timeat? domino Deo^f loquente, quis non approbet prophetiam?^g Significate per palatia in Assyria^h, atq; etiam per palatia regionis Aegypti: & dicite, confluite super montes Samariæ, & apertas similtates multas, & facinorosos intra illam videte. Non enim legem exequi nouerunt, dicit dominus, qui in superbis ædibus suisⁱ rapina & præda implent thesauros suos. Idcirco sic dicit dominus Deus, vehemēs erit perturbatio in terra, nā auferet (hostis) potentiam tuam à te, & superbas ædes tuas expilabunt (Assyrij). Sic dicit dominus: quemadmodum pastor crura^k duo adimit ex leonis faucibus, vel auriculā ipsam, sic eripientur Israëlita, qui in Samaria habitabūt sub potenti tyrannide, & ad Damascenos deuenient. Audite, &^l attestamini in domo Iacobi, dicit dominus Deus, Deus exerci-

tuum. Quoniam in die quo de Israëlitis propter peccata sua supplicium sumam, & in eos animaduertam, qui altaribus ministrāt in Beth Elo, excidentur sanè cornua altaris, in terrámque decident. Delebo adhuc domū hyemalem cum domo æstiuā, peribūt quoque ædificia ebore affabrè distincta, finémque habebunt ædes plurimæ.

In Cap. 3. Scholia.

a Est hinc personæ mutatio, quæ (vt à nobis sæpe obseruatum est) frequentissimè fit in sacris scripturis.

b Q.d. Putatisne prophetas meos, qui quotidie vos respicientiæ admonent, aliter locutos esse ad vos, quàm ex meo consensu & voluntate, quando illis (vt superiori capite dictum est) imponitis silentium? Hoc sanè acerbum admodum est.

c Leones de præda sua securi, non frustra rugire solent: ego verò, dicit dominus, per prophetas meos in vanum clamare & vociferari video, cum tamen re vera, quod interminor malum venturum fit vobis Israëlitis contumacibus: prædicat porrò hostium Assyriorum aduentum, qui ad se traslato sceptro Samaritano, decem tribus Israëlis coloniis misit in ipsarum agros & vrbes, in Assyriam, aliásque suæ ditiois prouincias transtulerunt Salmanasare imperante, 4. Reg. 17. Quo in capite author libri Regum inter tantæ ruinæ & cladis Israëlitarum causas præcipuas, enumerat propheticarum admonitionum contemptum: prædicatur etiam hoc loco excidium Ierosolymitanum per Babylonios, 4. Reg. 25. Alloquitur enim Amosus omnes duodecim tribus, vt ex huius capituli primo versu liquidò constat, sed potissimum ipsas decem, quarum regni sedes erat Samaria, vt ex consequentibus demonstratur. Cæterum in hoc & sequenti versu est Tautologia figura Hebræis & Caldæis familiaris, qua diuersis verbis rem eandem repetit Vates ad maiorem expressionem.

d Q.d. Non profectò vana sunt prophetarum Dei oracula: nam sine dubio contra vos veniet Assyrius hostis, qui domino Deo authore vos ipsos captiuos, vestraq; omnia capiet ac asportabit.

e Diuus Hieronymus locum hunc doctissimè interpretatus est, & illius verba hinc transtulimus: Malum autem, ait ille, quod dominus facit in ciuitate, non contrarium est virtuti, sed afflictio est & cruciatus: de

quo

quo legimus Matth. 6. Sufficit diei malitia sua: Id est, tribulatio & angustia. Et in Esaia cap. 45. Ego Deus, qui feci lucem & tenebras, qui facio pacem, & condo mala. Hæc ille.

f Q. d. Peruicaci & obstinato animo admodum estis, ô Israëlita, qui, rãtũ abest, vt prophetis meis credatis, vt illis prohibeatis loqui & vaticinari, vt iam præcedenti capite dictum est.

g Iam deploratis Israëlitis ob suam peruicacem contumaciam, per Apostrophen sermonem suum conuertit dominus Deus ad prophetas suos, vt reges & principes vicinarum nationum inuident, ad videndum ruinam & malum, quod ipsis Israëlitis ab Assyriis hostibus suis adueniet, expugnata Samaria regni metropoli, vt eis maior sit confusio & ignominia.

h Asdodus, quæ Azotus vulgò dicitur, insignis fuit Palæstinæ vrbs, in qua gigãtes habitauerunt, Iosua 11. Ea forte cõtiguit tribui Iudæ, Iosua 15. & fano Dagonis idõli Pelistæorũ nobilitata est, 1. Samuel. 5. In hac Philippus Christum prædicauit, Act. 8.

i Per rapinam & prædam intellige bona iniquè & cum proximi iniuria parta.

k Q. d. Euadent nonnulli, sed pauci numero, qui vitæ suæ magno periculo valde squallidi & afflicti ad Damascenos, post tantam suorum cladem & exitium Samariæ, confugient. Cũ autem secundum Hebræum legatur: in plaga siue angulo lecti: & natura anguli sint fortiores & tutiores cæteris ædificij partibus, Caldæus interpres sensus rationem habens, vehementem, asperam & acerbam tyrannidem significat ac exprimit, quam Assyrij otiosi & voluptati dediti in Israëlitas extorres & captiuos suos exercebunt, à qua tamen nonnulli pauci Damascum fugientes magno vitæ suæ discrimine liberabuntur.

l Suos alloquitur prophetas dominus Deus, vt ipsi veri testes sui Israëlitis terrorem incutiant, cõsque ad pœnitentiam conuertant, antequàm valde calamitosum tempus illud aduentus Assyriorum adueniat, quo nihil prorsus erit in tuto: quandoquidem & fana & sacrificuli vitulorum, quos colunt in Bethelo & Dano (ait) destruentur, & perdentur omnino, tantũ abest, vt ipsi illorum præsidio & fiducia freti seruentur. Cornuum altaris porrò, quæ, vt altare ipsum corruat, amputabuntur, meminit, vel quòd altaria illa columnis aut fulcimentis aliis cornibus incumberèt, vel etiam (vt Hebræi aiunt) quòd super altarium cornua offerrent hostias, & sanguinem spargerent. Ceterũ de Beth- Elo & Dano, vide obseruatum à nobis in cap. 1. Targumi in Hoseam suprà.

Cap. 4.

Audite^a edictum hoc graues diuitiis, qui estis in monte Samariæ, qui egenos opprimitis, & vim facitis pauperibus: dicunt ipsi satrapis suis, prouehite nos & prædabimur. Iurauit dominus in verbo suo per sanctitatē suam, quia ecce dies instant contra vos, & sua bellica virtute tranferent vos populi, filias quoque vestras nauibus piscatoriis. Coram vobis enim diruent murum, vósque cateruatim inuicem deducent, atque amandabunt vltra montes Armenios, dicit dominus. Ite ad Beth-Elū, & præuaricamini, in^b Gilgala culpā augete, ac manē offerete sacrificia vestra, post tres^c dies decimas vestras. Cōcelebrate de rapina^d gratiarum actionis sacrificium, & illud cum cantico offerete, dicitēque, eo quòd vobis cordi sit ô Israëlitæ, hoc acceptū (Deo) est: dicit dominus Deus. Etenim ego propterea dētium rubiginem in singulis vrbibus vestris dedi vobis, & graues annonas in omnibus locis vestris, neque ad cultum meum cōuertimini, dicit dominus. Prætereà etiam vos pluuia priuauit tribus mensibus antè messem, ac pluiam sanè demisi super ciuitatem vnā, super aliam verò nō: impluet in possessione vnā, & alia, in qua non impluet, exarescet. Per necessitatem veniēt duę vel tres ciuitates ad vnā, vt aquam bibāt, nec sitim restinguent: & tamen ad cultum meum non conuertimini: dicit dominus. Percussi vos vredine & robigine: elegantiam horrorum, vinearum, ficuum & oliuarum vestrarum disperdit eruca: neq; cōuertimini ad cultū meum: dicit

dicit dominus. Misi cōtra vos * pestem, quando in Aegypti itinere eratis, (ibidēque) cum equorum vestrorum praeda iuuenes vestros gladio trucidavi, atque etiam turmarum vestrarum foetorem ascendere feci in naves vestras: neque cōuertimini ad cultum meum: dicit dominus. Odio sanè habet vos Verbum meum, sicut odio habuit dominus Sedomam & Gemoram, eritisque sicut torris seruatus ex incendio: neque cōuertimini ad cultum meum: dicit dominus. Quid tandem conferam tibi ô Israël? eo quòd ad legem non cōuertaris? hoc ipsum tibi infligam: emendare (ergo,) vt approbes doctrinam Dei tui ô Israël. Profectò notū est quòd, ci, qui formauit montes, & creauit ventum, ad ostendendum hominibus quāta sint illius opera, (qui) prae-parauit lucē iustis, qualis est auroræ lux, quæ (quotidie) meat, atque mūdi improbis tenebras parauit, ad diuexandum illos, dominus Deus exercituum nomen eius.

In Cap. 4. Scholia.

* Rabbi Selomo, Aben Ezra, D. Kimhius & eos sequuti non æquè Hebraismum intelligentes, atque Ionathanus Caldæus interpres, hoc loco non animaduertēdo in cōtextu Hebraico nominatiuum fœmininum adhibitum esse à fronte verbo masculino contra Hebraicæ linguæ proprietatem, quæ vult nominatiuum & verbum in genere conuenire, quod Græcis & Latinis incognitum est, hoc ad principes fœminas Israëlitarum retulerunt: cū re vera ad opulentos, rapaces & auaros (vt doctè Caldæus interpres videtur intellexisse) referendum sit: vtitur enim consultò Amosus in Heb. contextu nominatiuo fœminino & verbo masculino in contemptum Israëlitarum diuitem, qui, propter suam nimiam rapacitatem, & quòd imminenti essent auaritia,

viri

viri nomen non merebantur, & illos vaccis pinguibus comparauit. Solet enim scriptura aliquando in fastidium & cōtemptum malorum hominum de illis loquendo vti fœminino pro masculino genere.

b De Gilgala siue Galgala vide nostram obseruationem in cap. 4. Targumi in Hoseam suprâ. Hæc autem hîc ironicôs dicuntur.

c Dies in plurali pro anno apud Hebræos & Caldæos quandoque sumitur, eo quòd annus sit veluti orbis & circulus dierum: hoc autem loco pro tribus diebus tres annos illos intellige, quorû tertio decimas omnes prouëtus sui promebât Hebræi, Deut. 14. & perinde est, ac si dixisset Amosus: Tertio anno promite decimas vestras. Huic porrò interpretationi fauent multi scripturæ loci alij, in quibus dies in plurali numero pro anno commodè sumitur, & eos doctè citat D. Kimbius in libro radicum, in dictione דַּי, Iom, dies, & post illum Sanctes Pagninus in suo Thesauro linguæ Sanctæ.

d De gratiarum actionis sacrificio siue hostia, lege circa finem cap. 22. Leuitici.

e Quia famem sæpenuerò pestis sequitur, prædicit Vates Israelitis certò futurum à domino, quem deseruerât, vt ipsi penuria annonæ & fame grauati propter sua lutulenta vitia ire in Aegyptum cogantur ad emendum frumentum, atque etiam in illo itinere vel peste correpti moriantur, vel deinceps trucidentur à grassatoribus, ita vt cadauerum ipsorum teterrimus fœtor valde offendat nares eorum, qui ex vobis (ait) eadem via & sine eodem quo alij iam mortui, in Aegyptum deinde tendent. Vtitur autem propheta verbis præteriti temporis pro futuro, prophetico more ab hoc versu ad eum, qui suprâ incipit. Etenim ego propterea dentium rubiginem in singulis vrbibus vestris dedi vobis. i. certè dabo, &c. ad maiorem rei certitudinem.

f Hoc versu docet Vates paucitatem Israelitarum, qui hostis Assyrij manus etiam tum non effugient, quin priùs in magna pericula magnâsque difficultates delabantur. Cæterùm Christianus meo iudicio cogitare animo hoc loco debet de verbo Dei Christo domino & reliquiis Israëlitarum, quæ tandem saluæ fient, ad quas videtur alludere Amosus.

g Q. d. Mala suprâ enumerata tibi certò euenient, si ferò sapias, quãdoquidem ego (ait Propheta in persona Dei) qui hæc tibi comminor, ea facilè facere & præstare possum, vt versus sequens testatur: nam qui potest in maiori, potest & in minori.

Cap. 5.

Cap. 5.

Audite scitum hoc, quod ego de vobis facio, lamētabile (tamē) ô Israëlitæ. Corruet profectò, neq; adhuc subsistere poterit annū vnum Synagoga Israëlitarum, prostrata sanè humi iacebit, nec erit qui eam erigat. Sic enim dicit dominus Deus: vrbs de qua exire solent ^b mille, superstites habebit cētum, & illa de qua egrediūtur centū, apud Israëlitas residuos habebit decē. Verūtamē sic (adhuc) dicit dominus familiæ Israëliticæ: flagitate religionē meā, & cōseruabimini. Neque in Beth-Elum proficisci flagitetis, neque eatis in Gilgalam, ac per ^c Beer-Sebam ne iter faciatis: nam qui degūt in Gilgala, sine dubio exulabunt, quique in Bethelo colūt idōlum, nulli erunt. Flagitate domini religionem, & conseruamini: ne fortè contra Iosephi ^d domū exardescat tāquam ignis ira eius, & propter maleficia, quibus idōlum colitis in Bethelo, exurat, neque sit, qui extinguat. Qui vertunt ^e iudicium in abinthium, & iustitiam humi prosternunt, desierūt timere à domino, qui fecit Arcturum ^f & Orionē, & lucē conuertit in tenebras, diēque nocte obtenebrat: cuius nutu numerosissimi colligūtur exercitus, quos etiam per terram diffundit: dominus est nomen illi. Qui debilibus cōtra fortes victoriam dat, ac vastatores munitissimis illorum præfidiis potiri facit. Illū odio habent, qui in foro iuduciali legis sententis eos reprehendit, ipsūque, qui recta loquitur, peruersum dicunt. Idcirco quoniam vos pauperes opprimitis, & affigitis miseros: domos ope-

re amussitato ædificastis, sed non manebitis in illis, expetēdas vineas plantastis, sed non bibetis vinum illarum. Quoniam notū (est) mihi multas esse præuaricationes vestras, & quòd obstinatè differatis poenitentiam vestrā: vexant iustum ipsum, vt fallacem videlicet accipiāt pecuniam, & inopum iudicium peruertunt in actionibus suis. Ideo consulti (viri) hoc tēpore & coram improbis silēt, quoniam tempus malum est. Efflagitate vt benè, non autem malè versemini, vt propterea permaneatis, vobisq; nunc præstò adsit Verbū domini Dei exercituum, sicut expetitis. Malū facere abhorrete, & bonorum instituto diligite viuere, ac in foro vestro iustè iudicate: vtinam dominum Deum exercituum Iosephi ^b reliquiarum miserescat. Ideo ⁱ sic dicit dominus Deus, exercituū dominus: in plateis omnibus erit planctus, & in omnibus vicis heu heu dicent: & inuitabunt ad luctum agricolam, plangorēsque faciens eiulationibus (iam) assuetum ^k. In omnibus sanè vineis erit planctus, quoniā causa in promptu est, ad iure animaduertēdum in te: dicit dominus. Væ ^t desyderantibus diem, quę ventura est à domino: ad quid vobis istam (desyderatis) diem, quę nutu diuino adueniet? Illa (enim) caligo erit, & non lux. (Dies illa vobis erit) sicut quando coram leone euasit aliquis, & obuius fit illi vrsus, aut domū ingreditur, manūque sua parieti innititur, & illū serpens mordet. Nonne caligo erit dies, quæ nutu diuino adueniet, & non lux? tenebrę sanè & non lux in illa (erunt). Abhorreo atque abominor solennia vestra,

vestra, synagogæque vestræ oblationem non cum gratia accipio. Si enim coram me victimas & oblationes vestras offeratis, non ex mea sunt sententia, sponte quoque oblata sacrificia vobis sancta, non apud me accepta sunt. Auferto à me sonitum cantionum tuarum, non sanè lyrarum tuarum modulatum sonū audio. Et iudicium sicut aqua perspicuum sit, iustitia quoque sicut fluuius exundans. Nūquid hostias^m sanctas, & oblationes obtulistis coram me in deserto quadraginta annis ô Israëlitæ? Portabitis haud dubiè^m Sicut h simulachrū regis vestri, & designationem imaginum vestrarum, Astrum quoq; idolum vestrum, quod vobis fecistis. Et vos in exilium agam trans Damascum: dicit dominus, cui nomen est Deus exercituum.

In Cap. 5. Scholia.

a Per annum intelligit breuem & instantem hostis Assyrij aduentum, qui Israëlitas in exilium aget, atque amandabit in longinquas regiones.

b Q. d. Vrbes vestræ quæ nunc celebres & copiosæ multas possunt copias in aciem educere, adedò aut bello, aut fame, aut peste conficiuntur & infirmabuntur, vt paucitate defensorum cogantur venire in deductionem, paucique illi, qui tantæ cladis superstites erunt, cogentur exulare, ac præda fient, & vilia mancipia barbaris militibus. Terrorè porro & metū incutere conatur Vates, vt fœdos idololatrias & vitiiis aliis multis inquinatos Israëlitas ab errore suo reuocet.

c Beer-Seba nomen est loci in tribu Simeonis, Iosue 19. qui terminus atque finis est ab austro terræ Israëlis: & quia ipsi Beersebæi idololatri gentibus vicini erant, vicinitatis gentium causa idololatræ turpissimi facti erant: vel etiam alieni à vera Dei religione erant Beersebæi, quòd Abrahamus & Iitsacus versati essent in illo loco, nomēq; ei imposuissent Beer-Seba: id est, puteus iuramenti, aut puteus septimus

mus Genes. 21. & 26. & propterea pseudoprophetarum impostura sanctitatem quandam loco illi tribuebant, ita ut Ierosolymam adoratum ad templum domini eundem esse hominibus dissuaderent.

d Per Iosephi domum regnum decem tribuum intelligit, propter Ephraïmum ipsius Iosephi filium, à quo tribus Ephraïmi nomen sumptum, ex qua fuit Iaroubamus ille scelerosus filius Nebati, qui fuit primus rex decem tribuum, 3. Reg. 11. & 12.

e Pendet sententia usque ad versum, qui incipit: Illud odio habent, &c.

f Meminit Arcturi & Orionis, quod illorum signorum ortus & casus tempestates portendat. Est autem Arcturus stella in signo Bootæ post caudam vrsæ maioris, quæ oritur à Canicula ferè post diem quinquagesimum: dicta est Arcturus, quasi ἄρκτου ὄρεα, id est, vrsæ cauda. Orion verò signum est coeleste iuxta Tauri sydus constitutum, cuius tempore oritur hyems. Nomen porrò habet neglecta illius fabula ab ὄρεω, hoc est turbo, quod mare & terras tempestatibus turbet. Inter alia porrò multa meminit Amosus horum turbidorum signorum, quorum Deus creator & imperator est, ut videlicet Israëlitarum ipsi, qui dominum Deum valde suis maleficiis prouocauerant, metu perculsi cōsiderata Dei omnipotentia, ad illum per pœnitentiam redeant, ne tarditatem supplicij grauitas pœnæ compenset.

g Id est: Prudentibus & probis à sceleratis, perniciosis & improbis hominibus temporis iniuria, silentium imponitur: vel prudentes & cōsulti viri, nequicquam & in vanum loquerentur: quare hoc tam cæco, aspero & atroci tempore tacent, & prudenter diuinam expectant vltionem super huiusmodi scelestos venturam.

h Per Iosephi reliquias decem tribus Israëlitis intelligit, ut paulò ante hoc capite dictum est: hoc loco enim reliquiarum nomine, familias siue posteræ Iacobi significat, qui à Roboamo filio Selomonis defecerant, 3. Reg. 12.

i Supple: Si mores vestros corruptos (ut suprà vos admonui) nō emendaueritis. Sic dicit dominus Deus, exercituum dominus: In plateis omnibus erit planctus, &c.

k Id est: Qui multis miseriis & molestiis afflictus iam illis assueuerit, hæc adhuc quam prædico cladem sentiens & videns, maioribus adhuc afficietur ærumnis, & peius multò habebit.

l Inuehitur in incredulos prophetarum Dei derisores, qui cum fastu & arrogantia quadam vatium Dei contemnebant prædictiones diuinæ vindictæ venturæ in flagitiosos & perfidos Israëlitas.

m Q. d. Quæ vos hoc tempore demētia cepit, ô Israëlitarum, quod Levitarum, quorum proprium munus & officium est, non autem vestrum, in solo

in solo sacrosancto templo Ierosolymitano coram domino ministrare, authoritatem abieceritis, illorum vsurpato à vobis ministerio: Leuitæ enim à deserti temporibus, vbi lata est lex, & in quo degistis quadraginta annos, à Mose primùm cõstituti sunt sacerdotes & ministri Dei in sempiternum. Videtur autem attingere historiam, 3. Reg. 12. & 13. atq; 2. Paral. 11. quæ dicit scelerosum Iaroubamum filium Nebati, primum regem decem tribuum sacerdotes & ministros constituisse non de Leuitarum genere, vt par erat, sed repulsis Leuitis, qui videntes tantam abominationem, se Ierosolymam ad Roboamum Selomonis filium receperunt, de infima plebe & fece populi sacerdotes fecit. Citatur locus iste à D. Stephano, Act. 7. Per Israëlitas porrò hoc loco intelligas oportet omnes illos, qui non de tribu Leui existentes, contra Dei præscripta rem diuinam facere audebant, sequentes falsam illam religionem, quam iam dictus Iaroubamus rex filius Nebati instituerat.

n Sicuth idoli nomen est, quod pro Deo rege colebant. Alia lectio habet: Portabitis haud dubiè Sicuth polymitum vestrum: vel neruum vestrum: id est vires, præsidium & quæstû sacrificialorum vestrorum. Sicuth idòlum porrò nomen habet à סַבְתָּ Sacath. i. auscultauit: erat

autem meo iudicio simulachrum quoddam, quod hominum vanitas tanquàm oraculum verum & certum, praua à pseudoprophetis incussa religione, consulebat. Hoc versu porrò prædicit Amosus futurum, vt magna cum ignominia & dedecore Israëlità exulando cogantur ab Assyriis portare humeris suis, vt solitum erat in triumphis, inter exuias & prædã, imagines & idòla sua, quibus fiderant, & quæ coluerant pro diis, qui quidem illos fefellerint. Vocabulum autem כִּיּוּן

Kiun, quo Amosus vsus est, mihi hîc meliùs & conuenienter magis significare videtur designationem, dispositionem & ordinem, qui in triumpho illo seruabitur, quàm Saturnum planetam, vt quidam Hebræi interpretes putant: nam כִּיּוּן Con (quod est Themã & radix huius vocabuli כִּיּוּן Kiun) ordinare, disponere & stabilire significat. Ceterùm per Astrum intelligit sydus siue stellam aliquam, cuius figuram expressam pro Deo colebant: nonnulli Mercurium existimant.

Cap. 6.

Væ otio abundantibus in Tsiione, & confidentibus in arce Samariæ, imponentibus nomina liberis suis, iuxta barbarorum nomina, & Israëlitis,

qui toto ^a conatu student inniti illis. Proficiscimini
^b Calnem, & contemplantini, indéque viam facite
 in ^c Emathem copiosam: descendite etiam in ^d Ga-
 them Pelisteorum, & videte an meliores sint regnis
 istis, an illorum fines latius propagentur vestris fi-
 nibus? Ipsi cōtemnit diem vestræ cladis, in foróq;
 vestro iudiciali tyrannidem ^e exercetis. Ipsi, qui
 dormiunt in lectis ebore distinctis, & in culcitrís
 suis submerguntur, comedunt etiam saginatos
 (agnos) de grege, & vitulos de medio saginario.
 Psallunt quoque ad concentum Nablij: sicut Da-
 uid sibi instrumenta musica comparant. In argen-
 teis pateris bibunt vinum, & sese præstantissimis
 vnguentis ^z vngunt, neque illos miseret vexationis
^b Iosephi. Idcirco priores erunt inter exules, & ab
 eis recedent gaudium & delicia. Iuravit dominus
 Deus per Verbum suum: dixit dominus Deus Is-
 raëliitarum: fastidio ego sacrosanctum templum fa-
 milia ⁱ Iacobi, odíq; palatia eius, & tradam urbem
 cum habitatoribus suis. Accidet enim, vt si super-
 stites fuerint decem viri in familia vna, sanè mo-
 riantur. Et illum ^k auferet proximus eius ab incen-
 dio, vt (saltem) ossa è domo eripiat: dicet autē (pro-
 ximus ille) ei qui in penetralibus domus (perscru-
 tabitur) an adhuc tecum quispiam nunc est? qui
 respondebit, perierunt: adhæc dicet, tace, quoniam
 non in nomine domini, dum viuerent, fundebant
 preces. Ecce autem præcipiet dominus, & regnum
^l amplum diritate vehementi percutiet, minus ve-
 rò regnum remissiore. Num per ^m rupem currunt
 equi?

equi? num bobus laborabilis? vertistis tamen in perniciosorum colubrorum fel iudicium, & in absinthium fructum iustitię. Abs re^a letamini, qui dicitis: nõnne nostra virtute comparauimus nobis opes? Ecce ego haud dubiè, dicit dominus Deus exercituum, excitabo contra vos gentem ô Israëlitæ, & affliget vos ab introitu ° Emathis, vsque ad deserti fluuium.

In Cap. 6. Scholia.

^a Cald. Et Israëlitis omni precio studentibus, vt innitantur illis. Processerant enim eò dementiæ Israelitæ, vt mallent magnis impensis & sumptibus, fœdus icere cum barbaris & exteris, quàm ipsi Deo Opt. Max. fidem seruare.

^b Calne, quæ Chalanne corruptè dicitur, ciuitas fuit regni Nembrodi, Genes. 10. quæ hîc meo iudicio pro tota ipsa regione Babylonica sumitur.

^c Emath, quæ Heb. dicitur **חַמַּת-רַבְבָּה** Amath-rabba, ciuitas fuit munitissima in tribu Nephtali, Iosue 19. Sita autè erat in finibus Syrię, non procul à Damasco. 2. Samuel. 8. A Hieronymo & nonnullis interpretibus aliis Antiochia creditur ciuitas. Caterùm hîc pro circumiacente regione accipitur, vt 4. Reg. 14. & aliàs. Illam occupatam à regibus Syriæ recuperauit Iaroubamus rex Israëlitarum filius Ioasi, 4. Reg. 14.

^d Gath, quæ communiter dicitur Geth, tutissima vna ciuitas fuit ex quinque satrapiis Pelistæorum. 1. Reg. 6. Apud regem Gathis insaniam finxit Dauid, 1. Reg. 21. In Gathe habitauit Dauid per aliquod tempus cum domo sua, duabus vxoribus & militibus suis, 1. Reg. 27. In illa gigantes fortissimi bellatores habitauerunt. 2. Reg. 21. Hîc autem non solum pro vrbe sumitur, sed etiam pro toto agro suo, sicut 2. Reg. 21.

^e Veritas licet etiam. Et offertis in synagoga vestra, quod ex rapina prouenit. Per diem cladis autem intelligit exitij & ruinæ eorum tempus, quod illis erat in fabulis, monitis prophetæ Dei non credendo.

^f Pendet sententia ab huius versus principio, vsque ad versum, qui incipit: Iurauit dominus Deus per Verbum suum, &c.

^g Cald.

g Cald. Et excellentia vnguentorum pretiosorum sese vngunt: vel: Et caput vnguentis pretiosis sibi vngunt.

h Per Iosephum intelligit decem tribuum regnum, vt cap. 5. diximus, quod Assyrij euerfuri erant: & perinde est, ac si dixerit propheta: non animo concipiunt molles & effœminati Israëlita voluptate liquefcētes, quanti dolores, quantæque angustia sibi, & toti regno Israëlítico ab Assyriis immineant.

i Significat per sacrosanctum templum familiae Iacobi, templum Ierosolymitanum, in quo solo oportebat omnes duodecim tribus Israëlitarum, quæ à Iacobo patriarcha cognomento Israel, originem duxerāt, dominum Deum colere, & propterea quod vel defuissent ad illud proficisci, vt lex iubebat, Deuter. 16. saltem ter in anno, vel quod illud ipsum etiam reges Iudæ profanassent & conspueassent, vt sæpe ex libris Regum & Paralip. videre licet, prædicitur Assyriacum & Babylonicum terribile ac durum exilium, quo Samaria & Ierusalem cum suo templo, in quo valde Iudæi gloriabantur & superbiebant, Ezech. 24. funditus euerfæ fuerunt, sceptrumque vtriusque regni asportatum ad Assyrios & Babylonios, ac tandem Ierosolymitanum post reditum ab exilio Babylonico ad Romanos in perpetuum, propter mundi seruatoré impiè cruci affixum. Cæterum decem tribus ab Assyriaco exilio siue transmigratione nunquam redierunt.

k Prima huius versus pars ad incendium & conflagrationem ædificiorum per hostes factam refertur, secunda verò ad pestem, quæ cladis superstites inuadet ac occidet. Illum porro relatiuum, pro illos, & quispiam, pro quipiam, meo iudicio posita sunt.

l Per amplum regnum, Samaritanum regnum intelligit ab Assyriis omnino deletum, quod constitit decem tribubus, quas in exilium perpetuum ipsi Assyrij abegerunt: per minus verò regnum, quo cum remissiùs à domino Deo actum est, Ierosolymitanum significat, quod duabus constabat tribubus Iudæ videlicet & Beniamini, quæ duæ solæ integræ partes Roboami filij Selomonis sunt sequutæ, 2. Paralip. 11. & à Babylonico exilio post annos septuaginta liberatæ & reuersæ, templum domini Dei & Ierolimam urbem à Caldæis vastatam instaurarunt, vt ex libris Ezræ constar.

m Q. d. Vos omnia vestra iniquitate, ordine perturbato & præpostero tractatis: Nam magistratui æquo & sancto, virisque probis ac benè moratis (quales vos esse oportebat) non minùs difficile videtur peruertere iudicium, aut iustitiam, qua in integro res humanæ conseruantur, quàm difficile sit, vt equi per præcipitia, & rupium asperitates currant, aut boues aratro rupes ipsas subigāt & veluti terram vertant.

n Id est:

Id est: Vos rationis & consilij inopes, lætamini de otio & diuitiis vestris, quæ sanè fluxæ sunt, citòque præda erunt ipsi hosti. Potes etiam ita vertere per tertiã personam. Abs re lætantur, qui dicunt, nonne &c.

o De Emathe hoc capite paulò superiùs loquuti sumus.

Cap. 7.

Quod sequitur, ostendit mihi dominus Deus: ecce autem examen locustarum in principio germinationis fœni cordi, illa verò germinatio tenuis est post fœnifecium ^a regium. Et accidit, postquàm consumendi herbam terræ (locusta) finem fecisset, vt dixerim: sine te exorem: domine Deus condona quæso maleficiis residui Iacobæorum: quis stabit, vt intercedat pro peccatis illorum, quando exilio affecti erunt ipsi? Repressit dominus ^b iracundiam suam: ob id non euometur, dicit dominus. Quod sequitur, ostendit mihi dominus Deus: Ecce enim futurũ est, vt iudicet dominus Deus per ignẽ, qui abyssum magnam deuorabit, & exuret possessiones. Tunc dixi: sine te exorem: domine Deus condona quæso maleficiis Iacobæorum: quis stabit, vt intercedat pro peccatis illorum, quando exilio affecti erunt ipsi? Repressit dominus iracundiam suam: ob id non euometur: dicit dominus Deus. Quod sequitur (etiam) ostendit mihi: ecce ^c autem Verbum domini paratum erat super muro iudicij, & coram illo iudicium erat. Et dixit dominus mihi, quid tu vides Amose? & respondi, iudicium: dixit porrò dominus. Ecce ego iudicium exercebo inter populum Israëliticum, nec posthac misericordiam illis tribuam. Quandoquidem vastabun-
o tur

tur excelsa^d Iisaci, & destruentur Israëlitarum sanctuaria, insurgámq; contra Iaroubami^e familiam; quam gladio exterminabunt. Tunc misit Amatsias præsul Beth-Eli ad Iaroubamum regem Israëlitis in hæc verba: Desciuit à te Amosus inter Israëlitas omnino intolerabilia effutiendo. Quod sequitur, proculdubio protulit Amosus: gladio interficietur^f Iaroubamus & Israëlita^g pro certo è patria sua in exilium abibunt. Ipsi Amoso etiam dixit Amatsias: Vates in terrâ Iudæorum proficisci prope-
ra, ibique vitam age, ac vaticinare. In Beth-elo autem ne posthac vaticineris, quoniam sanctuarium regis est, & domúsque regia. Amosus autem respondens dixit Amatsiæ: Neque propheta, neq; prophetæ filius ego, quin diues pecoris, & ruri habens^b Sicmin pertæsus eram maleficiorum populi Israëlitis. Et me accepit dominus ab ouili, dum propter gregem assisterem, dixitque mihi, Vade vaticinatum contra populū meum Israëlitem. Itaq; nūc audi sententiā domini, tu dixisti, ne vaticineris cōtra Israëlitas in nomine domini, neq; in familia Iisaci doceas. Proptereā sic dicit dominus: In ciuitate adulterabitur vxor tua, liberi tui ferro peribunt, & fune diuidetur ager tuus, tu verò in profana regione morieris, & Israëlite^g re vera è solo natali suo in exilium agentur.

In Cap. 7. Scholia.

^a Videre inde licet, quòd regia prata vltima tonderentur. Vtitur autem Vates verbis aptis & sibi conueniētibus: nam (vt principio dictum est) pecore ipse abundabat, & ob id de foeno, quod optimum esset pecori

cori alendo loquitur, ad hæc meminit foeni cordi siue autumnalis à locustis consumpti, quod etiam optima est depastio, optimúmque pabulum pecori. Hac porrò visione prauidebat Amosus desolationem terræ sanctæ per numerosissimos exercitus Assyriorum, Babyloniorum & Romanorum, quos per examen locustarum vastantium & deformantium regionem significat: & oratione sua efficaci, ac candido pectore profusa, desolationem & ruinam tantam ad tempus auertit: nam tandem malum hoc illis euenit, eo quòd obstinato animo in suis persisterent flagitiis, monitis prophetarum non credentes Hebræi.

b Exauditur oratio prophetæ. Iusti enim oratio assidua multum ualere, Iacobi 5. nam omnia quæcunque petierimus in oratione credentes, accipiemus, Matth. 21.

c Intelligit & prænuntiare uidetur Vates per murum iudicij, altum & eminens tribunal veri ab æterno Verbi Dei Christi domini & redemptoris nostri, in quo sedebit in die iudicij, Mat. 25. & ante quod omnes stabimus, Rom 14. & 2. Corin. 5. Sequutus autem sum hoc in versu lectionem D. Kimhij citantis in commentariis suis in hunc locum ipsum Ionathanum, quòd illa melior meo quidem iudicio sit, lectione codicis Veneti, qui hoc loco corruptus mihi uidetur: secundum quem si legamus, ita uertere oportebit. Ecce autem dominus stabat super murum iudicij, & coram illo iudicium (erat).

d Isac quòd pater fuerit Iacobi, qui Israël postea dictus est, pro ipsis decem tribubus Israël hinc sumitur: per sanctuaria autem illorum, intelligit fana Betheli, Dani, & Galgalæ, de quibus satis obseruatum à nobis comperies in cap. 1. & 4. Targumi in Hoseam. Legitur autem יִשָּׂאֵל Isac cum וְיִשָּׂאֵל Sin. pro יִשָּׂאֵל Isac cū וְיִשָּׂאֵל bis hoc capite, semel psal. 105. & Iere. 33. ut doctè & diligenter Hebræi Masoretæ obseruarunt: qua tamen sufficienti & idonea ratione motus fuerit vulgatus noster interpres, ut hoc capite bis hoc ipsum nomen יִשָּׂאֵל Isac per idolum uertat, non uideo, cum hanc eandem dictionem nomen proprium Isaci ipse faciat psal. 105. & Ierem. 33. Quod autem וְיִשָּׂאֵל Sin in וְיִשָּׂאֵל , & וְיִשָּׂאֵל in וְיִשָּׂאֵל Sin commutentur quandoque, nemini mirum esse debet, quoniam literæ sunt eiusdem organi: dentium enim adminiculo utraque potissimum pronuntiat, & inuicem sæpenumero etiam in alijs linguis, substituuntur eiusdem organi literæ.

e Historiam attingit Zachariæ, qui filius fuit Iaroubami filij Ioassi regis, & abnepos Iehu: Zachariam enim regem occidit Sellum, & in illo genus ipsius Iehu defecit, 4. Reg. 35. Iehu porrò rex falsam religionem adorandi vitulos, quam Iaroubamus rex filius Nebati, 3. Reg. 12.

o ij — introdu-

introduxerat, sequutus cum nepotibus suis, populum continuerat in errore, & propterea tota illius exterminata & deleta fuit familia. Quadraginta vnum autem annos cum mense vno post occisum Zachariam regem, ipsius Iehu abnepotem, fuit Samaritanum exitium, & exilium ipsarum decem tribuum Israël, regnate in Samaria Hofea filio Elé, vt ex 4. Reg. 15. 16. & 17. supputare licet.

f Manifestus tenetur sceleris & mendacij Amathsias præsul idololatra ex versu præcedente, in quo Amosus meminit non cædis Iaroubami regis, sed illius sobolis, prædicendo mortem Zachariæ filij eius in quo profapia desit, nam occidit illum Sellum, vt præcedenti obseruatione dictum est. Cæterùm non propter huiusmodi criminationem Amathsiaæ sæuiit Iaroubamus rex in Amosum prophetam Dei.

g Ob id quòd fanum vituli Betheli esset propius Samariæ metropoli regni, quam esset alterius, quod erat in Dano, quod à Samaria multùm distans terram Israël ab Aquilone terminabat: ob vicinitatem loci, cum illuc sua falsa religione tacti frequentes irent reges Israëlitarum, regiam vnam in Bethelo extruendam curauerat. Conatur porrò, sed incassum, Amathsias sceleratus ille sua superbiloquentia Verbum Dei capistrare, ac alligare in ore sancti Dei prophetæ.

h Q. d. Amosus: Non quæstus & lucri causa prophetam ago, & blâdè assentatoriæque vaticinor, vt vos pseudopphetæ soletis: nam mihi res est ampla domi, verùm à domino Deo vocatus, Prophetæ fungor munere, vt in scelera vestra, ob quæ anima vestra periclitatur, acerrimè inuehar. Sicmin porrò (vt Hebræi testantur interpretes) arbores sunt de genere ficuum, quarum fructus alendis pecoribus boni sunt.

Cap. 8.

Quod sequitur ostendit mihi dominus Deus: ecce autem canistrum plenum fructibus æstiuis. Et dixit: quid tu vides Amose? respondi autem, canistrum plenum æstiuis fructibus. Tunc dixit mihi dominus: instat exitialis vltio ventura cõtra populum meum Israëliticum, non in posterum illis misericordiam tribuam. Ululatus erunt pro cantionibus illo ipso tẽpore in ædibus eorum, dicit dominus Deus: magna erit strages, vbique erit, qui dicat,

cat, dissipa, & tace. Audite hoc, qui frustra habetis
 veluti terræ puluerem personam pauperum, &
 existimatis vos^b impedire posse, ne inopes in terra
 ad honores perueniant. Qui dicitis: quando adue-
 niet mensis^c in sititius, vt annonam vendamus: &
 terræ quieta^d cessatio, vt aperiamus horrea, & mo-
 diū diminuamus: vt augeamus^e monetæ precium,
 & dolosas stateras supponamus. Vt possideamus
 argēto pauperes, & inopes^f pro eo quod possidēt,
 ac vendamus tritici quisquiliās. Iurauit dominus
 (tamen) se daturū Iacobæis^g gloriam, si perpetuò
 suorum (malorum) operum obliuiscantur. Nonne
 propterea vastabitur terra, & destruetur omnis qui
 in illa habitat? cōtra illam ascendet rex cum copiis
 suis, quæ numerosissimæ erunt, vt ipsam totā con-
 tegat, exterminētq; habitatores eius, ac, veluti flu-
 uuius^h Aegyptum, obruat. Illo autem tempore (si
 Israëlitæ non resipiscant) dicit dominus Deus, cer-
 tē solis rotunditatem lunaⁱ obtegā, & clara in lu-
 ce terram obtenebrabo. Conuertam quoque festos
 vestros dies in luctum, & carmina vestra omnia in
 lamenta: Præcingere saccis omnium^k lumbos fa-
 ciam, rasurāque in omnium capitibus erit: ponam
 enim illum^l secundum luctum vnigeniti, finisque
 illius erit ceu dies infœlix. Ecce dies veniunt, dicit
 dominus Deus: & mittam famem in terram, qua
 non famelicus quispiam erit, vt cibo aut potu famē
 vel sitim expleat, quin, vt audiat verbum domini.
 Expandent profectò se à mari^m vsque ad occiden-
 tem, & ab aquilone in orientem proficiscentur, vt

doctrinam quærant à domino, sed non inuenient. Tempore illo^o deficiet animi deliquio in synagoga Israël, qui similes sunt formosis puellis, quarum abusus ob formositatem suam fuerat cum perditis iuuenibus, prostrati enim & affecti siti erunt. Qui per^o delictum Samariæ iurant, & dicunt, uiuat deus qui est in Dano, certaque affirmant statuta^o Beer-Sebe, proculdubio corruent, & non ultra subsistent.

In Cap. 8. Scholia.

a Comparat diuturnitatem peccandi Israëlitarum, & scelerum eorum ultionem æstiuis fructibus, qui anni tempore suo expectato, calore æstatis maturati & concocti colligendo vel amputantur, vel auelluntur: tardus ad iram enim dominus, mortem peccatorum non vult, sed magis ut uiuant, & conuertantur, Ezech. 33. Verumtamen ubi homines videt sua abuti patientia, seuerè admodum in illos tandem animaduertit ille.

b Perinde est, ac si dixerit Amosus: Frustra & incassum hoc conamini: nam potest Deus Opt. Max. è puluere erigere egenum, & de stercore pauperem euehere, 1. Reg. 2.

c Per mensem illum insititium siue intercalarem, qui, ut ratio mensium lunarium, quos habebant Hebræi, cursui solis responderet, bis tertio quoque anno ultimus connumerabatur, intelligit anni tempus extremum, quo videlicet annona iam ferè consumpta carior esse solet, tunc enim emi non solet nisi ex solis auaris diuitibus, qui illam suis in horreis coprefam, exponunt lucri & quæstus gratia, auctoremque pretio venditant. Cæterum Hebræis ultimus mensis est luna ipsa, quæ vel integrè, vel pro parte Februario nostro respondet, & ab illis appellatur אָדָר Adar: hoc mense historiam Esteræ legunt Iudæi & genio indulgentes curant cuticulam ob liberationem suam propter Esteram reginam, Ester. 9.

d Per terræ quietam cessionem annum significat septimum, quo terra inculta quiescebat, Leuit. 25. Anno enim illo carior esse solebat annona, eo quod oporteret messem & collectam sexti anni satis esse & sufficere pro septimo anno, his qui non ornatum & locupletem habebant penum ex superioribus annis: itaque necesse erat illis, qui annona penuria

næ penuria laborabant, ad auarorum diuitum horrea confugere, magnoque suo incommodo ab huiusmodi hominibus rapacibus frumēta, & cætera ad victum necessaria emere.

e Eos taxat qui nummis præsentibus abundantes curabant à principe statui, vt augetetur monetæ pretium, vt ipsi lucro inhiâtes, accipiendo ab aliquo nummos, in lance leuiore eos ponerent, suo commodo diminuendo illorum pretium, tanquam si non esset iusti ponderis, aut vt proximo suo leues & non suis iusti ponderis tradendo nummos, in lance grauiori collocarent.

f Q. d. Eo redigamus inediæ egenos & inopes, vt id ipsum pauillū boni, quod possidebunt, illis carius annonam vèdendo, nobis assumamus, & vsurpemus, eosque ipsos etiam comparemus nobis veluti mǎcipia. Eadem ferè suprâ dixit cap. 2. quando in Israëlitas inuectus est.

g Q. d. Non euenient Israëlitis huiusmodi mala, si corruptos mores suos emendauerint, sed honoribus, otio & rebus abundabunt. Hic cōsidera summam Dei bonitatem & clementiam. Per regem autem sequenti versu Salmanasarum Assyriorum regem significat venturum, si diuinis monitis non acquieuerint, qui quidem omni clade belli omnia peruastabit.

h Alludit ad Nili inundationem, qua tota ferè obruitur Aegyptus, & illa docet numerosissimum exercitum, atrocitatēque hostis Assyrij, qui contra eos veniet, si non resipiscant ipsi, & ad cultum domini Dei redeant.

i His verbis etiam docet nisi pœnitentia ducantur, acerbiter venturæ calamitatis, quam per solis deliquium exprimit, quod sceptri clarissimi nobilissimiq; translationem ad barbaros Assyrios, & terræ desolationem significat. Rabbi Selomo tamen in commentariis suis in hunc locum, & in 30. cap. 2. Paral. sequutus veterum suorum doctorum sententiam, prædictionem hanc Amosi ad mortem Iosia regis religiosissimi refert.

k Antiquum lugendi modum ærumnoso illo tempore exprimit ac prænuntiat.

l Q. d. Erit Israëlitarum exitus infœlicissimus, minoriq; non afficietur tristitia, quàm afficiatur is, qui vnigenitum filium suum plorat: relatiuum autem Heb. & Cald. singulare pro plurali bis hic expressum, fœmininum est pro masculino positum prophetico more in idololatrarum contemptum: vel ad Synagogam Israëliticam refertur.

m Per mare hic plagam australem intelligito, eo quòd mare rubrum à parte australi sit terræ sanctæ. Prædicat porrò paucitatem verorū cōcionatorū verbi Dei: Messis etenim multa est, sed pauci sunt operarij.

n Exitium

n Exitium & exterminationem prædicit eorum, qui inertia, mollitie & luxu perditæ ac dissoluti erant, florente Samaritano siue Israëlitico regno.

o Delictum per contemptum appellat vitulum, qui in Bethelo colebatur, non procul à Samaria, vt iam suprâ in cap. 7. obseruatum videre licet, vbi etiam alterius meminimus vituli, qui adorabatur in Dano.

p De Beer-Sebç annotationem vide in cap. 5. suprâ.

Cap. 9.

Dicit Propheta: vidi gloriam domini insidentis
 ° Cerubo, & stetit super altari, & dixit: si non conuertatur ad legem Israëliticus populus, iuxta candelabrū^b faucius certè morietur rex Iosias, & subuertetur templum, destruentur atria, & sacrosancti templi vasa præda fient: eorum autem residuum ferro occidam, neque ex illis aufugiet, qui fuga salutē quæret, quique ex eis euadere putabit, non euadet. Si se posse delitescere existimauerint, tanquam illi qui in inferno sunt, inde ob verbum meum illorum hostis extrahet eos: si etiam præcellos^d mōtes, quorum cacumen cælum attingat, conscenderint, illinc ob verbū meum detrahet illos. Ad hæc si putauerint se posse in summitatibus turrium præsidiorum suorum delitescere, ibidem indagatores constituam, qui cōquirent ipsos: quòd si in insulas maris à verbo meo subdlexerint se, ibi violētos populos tanquam serpentes delegabo, qui enecabunt illos. Si verò coram suo capitali hoste in captiuitatem iuerint, illic committam, qui eos ferro interficient: obdam enim verbū meum illis in perniciem, non autem ad vtilitatē. Dominus enim Deus exercituum

cituum est, qui increpabit terrā & tremet, cladē-
 que sentient omnes habitatores eius: nam cōtra il-
 lam ascendet rex cum copiis suis, quę numerosissi-
 mæ erunt, & ipsam totā conteget, ac obruet, veluti
 fluuius Aegyptum. Ei qui collocavit in alta arce
 maiestatem gloriæ suæ, & super terrā suam ipsam
 Ecclesiā exornauit, cuius est numerosissimos col-
 ligere exercitus, eosdēque per terram dissipare,
 dominus nomen est. Nonne tāquam dilecti filij in
 pretio fuistis coram me ô Israëlitæ, dicit dominus?
 nonne Israëlitæ de Aegypto eduxi? & Pelistæos
 de Cappadocia, Syros quoque de Cyrene (educere
 possum)? Ecce in conspectum Dei dederunt se fa-
 cinora regni nequitia perdit, sed illud de terra de-
 lebo: verūtamen^s non tam exacta erit consumptio,
 vt omnino Israëliticum genus exterminem, dicit
 dominus. Quoniam ecce ego iubebo, & per natio-
 nes omnes Israëliticā sobolem ventilabo, quemad-
 modum quādo vanno (frumentum)^b euannant, de
 quo per interstitia ne lapillus quidem in terrā de-
 cidit. Gladioⁱ peribunt flagitiosi omnes de populo
 meo, quibus in ore est dicere: neq; adueniet, neque
 accelerabit contra nos malum hoc. Tempore^k illo
 regnum Dauidis, quod certò labetur, constituam,
 & instaurabo illius arces, eiusdēque ecclesiā sta-
 biliam: dominabitur quoque in omni regno, ac ef-
 fundet, profligabitque magnos exercitus: instau-
 rabitur enim illud, firmūque erit, sicut priscis se-
 culis. Vt Idumæorum reliquias possideant, & na-
 tiones omnes Israëlitę, quia nomen meum inuoca-
 tum

tum est super illos, idcirco ego dominus hoc facio. Ecce tēpora venient, dicit dominus, vt obuius fiat arator meffori, & vindemiator ' sementem facienti: & affluent vino mero mōtes, collēsque omnes fertiles reddentur. Reducam porrò populum meum Israëliticum captiuum, & quas habitabunt vastatas instaurabunt^m ciuitates, plātabunt vineas, & illarum vinum bibent, hortos facient & comedent fructum illorum. Ipsos sanè in terra sua^m, quam eis concesserim, stabiliam, neque erroneos postea alicubi erunt: dicit dominus Deus vester.

In Cap. 9. Scholia.

a Ceruba כְּרוּבָא Cald. Heb. verò כְּרוּב Cerub, siue vulgò Cherub, & in plurali כְּרוּבִים Cerubim Heb. vel כְּרוּבִין Cerubin Cald. figuræ erant alatum iuuenem hominem referētes, aiunt doctores Hebræorum: aliquando etiam ad brutorum imagines & figuras transit hoc ipsum vocabulum Cerub.

b Attingit Ionathanus hoc loco historiam & cladem, 2. Paral. 35. qua constat Iosiam regem Iudæ, qui pius & religiosus admodum Dei religionem instaurauerat, non occisum, sed ad mortem fauciatum è pugna Ierosolymam translatum fuisse, ibique sepultum: intellige autem hîc metonymicōs per cādelabrum totum ipsum templum, à quo non procul mortuus est Iosias rex. Cæterùm hîc per Israëliticum populum non ipsas decem tribus, quæ iam antequàm Ierosolymis regnaret Iosias, in Assyriam exularant, sed tantummodo tribus Iudæ & Bēiamini intelligit: Israëlitico enim vel Iacobæo nomine, vt sæpe diximus, in scriptura decem tribus (hoc est Samaritanum regnum) septuimero intelliguntur, hîc tamen hoc ipso nomine duas ipsas tribus Iudæ & Beniamini videlicet, quibus Ierosolymitanum regnum cōstabat, intelligas tantùm oportet, quandoquidem Ierosolymis tantùm regnauit Iosias. Ratio porrò quam hoc loco, & aliàs assignare possumus, quare de rege Iudæ loquens totius Israëlitici populi meminit, est, quòd iam pridem multi viri boni & pij è decem tribubus sequi nolentes

tes falsam religionem Iaroubami filij Nebati authoris adorandi vitulos in Bethelo & Dano, se ad tribum Iudæ & Beniamini contulissent, regnante Roboamo Selomonis filio, 2. Paralip. 11. Adhæc, quòd cum iam decem tribuum regnum vastatum ab Assyriis esset, Hebræi multum, qui vel gladium, vel hostiles manus euasissent, se conferre potuissent ad Iudæos fratres suos, vt secum viuerent. Lectio porrò R. Selomonis Latina facta ita habet: Si non conuertatur ad legem Israëliticus populus, emunctorium candelabri rex Iosias faucius morietur. Emunctorium autem candelabri regem Iosiam appellat, quòd fuerit ille valde studiosus religionis Dei.

c Dei Opt. Max. omnipotentiam ostendit, cuius manum effugere flagitiosus nemo tandem potest. In hoc autem & sequenti versu æditionem Venetam (quæ mendosa & deficiens est) restituumus per lectionem R. Selomonis, quæ longè melior videtur. Hyperbolicas autem hæc à Vate dicuntur: Dicit porrò ob verbū suū dominus Deus, quòd quidem solet ille promissis stare, & ita sacros scriptores suos veraces ostendit.

d Vertere etiam potes per Venetam æditionem: Si etiam speculas altas, quarum summitas cælum attingat, conscēderint, illinc ob verbum meum, &c. Vbi etiam est Hyperbole.

e Suprà in cap. 8. meminimus inundationis Nili Aegypti fluuij, vbi eandem sententiam iam dixit Vates.

f Q. d. Plus quàm genti aut nationi alicui faui vobis, ô Israëlitæ? nam cum sum omnipotens ego, possem quidem liberare ac etiam reuocare ex Pelistæis illos, qui cum Heuëis pulsū fuerunt suis sedibus, Deuter. 2. sic etiam ex Syris eos, qui Cyrenem, de qua in cap. 1. Damasco vastata, à rege Assyriorum acti fuerunt in exilium. 4. Reg. 16. Si enim, vt verisimile hinc est, superstes fuerit Amosus quindecim annos plus minùs ipsi regi Vzix, qui & Azarias, vt in cap. 1. dictum est, appellatur, potuit sanè vidisse ipse Damasci vrbis metropolis Syriæ exitium hoc, exiliūque ciuium illius. Per Pelistæos porrò Gazam vrbem Pelistæorum satrapiam vnā, de qua in cap. 1. cum agro suo intelligit, quæ vnā cum Heuëis propter vicinitatem à Cappadocibus vastata esse potuit, vt Hebræorum doctissimi sentiunt: non enim ab exitio & exilio hoc, liberationem Pelistæorum aut Damascenorum in scriptura vsquàm legimus. Proposito igitur & memorato Israëlitis summo beneficio à se accepto eos hortatur Deus Opt. Max. ad pœnitentiam, & suorum oraculorum obseruationem: quod si non fecerint, propediem de illis actum fore.

g Sceptri regni decem tribuum trāslationem ad Assyrios, & Ierofolym-

lymitani ad Romanos, atq; etiam regionis totius bellicis incēdiis turpissimis deformationem prædicit: verumtamen exactam & absolutam non prænuntiat Vates perditionem Israëitarum, quin potius illorum reliquias seruandas, quando vnum ouile & pastor vnus erunt.

b Per frumentum & lapillum eos intelligit, qui superstites tantæ cladis in exilium acti magna calamitate & seruitute dura admodum pressi, se ex illa tandem liberare non poterunt nisi per Christum, propter quem, fidelis illius affectator quilibet factus, omnia siue fausta, siue infauista fuerint, æquo patitur animo: grauem autem calamitatem ipsam & seruitutem, vanno siue cribro significat, per cuius minuta foramina grana ipsa, aut lapilli eiusdem magnitudinis cum granis, transire non possunt.

i Inuehitur hoc loco Amosus in impuros & scelestos homines sui sæculi, qui suam & aliorum Dei vatum prædictionem pro nihilo habebant, dicitque illos haud impunè laturos.

k Quia diuus Iacobus in oratione sua ad apostolos Act. 15. versum istum cum sequenti citat & explicat, illi subscribere & astipulari Christianus quilibet pius tenetur, neque interpretationem aliam querere, aut comminisci debet.

l Vertere etiam potes, & vindemiator messem exerenti: & sic triturae tempus intelligere poteris. Cæterum hac temporanea abundantia animi verè Christiani tranquillitatem & spem ostendit, quoniam ille totus à Christo domino & redemptore suo pendens, sua sorte, qualiscunque sit illa, contentus est. Eadem ferè Ioëlis 3. leges.

m Id est: Sobolescent Israëlitæ tandem conuersi ad Christi filij mei fidem, qui me antea deseruerant, dicit dominus per Prophetam, euangelióque parentes benè & fœliciter tandem habebunt: æternam porro requiem & fœlicitatem temporalibus his exprimit.

n Per terram suam intelligit Christi Ecclesiam, quæ ubiq; terrarum Christi veris sectatoribus aylum, præsidium tutissimum & requies certa est, ea enim neminem decipit aut fallit, & extra illam non est salus.

TARGVM

TARGVM SEV PARAPHRASIS
CALDAICA, QVAE ETIAM SYRIACA
dicitur, in Ruthæ historiam incerto Caldæo authore, nunc primùm
latinitate donata: interprete Iohanne Quinquarborco Aurilacensi,
linguarum Heb. & Cald. Regio profeflore.

Cap. 1.

Accidit tempore quo præerant iudices, vt
dominata fuerit ^a fames in terra Israëlita-
rum: decies (porrò) fames ipsa dura mū-
do cœlitus decreta est ab ipsius creatione ad Mesia
tempora, ad castigandum per illam terræ incolas:
incessit (autem) prima ^b fames, Adamo viuente: 1. Genes. 3.
secunda, viuente Lemecho: tertia, viuente Abraha- 2. Genes. 5.
mo: quarta, viuente Iitfaco: quinta, viuente Iacobo: 3. Genes. 12.
4. Gene. 26.
sexta, viuente ^c Boazo, qui cognominatus est Abtfa- 5. Genes. 42.
nus iustus Bethleemita Iudæus: septima, viuente 6. Hic.
Dauide Israëlitarum rege: octaua, viuente Elia pro- 7. 2. Sam. 21.
pheta: nona, viuente Elifæo in Samaria: decima ve- 8. 1. Reg. 17.
rò futura est, non fames comedendi cibum, aut bi- 9. 2. Reg. 6.
bendi aquam, sed audiēdi verbum diuinę prophe- 10. Amos. 8.
tiæ: quum porrò Israëlitarum regionem inuasisset
sæua, de qua hoc in libro, fames, discessit vir exi-
mius de Bethleemo Iudææ, & profectus est, vt pe-
regrinaretur in regionem Moabitarum vnà cum
vxore sua & duobus filiis. Nomen autem viri erat
^d Elimelecus, vxoris verò Naoumi, & duorū filio-
rum eius Malon & Chilion, nobiles Ephratæi erāt,
de Bethleemo Iudææ: venerunt porro in regionem
Moabiticam, ibique secundas tenuere. Cæterum

vita functus est Elimelec^o maritus Naoumi, & ipsa vidua relicta est, duóque ipsius filij pupilli. Transgressi autem sunt^e decretū diuini oraculi, nam sibi duxerunt extraneas vxores Moabitides, quarum alterius nomen erat Ourpa, alterius verò Rutha, quę filia fuit Eglonis regis Moabitarum, ibiq; māferunt plus minùs decem annos. Igitur propterea quòd verbi domini decretum transgressi sunt, & iuncti sunt cognatione barbaris populis, immatura morte obierunt Malon & Chilion in terra profana, & relicta est mulier Naoumi vidua & duob^o orbata liberis. Surgens itaque ipsa & nurus eius, reuersa est ab agro Moabitico, quandoquidem nūtiū acceperat, quòd succurrisset dominus populo suo Israëlítico cibum largiēdo illi propter æquitatem & preces, quas coram domino fundebat Abtsanus iudex, qui Boazus pius dicitur. Decessit igitur è loco in quo degerat vnà cum duabus nuribus suis. Dixit autē Naoumi duabus suis nuribus, Recedite, ^f reuertimini quæq; domum matris suę: clemēter ita tractet vos dominus, atq; maritos vestros iā vita functos, & me clemēter tractauistis, illis enim demortuis, viris aliis nubere nolulistis, quin me ipsam aluistis & sustentastis. Vobis tribuat dominus absolutam mercedem pro beneficio quod detulistis ad me, atque etiam propter eandem mercedem quietem capiat vnaquæq; in domo (futuri) mariti sui: tunc exosculata est eas: illæ verò voce intentensa fleuerunt: dixeruntque illi, neque ad populum nostrum, neque ad Deum nostrum reuerte

mur,

mur, quin potiùs ad populū tuum tecum ibimus, vt profelytæ fiamus. Dixit autem Naoumi, Reuertimini filiaë meæ, quare mecum proficifceremini? an adhuc mihi nunc sunt filij in vtero meo, quos maritos habeatis? Reuertimini filiaë meæ, ite ad populum vestrū, quoniam senui, vt apta vxor marito non sim: adhæc dico, si puella essem, mihi que spes esset, vt hac nocte cum viro nupta essem, atque etiam filios parerē: ad quid illos expectaretis donec adoleuissent, sicut (expectat)^b mulier, quæ reseruat ad cōiugiale fœdus faciendū cū propinquo per aliquod tēpus, vt nubat illa tādē viro? an propter illos vos tristes manebitis, vt viro nō nubatis? quæso filiaë meæ, ne contristetis animū meum, quoniam vestrā mea afflictio maior est, siquidem à domino mihi plaga imposita est. Illæ autē intensa voce secūda vice adhuc fleuerunt, & osculata est Orpa focrū suam, Rutha verò comitata est (vlteriùs) illam. Tunc dixit, (Naoumi) Ecce rediit vxor fratris mariti tui ad gentem suam & ad Deum suum, reuertere post vxorē fratris tui mariti ad populum tuum, & ad Deum tuum. Tunc dixit Rutha, ne mecum contendas, vt à te recedendo te deseram, quoniam conuersa sum ego, vt profelyta sim: dixit Naoumi, iubemur seruare Sabbatha & festos dies, ita vt ambulare nō liceat vltra¹ duos mille cubitos: respōdit Rutha, quocunq; ibis tu, ibo: dixit Naoumi, iubemur ne vnā cum externis habitemus populis: respondit Rutha, vbicunq; habitabis, habitabo: dixit Naoumi, iubemur obseruare sexcenta
tredecim

tredecim præcepta: respōdit Rutha, quod obserua-
 bit populus tuus obseruabo ego, perinde ac si po-
 pulus meus antea fuisset: dixit Naoumi, iubemur,
 ne colamus deū alienum: respondit Rutha, ^k Deus
 tuus Deus meus erit. Dixit Naoumi, sunt nobis
 quatuor genera mortis in sceleratos: lapidatio, ex-
 ustio, cædes gladij & crux: respondit Rutha, quo-
 modocunque morieris, moriar: dixit Naoumi, no-
 bis est sepulchrum: respondit Rutha, ibidem etiam
 sepeliar, neque in posterum hac de re verbum fa-
 cito, nam dispeream, nisi mors me à te separet. Vi-
 dens igitur (Naoumi) quòd obstinato animo esset
 illa, vt secum proficisceretur, ab incepto destitit.
 Iuerunt itaque ambæ ipsæ donec Bethleemum in-
 grederentur, euenitq; cū Bethleemum intrarent,
 vt ad se cum strepitu ^m cōcurrerint omnes ciues di-
 centes, nonne hæc est Naoumi? Dixit autem illis,
 ne vocetis me ⁿ Naoumi, vocate me afflictam ani-
 mo, quoniam afflixit me omnipotens valde. Ego
 marito & filiis comitata discepsi, & illis me priua-
 tam reducem fecit dominus: quorsum igitur vo-
 cabitis me Naoumi, cū obiectum mihi à domi-
 no sit peccatum meum, afflixeritque me omnipo-
 tens? Ad extremum reuersa est Naoumi, Rutha
 quoq; Moabitis nurus eius cum illa venit ex agro
 Moabito, aduenerunt autem ipsæ Bethleemum
 in diei ° Paschatis principio, quo incipiebant Israë-
 litæ metere primitiarum manipulum, qui hordea-
 ceus erat.

In Cap. I. Scholia.

a Cùm (vt Prouerb. 19. ait) pigrizia soporem pariat, & anima fraudulenta fame conficiatur: dicunt Hebræi interpretes dominum Deum ob id fæua & dira fame hac, cuius hoc libro meminit, animaduertiffè in Israëlitas, quòd mortuo Iehosua & senioribus, qui Dei miracula in Israëlitarum fauorem edita viderant, defides facti effent Iacobæi ipsi in lege Dei & eius mandatis exequendis: vt enim ex Iudicum historia videre licet, passim diuinis perruptis legibus, & Dei Opt. Max. labefacta religione, ad idòla Barbarorum deos se conuertebant, & deinde cladibus variis Deo permittente susceptis resipiscabant.

b Prima & secunda fames (quarum meminit Caldæus iste interpres) fuerunt temporibus Adami & Lemechi, sed quàm benè locos Gen. 3. & 5. cap. ipse cum aliis nonnullis Heb. interpretibus ad ea, quæ hìc dicit, accommodet, non video: quandoquidem illic quando Deus terræ maledixit, non fames significatur: sed terram ipsam minùs fertilem fore vult Deus, & non sponte, vt antea, ferentem, vt homo in perpetuam sui facinoris memoriam cum suis posteris manum operi admoueat, & terram magno labore colat. Quis porrò fuerit author iste, qui Caldæica lingua donauit librum hunc, Cant. cãticorum, Ecclesiastem, Lamentationes Ieremiæ, & Esteræ Historiam incertum est, vt testatur Elias in præfatione sui Caldæici dictionarij.

c Caldæus iste interpres (cui etiam astipulantur Hebr. interpretes) vult Boazum (vt ex hoc loco constat) fuisse binomium, & eum esse iudicem seu rectorem illum populi Israëlitiçi, cuius fit mentio, Iud. 12. qui dictus est Abtsanus, siue Ibtanus illic.

d Virum Bethleemitam ditissimũ & nobilem asserunt Hebræi fuisse Elimelechum istũ, & quia avarus & malo ac fraudulento erat animo, ne fame in terra dominante, de suo pauperibus erogaret, solum reliquisse patrium, atque in Moabitarum agrum suis secum asportatis concessisse, vbi ob scelus suum vnà cum duobus filiis futuris hæredibus suis mortuus est: Deus porrò pauperum, viduarum, pupillorum, afflictorũ, & fraudis auaræ vindex est & vltor iustissimus. Cæterum, quando postea dixit: nobiles Ephratai erant de Bethleemo Iudææ, perinde est ac si dixisset nobiles Bethleemite erant de Ephrata, quoniã antiquitus (vt Genes. 35. & aliàs legitur) Bethleemus Ephrata etiam dicebatur. Vide annot. nostras in cap. 12. Targumi in Hoseam, in litera c.

e Naoumi, vt author fasciuli mirhæ ex suis Hebr. doctoribus citat in comment. in Genesim, in sectione ౫౭౫, Amonnitis fuit: vnde autem hoc expiscati sint illi, nõ video: sæpenumero enim ineptissimi sunt

& deliri, illi patres circumcisi, & propterea magno cum iudicio legenda sunt eorum scripta.

f Cautum est lege, Deut. 7. & 13. ne aliquo modo sese affinitate deuiocirent Israëlitæ cum barbaris & exteris, quam tamen legem alienigenas vxores ducendo transgressi sunt Mahlon & Chilion filij Elimelechi, & propterea (vt sentiuit Caldæus iste paraphrastes & Hebræi) mortui suat: non enim eas vxores duxerāt Profelytas (nam postea cōsuetudine quotidianæ vitæ cum foceru sua Naoumi, ipsa Rutha conuersa est & Profelyta facta: Ourpa verò reuersa est ad suos) aut omnino religionis Dei ignaras, vt ipsi Dei veri religioni, & reipublicæ Israëliticæ consulere, sicut fecit Simson, Iudic. 14. Caterum, voluntate & nutu diuino postea factum est, vt Rutha gentilis mulier ad Dei Israëlitarum cultum conuersa fuerit, vt non solum ipsi Israëlitæ, sed etiam Gentiles se in spem salutis & beatitudinis æternæ assequendæ erigerēt, per Christum dominum nostrum, qui ex Rutha Gentili muliere descendit, Matth. 1. Ex Hebræis porrò non desunt, qui dixerint Ourpam etiam filiam fuisse ipsius Eglonis regis Moabitarum, vt ipsa Rutha.

g Ex Hebræorum interpretibus nonnulli dicunt consultò Naoumi ter hic & in sequentibus paulò post dixisse nurius suis, reuertimini: quod videlicet alluderet illa ad modum admittendi fidem profelyti: pro more enim habebāt Hebræi, aiunt illi, vt antequam susciperent cultum Dei & puram religionem eius, ter repulsam acciperent, qui volebant profelytæ fieri, hoc est, ex ethnicis & incircuncisis, qui volebant misceri populo Dei. Si verò illi in opinione & sententia sua persisterent adhuc quarta vice, suscipiebātur in ipso cultu & Dei veri pura religione. Vicem porrò Profelytarum horum veteris legis & Synagoga meo iudicio repræsentant Cathedumeni siue nouitij in lege & Ecclesia Christi: illi enim spe futuri baptismatis à gētilitate liberati, per aliquod tempus instituuntur in lege domini nostri Iesu Christi, prius scientes & callentes fidei Christianæ articulos & præcepta, quàm sanctum suscipiant baptismum, per quod sanè omnes Christum ipsum induimus, ad Galatas 3.

h Q. d. Naoumi nurius suis: efficit quandoque sanguinis cognatio, vt futura vxor maritum expectet, donec ille ad iustam ducendi vxorem peruenerit ætatē. Tale enim aliquid legimus, Gen. 38. de Tamare nuru Iudæ, quæ Selam tertium ipsius Iudæ foceri sui filium expectauit, donec adoleuisset ille, vt suscitaret duorum fratrum suorum (quibus ipsa nupserat, quique sine liberis vita functi erant) nomen ob propinquam cognationem: & deinde, quia promissis non stabat Iudas nuru suæ,

fallacia

fallacia illius incestum cum ea inscius commisit ille.

i Sunt hæc ex Talmuditis superstitionibus & seniorum circuncisorum vanis traditionibus, quibus irrita facit recutitus ac impurus Hebr. populus Dei Opt. Max. mandata. Ex hoc autem loco coniecere possumus Caldæum istum paraphrastem post ineptam ipsius Talmudi compositionem vixisse. De sexcentis tredecim præceptis illis, quorum meminit paulò post, ex quibus 365. sunt negativa, & 248. affirmatiua, extat liber cum scholiis sæpenumero ineptissimis cuiusdam Rabbi Mosis de Kotis, qui excusus est Basileæ per Henricum Petrum, & à Sebastiano Munstero bona ex parte Latinus factus.

k Israëlita fit Rutha Moabitis aduena, mente non genere, fide non sanguine, virtute non tribu: vnde Deo ita grata est, vt postea & regum & prophetarum sit mater, atque ex ea descendat Christus, Matth. 1.

l Q. d. Relicto ac exuto Moabitarum ritu in sepeliendis mortuis & exequiis celebrandis, vestrum sequar.

m Licet inde colligere Naouim non plebeã & infimi generis mulierem fuisse, non enim temerè suprà vocauit Cald. iste interpres, cui etiam astipulantur doctiores Heb. eximium virum Elimelechum illius maritum, & etiam non ineptè dixit quòd secundas ille cù filiis suis tenuerit apud Moabitas, quandoquidem non ob aduètum infimæ conditionis & sortis alicuius, populi concursus fieri solet, aut propter illum tota commoueri ciuitas.

n Naoumi iucundam siue dulcem significat, & est hïc allusio ad nominis sui etymologiam, quando dicit illa: Vocate me afflictam siue amararam: vtramque enim significationem patiuntur Hebraïca & Cald. vocabula.

o Principium Paschatis vocat Paschatis diem crastinum, qui erat decimusquintus Lunæ Nisan, id est, mēsis Martij: eo enim die azymorum erat solennitas, atque etiam de primitiis frugum manipulum seu fasciculum spicarum, vt lex iubet Leuitici 23. offerebant. Manipulum porrò illum hordeaceum fuisse dixit Caldæus iste Paraphrastes, cui etiam assentiuntur doctiores Hebræi.

Cap. 2.

Ipsi porrò Naoumi erat cognatus mariti sui, vir strenuus, ac legisperitus de familia Elimelechi, cui nomen Boazus. Et dixit Rutha Moabitis ipsi Naoumi, cam quæso rus, vt post illum in cuius oculis

gratiam inuenero, colligam spicas, respondit autem illi, vade filia mea. Abiens itaque venit (in agrum) & spicilegium faciebat in agro post messorum, forteque contigit ei portio agri, quæ erat ipsius Boazi, qui erat de cognatione Elimelechi. Ecce autem Boazus veniens de Bethlehemo dixit messoribus, sit vobis auxilio Verbum domini: qui responderunt illi, benè tibi vertat dominus. Dixit autem Boazus puero suo, quem messoribus præfecerat, cuius est puella hæc? Tunc respondit puer messorum præfectus, & dixit, puella Moabitis est, quæ venit, & profelyta facta est, cum Naoumi ex regione Moabitica. Dixit porro, legam quæso, ac congregem spicas inter manipulos, si quæ supersit post messorum: ingressa enim stetit ac permansit iam à prima luce vsque nunc nunc: Hinc (constat) illam parum domi residere. Tunc dixit Boazus ipsi Ruth, mène audis filia mea? ne spicas lectum eas in alium agrum, neque ad familiam aliam te inde conferas, quin hic cum puellis meis colligas. Respecta per agrum quem demetret, & eos sequere: haud dubie pueris precepi, ne in aliquo molesti tibi sint, adhuc quando sities, vade ad vasa & vibe ex aqua, quam hauserint pueri. Procidit autem (Rutha) in faciem suam, & prostravit se in terram, dixitque illi, quæ ista est humanitas tua, qua tibi nota sum ego, quæ barbara Moabitis sum, de gente quæ indigna est, quæ ecclesiam domini ingrediatur? Respondit porro Boazus, & dixit illi, exploratum est mihi ex sapientum sermone, quod quando paciscitur dominus, non cum foeminis, sed cum

viris paciscitur, per prophetiã tamen significatum est mihi fore, vt proueniant ex te reges & prophetae propter bonitatem, qua affluisti erga socrum tuam, quam marito tuo demortuo aluisti: reliquisti etiam religionem tuam, populũ tuum, patrem & matrem tuam, solũmque natale, & tetendisti, vt profelyta fieres, ac inter populum, qui tibi nunc nuper non notus erat, habitares. Dignum præmium tibi repēdet dominus in seculo hoc propter nobile facinus tuũ, sitq; cõsummata merces tua à domino Deo Israël in vêturo seculo, quòd veneris, vt profelyta fieres, confugerésq; sub vmbra diuinæ maiestatis gloriæ eius: ipsa porrò æquitas (tua) te à Gehennæ iudicio liberabit, vt sit tibi portio cum Sara, Ribca, Raële, & Lea. Tunc dixit (Rutha) clemens admodum es erga me domine mi, quandoquidem fœlicem dicendo me, vt digna recipiar in Ecclesia domini, atque etiam humaniter loquutus cum ancilla tua consolatus es me: adhæc mihi attulisti fiduciam de venturo assequendo seculo, vbi pro meritis est (præmium): ego tamen mihi indigna videor, quæ quantũ vna de ancillis tuis in illo merear. Dixit porrò ei Boazus, quando vescendi venerit tēpus, huc accede, & de cibo comede, intingéq; opsonium tuum in embamma, quod aceto conditum est: accubuit porrò à latere messorum, eique polentam porrexit: comedit autem ad satietatem, reliquiásque fecit. Surrexit deinde, vt spicas colligeret: Boazus verò pueris suis ita præceperat, inter manipulos etiam colligat, neque eam obiurgetis.

Adhæc dedita opera suo commodo disficite ex manipulis, utque colligat, finite, neque contumelia afficietis eam. Legit itaque ad vesperam usque in agro spicas, eisque excussis fuit ferè trium Seim hordei mensura. Tulit porrò, ac ciuitatem ingressa est: vidit autem socrus eius quantum collegisset, quantumque eduxisset cibi epera, ac iam epulata ei dedisset. Tunc dixit ei nurus eius, vbi hodie spicilegium fecisti? vbi in opere facièdo (tam) sedula fuisti? viro ei prospere eueniat, qui se tibi cognoscendum præbuit: tunc indicauit socru suæ illum, apud quem in opere facièdo sedula fuerat, ac dixit, nomè viri, apud quem sollicita hodie in opere fui, est Boazus. Dixit autem Naoumi nurui suæ: ore sacrosancto domini benedictus sit ille, qui in sua mansit amicitia cum viuis & cum mortuis: adhæc dixit Naoumi, propinquus noster est vir, ex his ad quos redemptionis ius pertinet. Dixit quoque Rutha Moabitis, adhuc etiam dixit mihi, non discedes à pueris meis, donec meas omnes segetes messuerint. Dixit porrò Naoumi ipsi Ruthæ nurui suæ, præstat filia mea, ut cum illius puellis egrediaris, non enim præpedieris in agro alieno. Iunxit igitur se (Rutha) puellis ipsius Boazi, ut spicas legeret, donec hordeacea triticeaque perficeretur messis, & cum socru sua habitabat.

In Cap. 2. Scholia.

⚭ Non caret mysterio sacrosanctæ secundæ personæ sacratissimæ Triadis locus iste.

⚭ Caldaicè: Audirène à me filia mea? pro, mène audis filia mea? Est enim

enim infinit. modi verbum Cald. qui quidem modus, quemadmodum apud Hebr. in multas trahitur significaciones: vel locus est corruptus.

c De Gehenna satis à nobis obseruatum comperies in cap. 9. Targumi in Hoseam prophetam.

d Cald. Farinam tostam: nos autè vertim⁹ polentã, sequuti Latinum vulgatæ æditionis Latinæ interpretem: nam Hebraïcus contextus & Caldaïcus vnã & eandem habent dictionem, חֲלִי, Cali, quæ tostum significat, cui tamè addidit dictionem חֲמֵץ Caldæus interpres, quæ designat farinam. Polenta autem, vt Galeno de alimentorũ facultatib. lib. i. Placet: quæ laudatissima est, fit ex recèti hordeo mediocriter frictio, cuius si copia non sit, ait ille, nonnunquam ipsam & ex aliis conficimus. Compluribus autem, dicit idem, per sanitatem mos est, eam sapa & vino dulci mulsõque commistis, nonnunquam sola etiam aqua conspersam, ætate duabus tribusve ante balneum horis bibere, aiuntque sentire se hoc potu siti liberari. Cùm igitur polenta ex farre frictio seu tosto, vt iam dixit Gal. & postea molis fractio, vt docet Plin. lib. 18. c. 7. fieri possit: ac conspersa siue diluta sitim, qua multùm laborare & exuri solent messorum, depellat, rectum meo quidem iudicio est, vt pro farina tosta, polentam verterim.

e Sein tria, Ephî seu Epha vnũ faciebant: Sea autem, cuius plurale est Sein Cald. nomen est mensuræ continens, vt Hebr. interpretes volunt, centum quadraginta quatuor oua. Ephî seu Epha igitur 432. oua continebit.

Cap. 3.

Dixit porrò illi Naoumi socrus eius, filia mea? non proculdubio cessabo, donec^a requiem tibi inuenero, per quam benè habeas. Et nũc (se offert occasio) nonne Boazus, qui propinquus noster est, in cuius agro cum puellis illius tu fuisti, ventilat in area hordeum ad auram nocturnam? Laues igitur te, & delibuta iucundè oleas, concinnèque vestita descendas in aream: non te videndam præbebis viro donec epulatus fuerit ille. Cũ verò se somno ipse dederit, locum in quo dormierit obseruabis, & eò ibis, & deteges pedes eius, & dormies: deinde ab ipso

ipso consilium petes, quandoquidem te sapienter
 monebit ille, quid facias. Tunc dixit illi, quicquid
 dixeris faciam. Descendit igitur in aream, fecitque
 omnino, ut iusserat ei socrus eius. Curauit autem
 Boazus corpus cibo & potu, & corde sobrio bene-
 dixit nomini domini, qui illius orationem exaudi-
 uerat^b, feceratque famem cessare in terra Israël,
 ac venit, ut in acerui extremitate dormiret: Rutha
 autē clam venit, & pedibus illius detectis dormi-
 uit. Accidit autem media nocte ut expauerit vir, ac
 trepidarit, vietumque redditum fuerit ipsius cor-
 pus, ut raphanus, præ timore: videns porro mulie-
 rem ad pedes suos dormientē, libidinem suam co-
 hibuit, ut rem cum illa non habuerit, Iosephi iusti
 imitatione, qui rem cum Aegyptiaca vxore heri sui
 habere recusauit: imitatione etiam Paltielis pij filij
 Laiisi, qui gladium applicuit inter^c seipsum & in-
 ter Michalam Saulis filiā, quæ Dauidis vxor erat,
 etenim rem cum illa habere noluit. Dixit autem
 (Boazus) quemnam es tu? & respondit, ego sum Ru-
 tha ancilla tua: accidat quæso^d nomen tuum ancil-
 læ tuæ, ut me vxorem ducas, quoniam propinquus
 es tu. Tunc dixit (Boazus) benedicta tu à domino,
 filia mea! præstantiorem reddidisti pietatem poste-
 riorem tuam priore: prior (enim ea est) qua profe-
 lyta facta es: posterior verò qua negotium tractasti
 tuum veluti mulier, quæ ad coniugiale foedus fa-
 ciendum cū propinquo mariti demorruu reseruatur
 aliquo tempore, donec adoleuerit (ille) nō interim
 iuuenes sequendo, ut cum illis scortareris siue pau-
 peres,

peres, siue diuites fuerint. Nunc igitur filia mea, ne metuas, quicquid dixeris, in fauoré tuum faciam, quoniam notum est omnibus senatoribus supremi senatus populi mei, quòd inculpatè vitè mulier tu sis, & ad portandum iugum præceptorum domini virtute prædita. Nunc porrò cùm verum sit, quòd propinquus ego sim, certè est alter etiã propinquus, ad quem magis, vt redimat, spectat. Per nocta (hîc), & ipsa prima luce, si te redimat vir, ad què ex lege pertinet redimere te, certè res benè habebit, si redemerit, vt genus conseruet (demortui): si verò id facere recusat, redimam te ego, Deusq; testor, sicut tibi dico, faciam, quiesce ad auroram vsque. Dormiuit igitur ad pedes eius, vsque ad dubiè lucis, ob tenebras, crepusculum, quo se inuicem homines cognoscere non possunt: cæterùm pueris suis dixit, ne cuiquam manifestaretur, mulierem aliquam in arcam venisse. Adhæc dixit, exhibe linteam, quo tegeris, illudque tene: quod cùm tenebat, mensus est hordei. Scin sex, quæ illi superimpofuit: ei enim cõcessæ fuerunt à domino vires sufficientes ad illa portāda, statimque (ab ea) per prophetiam creditum est, quòd à se procederēt sex iusti qui futuri erant mundo, quorum quisque benedicendus erat sex benedictionibus: Dauid, Daniel cum sociis suis, & rex Messias: Boazus porrò vrbem ingressus est. Venit etiam Rutha summo mane ad focrum suam, quæ (illi) dixit, & qualis es tu filia mea? explicuit autem ei, quidquid illi vir ille fecerat, iuxta enim verbum prophetiæ, quæ Boazo
r ipsi

ipſi reuelata fuerat, tractauerat illam (Boazus.)
 Adhæc dixit, ſex iſta Sein hordei dedit mihi vir, ſi-
 quidem mihi dixit, non redibis ad ſocrum tuam
 vacua. Tunc dixit (Naoumi) domi mecum mane,
 filia mea, donec quomodo cœlitus^b decretum fue-
 rit cognoſcas, atque etiam quomodo deciſum fue-
 rit negotium, non enim ceſſabit v^c, donec negotio
 hodie finem bonum impoſuerit.

In Cap. 2 Scholia.

^a Requiem illam vocat maritale coniugium, quo ſanè præcipua cu-
 ra rei familiaris & domesticæ totius, penes hominem frugi maritum
 eſſe debet, quoniam vxoris propriæ eſt marito tantum inferuire & ob-
 ſequi, familiam domi curare, quæſtum ac lucrum, quod maritus fece-
 rit, recondendo ſeruare.

^b Hoc iam dixit ſuprà, cap. 1.

^c Cald. Inter ſermones, Suple, ſuos, & inter Michalam: id eſt, Paltiel,
 qui 1. Samuël. 25. vocatur Palti, 2. Samuël. verò 3. Paltiel, dum promit-
 teret ipſe ſe rem non habiturum cum Michala filia Saülis, quam ei vxor
 rem dederat Saül fugiente Dauide illius perſequutionem, 1. Samu. 25.
 g. gladium poſuit inter promittendum inter ſe & ipſam Michalam: vt
 dicit Caldæus iſte Paraphraſtes, cum antiquis Hebr. interpretibus, qui
 fortassis viderant annales illos Regū, qui interciderunt: nam libri Re-
 gum quos hodie habemus, in quibus hoc ſcriptum non eſt, illorum tã-
 tum ſunt epitoma, vt ex eorum lectione paſſim conſtat, qui nos ſæpiſ-
 ſimè ad illos annales remittunt. Ratio porrò quæ Paltielem eò addu-
 xit, vt ita fecerit, aiunt Hebræi doctiores, fuit, quòd non haberet legi-
 timum repudij libellum Michala à Dauide priore marito ſuo: & pro-
 ptercà Dauidem ipſum non puduit illam 2. Samuël. 3. repetere: non
 enim veriſimile eſt Dauidem, qui optimè legem callebat, eam repeti-
 uiſſe, ſi polluta fuiſſet illa concubitu Paltielis ſecundi mariti, cum lex
 Deut. 24. vetet, ne quis prior maritus, etiam altero qui repudiatam du-
 xerat mortuo, recipere aut repetere illam poſſit: neq; debet quiſquam
 inſiſtere in hoc, quod legitur 2. Samu. 3. videlicet q̄ Paltiel Michalam
 ipſam à ſe decedentem flendo proſequutus fuerit: quandoquidem (vt
 Hebræi

Hebræi dicunt doctores) flebat ille, quòd à se recederet Michala ipsa, quæ tantisper dum apud se manserat, fuerat ei continentie exercitium. Vel (vt nostri sentiunt) flebat Paltiel gaudio perfusus, eò quòd intacta à se ad Dauidem verum maritum suum rediret ipsa Michala. Quaestionem porrò mouere etiam non debet, quod scriptum inuenitur 2. Samuël. 21. Nempe Dauidem accepisse quinque filios Michalæ ex Adriele genitos, quos postea tradidit Gibaonitis cruci affigendos: quoniam intelligitur ita locus ille: videlicet quòd fuerint quinque illi filij Merobæ primogenitæ Saülis, quam vxorem duxerat Adriel, 1. Samuël. 18. & quòd Michala ipsius Merobæ soror, quæ sterilis liberos non habebat, enutriuerit, ac adoptauerit eos, eaque de causa dicta illorum mater fuerit. Illa porrò est illius loci, 2. Samuël. 21. interpretatio, quam adferunt Caldæus interpres cum Hebr. qui illic quoque dicunt Hebraïssimum esse similem illis, quorum alter est hoc in libro, cap. vlt. vbi legitur. Natus est puer ipsi Naomi: quum tamen Naomi pueri Obedis mater non fuerit, sed ipsa Rutha illius nurus. Alter verò, Numer. 3. vbi scriptum est, Et hæc sunt generationes Aharonis & Mosi: vbi duntaxat meminit scriptura filiorum Aharonis, sed quia educauerat & instruxerat Moses Aharonis filios (vt dicunt illi) erant veluti ipsius Mosi generationes Aharonis fratris filij. De formula porrò libelli repudij qua vtuntur Hebræi, quæ tamen scripta non est in contextu, hoc quod sequitur obseruare licuit.

Libellus diuortij, siue repudij Hebraicè Deuteronom. 24. vocatur סֵפֶר כְּרִיתוּת Sepher Kerithuth, id est, libellus abscissionis, quoniã eo libello ita omnino absceindebatur à marito vxor, vt postea duo vna caro desinerent esse, nihilque in posterum commune haberent. Formulæ autem libelli repudij exemplum, quo Hebræi vtuntur, & quo vsus videtur Rabbi quidam nomine Ieiel Iudæus Parisiensis (in còtextu enim sacro nusquam illud inuenitur) scriptum reperi apud Rabbium Mossem de Kotli in libro sexcentorum tredecim præceptorum, ex affirmatiuis præcepto 50. quod Latinum factum ita habet. Die tertia hebdomadis, vigesima nona lunæ octobris, anno quinquies millesimo decimo octauo à mundi creatione, secundum numerum, quo numeramus nos hîc Parisiis vrbe, quæ sita est ad flumina Seine & Bieure. Ego N. cognominatus N. filius N. sacerdotis, qui hodie dego Parisiis vrbe, quæ sita est ad flumina Seine & Bieure, volui ex animi mei consensu sine coactu, & dimisi, & deserui, & repudiaui te tua causa: te vxorem meam N. cognominatam N. filiam Rabbi N. sacerdotis, quæ fuisti vxor mea antehac, ob id enim deserui & dimisi & repudiaui te tua causa, vt sis soluta, liberumque tibi sit abeundi, vt nubas viro cuiunque voles,

*Bieure par
uus est fluuius,
qui à pagogo nomine
Bieure per
pagos Arcus
Iulij & Gentilitium præterfluens, per
saliceta, non
longè à Turricula hodie
inluit in fluuium Sequanam, quem
Gallico vocabulo Seine
vocauit hîc.

nec vir quispiam impediatur negotium tuum ex hoc die & in æternum. Ecce autem permiffa es unicuique viro, & hic est, qui erit tibi à me libellus repudij & scheda dimiffionis, & instrumentum defertionis iuxta constitutionem Moſis & Iſraëlis. Oportet autem duorum teſtium nomina ſcribi in medio libelli, & tres mulieris generationes exprimi hoc modo. N. filia N. filij N. filij N. Deinde antequàm in manum mulieris detur libellus ab ipſo marito eam repudiante, magna diligentia & ſuperſtitione obſeruant, vt, ſi omiſſa fuerit aliqua litera, aut repetita, aut cum alia confuſa cernatur, inualidum habeatur instrumentum, & de nouo aliud præcipiant exarandum, quod tandem ſubſcribunt ipſi teſtes, tantùm ad ſpatium lineæ vnius ſcripturæ ipſius instrumenti. Cæterùm formula libelli repudij, qua veteres Romani vſi ſunt, fuit, Res tuas tibi agito: res tuas tibi habeto. Caius. lege. Diuortium. digeſtis de diuortiis. Libelli porrò repudij Romanorum quatuor cauſas enumerat Alexander ab Alexandro Genialium dierum lib. 4. cap. 8. Illæ ſunt. Si in adulterio, aut veneficio, ſeu clauium adulteratione deprehenſa foret, aut ſi vinum biberet mulier.

d Optimè mea quidem ſententia explicuit hoc loco Caldæus iſte Paraphraſtes, quid ſibi velit Hebræicus contextus per expansionem alæ, ſiue pallij ſuper Rutham.

e De Sein fatiſ ſuprà dictum eſt in cap. 2.

f Hebræorum antiqui & recentiores interpretes, qui ſæpiſſimè ineptiunt, & ob id cum iudicio legendi, non hoc loco in ſuis deciſionibus & ſcriptis conſentiunt cum Caldæo iſto interprete: nam rectè quidem tribuunt illi ſoli Regi Meſiæ (qui ex iſta Rutha deſcendit, & iam redemit nos) ſex illas benediſtiones, quibus certè donatus eſt Meſias ipſe redemptor noſter: eas enumerat Eſaiâs cap. 11. his verbis: Super illo requieſcet Spiritus domini: Spiritus ſapientiæ & intelligentiæ, Spiritus conſilij & fortitudinis, Spiritus ſciētīæ & timoris domini. Per Danielis ſocios porrò intellexit Ananiam, Miſaëlem & Azariam, Daniel. 1.

g Q. d. Quomodo ſucceſſit negotium, quod tractādum ſuſceperas?

h Omne datum optimum, & omne donum perfectum, de ſurſum eſt, deſcendens à patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciffitudinis obumbratio, Iacob. 1.

Cap. 4.

Ascendit autem Boazus ad portam conſeſſus ſenatorum, & illic ſedit cum ſenioribus, & ecce præteribat

"præteribat propinquus, de quo loquutus fuerat
 Boazus cum Rutha, cui dixit, diuerte, sede hîc, vir,
 qui^b desertor est viæ suæ: tunc diuertit & confedit.
 Accepit verò (Boazus) decem viros de senioribus
 vrbis, quibus dixit, sedete hîc, & confederunt. Tûc
 dixit (Boazus) propinquo, partem agri, quæ fuit
 fratri nostro Elimelecho, vendit Naoumi, quæ re-
 uersa est ex agro Moabitico. Ego verò deliberaui
 me tibi significaturum, dicturumque, vt acquiras
 coram senatoribus, & corã senioribus populi mei:
 si tibi cordi sit redimere, redimito: si verò non, si-
 gnificato mihi, vt intelligam: non enim est, cui an-
 te te redimere liceat, & qui sicut tu ad repetendum
 (agrũ ipsum) propinquus sit: sciã igitur à te (quid
 sentias) vt post te redeptor sim: dixit auté (ille) ego
 redimam. Tunc dixit Boazus, eodẽ die quo agrũ
 acquisiueris de manu Naoumi & Ruthæ Moabi-
 tidis vxoris demortui, teneberis tu redimere & pe-
 tere cognatam ipsam (viduam) vt eam vxorem du-
 cas, ad conseruandum nomen defuncti in heredi-
 tate illius. Respondit autem propinquus: "hoc sa-
 nè damno non possum ego redimere mihi: quum
 enim vxorem habeam, me non deceret aliam su-
 perducere, quandoquidem concitaretur ob id do-
 mi meę discordia, & fraudarem hereditatem meã:
 redimito tu tibi, cum tibi vxor non sit, quãdoqui-
 dem redimere non possum ego. Erat autem vetus
 hæc atque vsitata consuetudo apud Israëlitas, quã-
 do accipiebant, vel dabant, vel redimebant, vel cõ-
 mutabant inuicem: vt confirmarent totum nego-

tium, ^f extrahebat (qui cedebat suum ius) thecam dexteræ manus suæ, & per illam possessionem dimittebat proximo suo: sic sanè consueuerant Israëlita coram testibus proximum suum in possessionem mittere. Dixit porrò redemptor ipsi Boazo: in possessionem venito, tibi que possideto: tunc tulit Boazus thecam dexteræ illius, & in possessionem venit. Dixit porrò Boazus senioribus, totique populo: testes vos hodie estote pro me, quòd acquisiuerim de manu Naoumi, quæcunque fuerunt, tam Elimelecho, quàm Chilioni & Maloni. Adhuc quoque Rutham Moabitidem Malonis vxorem mihi pro vxore comparavi, vt defuncti nomen cõseruem in hæreditate sua, ne nomen pereat demortui à fratribus suis, & à senatu loci illius: testes vos hodie pro me estote. Responderunt autem omnis populus qui in senatu aderat, omnesque seniores, testes erimus nos: concedat dominus huic mulieri, quæ tuas ingreditur ædes, sicut Raëli & Leæ, quæ ambæ ædificauerunt domum Israëlitis patris nostri duodecim ex tribubus, téque strenuum præbe in Ephratha, ac nomen in Bethleemo assequaris. Sit **Genes. 38.** etiã prospera domus tua, sicut domus Peretsi, quæ peperit Thamar ipsi Iehudæ, de prole quam ex hac puella tibi dabit dominus. Duxit porrò Boazus Rutham vxorem, & ex congressu cum illa, diuino beneficio grauida facta est, peperitque filium. Tunc dixerunt ipsi Naoumi mulieres: benedicta sit diuina maiestas, ex quonon defuit tibi hodie redemptor, cuius nomen ex ^b iustis in Israël recenseatur.

Tibi

Tibi sanè vitam incolumem conseruabit, tuámq; fouebit senectutem, quoniam nurus tua, quæ deamat te, peperit illi: ipsa profectò in viduitate tua tibi magis frugi fuit, quàm filijⁱ multi. Accepit autem Naoumi puerum, & imposuit illum gremio suo, eique nutricis vice fuit. Cæterùm imposuerūt illi vicinæ nomen, dicendo, natus est puer ipsi Naoumi, vocaueruntque illum Obedum: ille pater fuit Iisai patris Dauidis. Istæ autem sunt generationes Peretsi. Peretsus genuit Efronem. Efron autem genuit Ramum, Ramus autem genuit Amminadabum. Amminadabus autem genuit Nafonem, ^kNafon autem princeps fuit domus paternæ videlicet Iudæ, & genuitⁱ Salmam iustum illum, qui fuit Bethleemita: concursum porrò, quem cessare fecerant custodes, quos per vias collocauerat Iaroubamus scelerosus, certè fecerunt patris imitatores, filiique strenui, vt decebat. Salmon autem genuit Absanum iudicem, ille est, Boazus^m iustus, ob cuius æquitatem conseruatus fuit populus Israëliticus ab oppressione capitalium hostium suorum: per preces illius etiã soluta fuit fames ex terra Israëlitarum: Boazus autem genuit Obedum, qui pectore candido Deum Opt. Max.ⁿ coluit. Obedus autem genuit Iisaium, cui^o serpentis cognomen factum est, eo quòd animam suam non impia fraude obligauerit, qua dominium in illum haberit diabolus: adeò etiam longæuus fuit, vt redierit Deus in memoriam consilij, quod serpens dedit ipsi Auæ vxori Adami, de comedendo de fructu arboris,

arboris, ex quo qui comederent, sapientes forent ad discernendum inter bonum & malum, ob sanè consilium illud morti obnoxij facti sunt omnes terræ incolæ, eadèmq; fraude mortem etiam sentit Iisaius Iustus: ille videlicet, qui genuit Dauidem regem Israëlitarum.

In Cap. 4. Scholia.

a Vel (vt ex eo quod sequitur inferri potest) latenter transibat, siue irrepebat propinquus, &c. De senatoribus porrò, quot & quales eos oportebat esse, vide annotationes nostras in cap. 5. Targumi Lament. Ieremiæ.

b Caldaïsmus: id est: Vir qui, quod ex Mosis lege debet, non facit. Sic enim locus mihi intelligèdus videtur: Elias tamen in Caldaïco dictionario suo hunc locum citàs eum ita verti & intelligi meo iudicio vult. Vir qui absconditor est viæ suæ. Quasi dicere voluerit author iste secundum Eliam. Vir qui iter hac faciendo irreperit, & videri non vult: fortassis enim ille iam viderat, aut intellexerat Rutham cognatam suam adhuc iuuenem, & ætate idoneam satis ad iterum nubendum alteri viro esse, & quod postea euenit, timebat, non ignarus consanguinitatis & generis sui. Aut porrò clàm transibat, ne in subselliis & foro detentus ob publica commoda & negotia priuata sua & propria eis postponeret: nam, vt satis consequentia demonstrant, ardebat ille auaritia, siquidem agrum, sed vxorem vita functi minimè redimere voluit. Cæterum Caldaïcum verbum **צניע** relinquere, & abscondere significat, **צניע** verò nomen ab illo deductum, quo hîc vsus est Caldaus iste interpres, desertorem, aut (vt ita dicam) absconditorem: quare bona esse potest vtraque versio.

c Hoc dicit, quia primogenitus ex tali matrimonio dicebatur de nomine defuncti, & ad eum pertinebat ipsius mortui hæreditas: legem vide Deut. 25.

d Elias in Caldaïco dictionario suo legit **כרזאי נוונא** Id est. Secundum hanc similitudinem: q. d. Sicuti mihi proposuisti redimere, non possum, &c In Veneto autè codice secundum quod vertimus, legitur.

e Elias in Cald. suo dictionario in radice **מר** hunc locum, vt vertimus, censet vertendum

f In Deuteron. vigesimoquinto capite lex dicit: Si nollet frater defuncti sine liberis (id est, gradu sanguinis propior) vxorem ducere viduam demortui, vt ad curiam accederet vidua ipsa, cognatòque illi, qui eam vxorem ducere recusabat, coram senatoribus detraheret calceum de pede, ac in faciem eius spueret: hìc autem, quia in senatu non fuit ipsa Rutha, sed ab area Boazi domum ad focrum se contulerat, vt suprà in fine cap. 3. legitur, Caldæus iste interpres paraphrasticus docere videtur modum redimendi & acquirendi sibi vxorē alienigenam profelytam, quæ fortassis per consuetudinem adesse in senatu non debebat, sed futurus maritus ipsius viduæ quæ passa repulsam erat à proximo mariti mortui, non calceum detrahebat, sed chirothecam dexteræ manus ipsius proximi genere, qui recusabat viduam vxorem ducere. Cæterùm **לַעֲבֹד** hìc per Caldæum interpretem, & in psal. 60. per Hebræos nonnullos mea quidem sententia non ineptè, pro chirotheca accipitur. Vt autem locum hunc concludam, non explicandus est versus iste per legem illam, Deut. 25. vt communiter fit, si diligenter conferatur iste contextus etiam Hebræicus cum illa lege. Omissum porrò est in Veneta æditione hoc in versu Cald. verbum **לַעֲבֹד** Extraxit, quod rectè quidem & emendatè Elias in suo Cald. dictionario, quando quid sit **לַעֲבֹד** docet, ex emendatiori fortassis codice reposuit: in suo Tesbi quoque quid sit **לַעֲבֹד** idem Elias declarat.

g De supremo senatu Ierosolymitano, deque singularum aliarum vrbium minoribus subselliis, vide obseruationem nostram in cap. 5. Targumi à nobis latinè facti in Lament. Ieremiæ prophetae.

h Q. d. Qui propterea quòd, vt lex iubet, Rutham nurum tuam duxit vxorem, iusti nomine dignus habendus est.

i Secundum Hebræum contextum est: quàm filij septem, & sumitur numerus septenarius pro numero incerto illic, re & que Hebræismum illum intellexit hìc Caldæus iste paraphraustes dicendo, quàm filij multati. Quare autem in scriptura septenarius numerus pro incerto, aut infinito sumatur numero, iam obseruatum à nobis comperies in Targumum Latinum, in cap. 1. Amosi.

k Numer. 1. & 2. & etiam 1. Paralip. 2. Nason Aminadabi filius princeps filiorum Iudæ dicitur: Perstringere autem hoc loco videtur Caldæus paraphraustes historiam scelerosi regis Ierabeami filij Nebati, quæ scripta est 3. Reg. 12. Ille enim Ierabeamus primus rex decem tribuum Israëlitarum, vt in Targumo in Ecclesiastem cap. 3. testatur Cald. interpres, & D. Kimius ex veteribus suis Hebr. doctoribus in cap. 5. Ho-

sez, duobus constitutis vitulis quos adoraret populus, altero videlicet in Bethelo, & altero in Dano, viam custodibus muniuit, vt consuetudinem intermitteret populus ascendendi Ierosolymam, vt in templo adoraret & offerret, sicuti antea ex lege solebat saltem trium solennitatum per annum recursu, Deuter. 16. Verum si quaestionem mouerit, Bethleemum oppidum non fuisse de ditione Ierabeami regis impii, sed de ditione tribus Iudæ, quæ sola cum tribu Benjaminæ partes sequuta est Reabeami filii & hæredis Selomonis regis, & sic impediri non potuisse à Ierabeamo ipsos Bethleemitas quominus Ierosolymam pro arbitrio suo proficiscerentur: cum diuo Hieronymo de locis Hebraïcis, quando de Bersabee loquitur ille, respondendum censeo, tribum Iudæ bellicosissimis viris polluisse, & crebrò superando aduersarios in omnibus tribubus principatum tenuisse: & idcirco etiam aliarum tribuû sortes in eius funiculo interdum nuncupantur. Itaque quia strenui viri fuerunt principes & reges tribus Iudæ, qui ab Salma Bethleemita Nafonis huius filio duxerunt originem, impedire non potuit Ierabeamus ipse, nec illius posteris, tribum Iudæ & eius subditos, quin in Selomonis templo adorarint & obtulerint, atque etiam (vt lex iubebat) concurrere potuerint.

l Salma binomius est, nam in principio versus sequētis vocatur etiam Salmon.

m Q. d. Quia tantisper dū moderator & rector Israëlitici populi fuit Abtaanus, ita ex æquo & bono iudicauit, vt propterea diuino beneficio nullus illi bellum mouerit, non enim in illius historia Iud. 12. legimus toto tempore sui magistratus bellum aliquod ei fuisse.

n Alludit ad Obedi nomē, quod cultorem siue seruiētem significat.
o Serpentem altero nomine Isaium ipsum patrem Dauidis regis appellat, ob suam altissimam prudentiam, per quam diaboli deuitabat insidias: prudens animal enim dicitur serpens, Matth. 10. his verbis: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ: quandoquidem serpens ipse, vt sibi ab externis iniuriis caueat, quando dormit, toto corpore ipso caput suum, cui quidem valde timet, veluti tegere & munire solet.

TARGVM

TARGVM SEV PARAPHRASIS
CALDAICA, IN LAMENTATIONES IE-
remia prophete, nunc primū latinitate donata: interprete Iohanne
Quinquarboreo Aurilacensi, linguarum Hebr. & Cald. Regio
professore.

VETVS AEDITIO. VERSIO EX CALD.

Cap. I. 8.

Cap. I.

Vomodo se-
det sola ciui-
tas plena po-
pulo: facta est

quasi vidua domina gen-
tium? Princeps prouin-
ciarum facta est sub tri-
buto.

culam nomini inuſtam deplorarit, qualis illa, qua multati fuerunt Adam & Eua, qui eieſti fuerunt de horto voluptatis, plangente domino mundi, ſælicitatem illorum. Quemadmodum^a (autem) remiſſiũs in iudicando cum illis egiſti, ita vt dixeris te doluiſſe grauitatem illius culpa, qua erat in^b eius corde: ſic etiam respice eam, qua in ſolitudine tanquam vir^c ſaucius habitat, quem conſtituunt in penetralibus, vt tranquillitate fruatur: ciuitas enim qua exaltata fuerat apud populos & principes in prouincijs, qua ei, quòd ſub illius ditione eſſent, tributa honorifica pen debãt, & ad hæc munera illius ciuibus ſingulatim dabant, qua plena fuit cœtibus, & populis multis, euacuata eſt illis, ac facta ſimilis viduæ.

Ixit Ieremias
propheta, & Sa-
cerdos eximi-
us, talis omni-

no lata eſt ſententia aduer-
ſus Ierusalem, & aduer-
ſus populum eius, vt exi-
liis multatus fuerit, & ma-

EX CALD.

VET. AED.

Missi à Mose prophe- ta exploratores sunt, ut explorarēt terram, qui reuersi, ubi retulissent mali aliquid de terra Israël, fuit aut̄ hoc renūciatum nocte nona die- rum *Ab, populus domus Is- raelis audito nuntio illo ma- lo quod retulerāt de terra Israël, intēsa voce nocte illa fle- uit: unde statim in eos exarsit ira domini, ita ut eadē ipsa nocte decreuerit dominus, fore ut exularent ipsi, quādo de- solaretur domus Sanctuarij: propterea enim dictum fuit in prophetia Ieremiæ propheta eximij, fore ut desolaretur Ie- rusalem à Nebucadnetsare impio, nisi illos pœniteret, d̄ ve- nitq; statim, qui argueret populum domus Israël, sed recu- sarunt audire verbū illius, & propterea venit Nebucad- netsar impius, qui destruxit Ierusalem, domūque San- ctuarij instar clibani succendit, nona dierum mensis* *Ab: quo (die) certè adeò plorauit Synagôga domus Israël, ut fluxerint lachryma illius per maxillas eius, neq; fuit, quod illam bene sperare iusserit, ex omnibus idôlis eius, quôdque affectatores illius consolādo sequutum fuerit, interim dum exularent: itaque omnes fœderati illi condemnantes illam, versi sunt in capitales hostes.*

Num. 14.
 Ab mēsis, no- stro Iulio plu- rimū respō- det.
 Nu. 14. & 16.
 Hosæ 2.
 Idôla amato- res dicuntur.

Abiit domus Iehuda in captiuitatem, eò quòd affli- xerit pupillos & viduas, & propter duram seruitutem, qua premebant fratres suos

Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius: non est qui cōsoletur eam ex omnibus charis eius: omnes amici eius spreuerūt eam, & facti sunt ei ini- mici.

Migrauit Iudas pro- pter afflictionē, & mul- titudinem seruitutis: ha- bitauit inter gentes, nec inuenit requiem: omnes perse-

VET. AED.

EX CALD.

pe secutores eius apprehenderunt eam inter angustias. *filios Israël, qui venundati fuerant illis: ancillas & seruos suos, qui erant de semine Israël, in libertatem non asseruerāt, qui propterea non traditi fuerunt in manus^s populorum, Synagôga verò Iudaica habitauit inter populos, nec ei seruitutis duræ, qua oppressa fuit, intermissio ulla contigit: omnes quoque, qui persecutores eius erant, illam in scelera prolapsam inter terminos apprehenderunt, & afflixerunt.*

¶ Viæ Sion lugent, eò quòd non sint qui veniant ad solennitatem: omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gemetes, virgines eius squallidæ, & ipsa oppressa amaritudine.

Tanti sper dum staret Ierusalem, renuerunt Israëlita ascendere Ierosolymam, ut comparerent coram domino tribus vicibus quotannis, quare propter iniquitates ipsius Israël, euersa fuit Ierusalem, & luctuosa sunt viæ Tsiou, quod non sit, qui ad illam veniat tempore statarum feriarum: omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius ingemiscetes, quòd cessauerint oblationes, virgines eius plangentes, eò quòd desierint egredi decima quinta dierum Ab, & in die expiationum, quæ est decimo dierum mēsis Tisri, & ad mercatum in nundinis: ipsa verò Ierusalem summo in merore iacet.

¶ Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius locupletati sunt: quia dominus locutus est super eam propter multitudi-

Tanti sper dum staret Ierusalem, renuerunt Israëlita ascendere Ierosolymam, ut comparerent coram domino

tribus vicibus quotannis, Deut. 16. b.

quare propter iniquitates ipsius Israël, euersa fuit Ierusalem, & luctuosa sunt viæ

Tsiou, quod non sit, qui ad illam veniat tempore statarum feriarum: omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius ingemiscetes, quòd cessauerint oblationes, virgines eius plangentes, eò quòd desierint egredi decima quinta dierum Ab,

Leuit. 16. f. & 23. c.

& in die expiationum, quæ est decimo dierum mēsis Tisri,

Heb. 13. b.

& ad mercatum in nundinis: ipsa verò Ierusalem summo in merore iacet.

Mensis Tisri, plurimum nostro Septēbri respondet.

Constituti fuerunt illi hostes in capita, & inimicis prospere successit, quoniam contriuit illam dominus. Ad augēdum illius dolorem, in-

f iij *fantes*

fantes & eius iuerunt in captiuitatem coram hoste suo.

Et egressus est à Synagoga Tſion omnis splendor eius, principes eius oberrarunt propter cibum, quemadmodum cervi qui in deserto errant, & non inueniunt locum aptum pro pascuis suis, venerunt enim ad virium defectionem, ita ut in illorum potestate nullo modo situm fuerit fugam capere, qua liberarentur ab hoste.

Recordata est Ierusalem dierum antiquorum, quibus possidebat munitiones, & arces, prauaricationis etiam, & dignitatis excellentiae in toto terrarum orbe, expetibiliūque suorum, quae possederat ipsa à diebus antiquis: propter scelestum facinus enim venit populus eius in manus ipsius Nebucadnetſaris impij, qui afflixit illum, neq; est, qui auxilium praestiterit illi: viderunt illam hostes, cum iret in captiuitatem, riserunt illius felicitatem, qua iam priuata erat ipsa.

Graue scelus commisit Ie-

nem iniquitatum eius: paruuli eius ducti sunt in captiuitatem ante faciem tribulantis.

Et egressus est à filia Sion omnis decor eius. Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua: & abierunt absque fortitudine ante faciem subsequētis.

Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suae, & prauaricationis: omniū desyderabilium suorum, quae habuerat à diebus antiquis, cum caderet populus eius in manu hostili, & non esset auxiliator: viderunt eam hostes, & deriserunt sabbatha eius.

Peccatū peccauit Ierusalem

VET. AED.

rufalem, propterea instabilis facta est: omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius: ipsa autem gemens, & conuersa est retrorsum.

¶ Sordes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui: deposita est vehementer, non habens consolatorem. Vide domine afflictionē meam, quoniam erectus est inimicus.

admirationibus, neq; fuit, qui consolaretur illam: vide domine, & respice, contemplan quòd extulerit se super me hostis.

¶ Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius: quia vidit gentes ingressas sanctuariū suum, de quibus præceperas, ne intrarent in ecclesiam tuam.

Sanctuarij illius, cūm præceptum esset à Mose propheta de Ammonitis, & Moabitis, ne sinerent, ut ingrederentur in congregationem tuam (domine).

EX CALD.

rufalem, idcirco instabilis facta est: omnes populi, qui illam honore antea affecerāt, pro consuetudine habuerunt illam vilem dicere, quòd vidissent illius excidium: profecto ipsa gemebunda facta est, & conuertit se^k retro.

Sordes^l sanguinis menstrui illius in fimbria eius, nō purgavit se ab illa, neque considerauit peccatū suum: non etiam animaduertit ea, quæ ventura erant contra illam in fine^m dierum, nam descendit, ac corruit, non sine

scendit, ac corruit, non sine

Manum suam extendit Nebucadnetzar impius, & educens gladiū succidit elegantia quæque illius. Cœpit autem (tunc) ululare Synagoga Israël, quādo vidit populos barbaros ascēdisse domum

Dcut. 23. 2.

Omnia

Omnis populus ipsius Ierusalem suspirans præ fame, & querens panem ut comederet, dedit desiderabilia sua pro nutrimento panis, ad conseruandam animam: vide domine, & contemplan respice, quòd fuerim ° edax.

Exposco à vobis omnibus qui præteritis viam, ut huc diuertatis. Contemplamini, & videte, si sit dolor, sicut dolor meus, quo affecta sum ego: nam disturbauit me dominus, in die excandescentie iræ suæ.

De cælis misit ignem in castella mea fortiora, & subegit illa, expandit retia pedibus meis, ut obuernerem ceruicem fecit hostis, dedit me, ut sim vastata, omni tempore abiecta & eneruis.

Aggrauatum est iugum prauaricationum mearum in manu eius, inuolutæ sunt tamquam frondes vitis, ascenderunt super collum meum, cor-

Omnis populus eius gemens, & querens panem, dederunt præciosa quæque pro cibo ad refocillandū animam. Vide domine, & considera, quoniam facta sum vilis.

O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, & videte si est dolor sicut dolor meus, quoniam vindemiauit me, ut loquutus est dominus in die iræ furoris sui.

De excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me: expandit rete pedibus meis, conuertit me retrorsum: posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.

Vigilauit iugum iniquitatum mearum: in manu eius cōuolutæ sūt, & impositæ collo meo: infirmata est virtus mea: dedit

VE T. A E D.

EX CALD.

dedit me Dominus in manu, de qua non potero surgere.

ruit robur meū, tradidit me dominus in manus, è quibus non possum ego surgere.

Abstulit omnes magnificos meos dominus de medio mei: vocavit aduersum me tēpus, vt contereret electos meos: torcular calcavit dominus virgini filiaē Iuda.

Congregauit omnes fortes meos dominus in medio mei, aduenit statutum tempus cōtra me, ad conterēdum exercitum meorū iuuenum bellatorum: siquidem ascenderunt populi iuxta verbi

domini decretum, & stuprum intulerunt virginibus domus Iudaē, quarū sanguis perinde effusus est, atque diffluit mustum ex torculari: quando enim conculcādo comprimit aliquis uuas, solent illa mustum emittere.

Idcirco ego plorās, & oculus meus deducēs aquas, quia longè factus est à me consolator conuertens animam meam: facti sunt filij mei perditī, quoniam inualuit inimicus.

Propter infantes qui alij sunt, & propter grauidas mulieres, quarū uteri aperti fuerunt, dixit Synagōga Iſraēlis, ploro ego: ambo quoq; oculi mei lachrymas effundūt instar fontis aquarum, quòd elongatus fuerit à me

consolator, qui dulciter consolando animam meam conseruabat me: desolati sunt filij mei, quoniam superauit illos hostis capitalis.

Expandit Sion manus suas, nō est qui consoletur eā: mandauit dominus aduersum Iacob,

Expandit Tſion manus suas prae angustijs, quē admodum expandere solet illas mulier propter partum clamans,

(mim)

clamans, & non est, qui con- in circuitu eius hostes e-
soletur eam: sanxerat domi- ius, facta est Ierusalem
nus Iacobaeis praecpta, & quasi polluta menstruis
legem, quam obseruarent, inter eos.

ipsi vero mandatum diuinum transgressi sunt: quamobrem
circūdati fuerunt Iacobaei undique hostibus suis, & facta
est Ierusalem similis mulieri mēstruo inquinata inter illos.

Oraculo^s ediderat do- & Iustus est dominus,
minus populo domus Israēl quia os eius ad iracun-
ne^t exercitum colligeret, ve- diam prouocauit. Audite
nit tamen Iosias Rex praeliū obsecro vniuersi populi,
cōmittēs cū Paraone claudio & videte dolorē meum:
in cāpo Megiddo, quē, eò q̄ virgines meae & iuuenes
non mādatum illi fuerat, & mei abierunt in captiui-
non consuluērat diuinū ora- tatem.

culum, iaculatores tandem sagittis impetentes adeo vulne-
rarunt, ut semimortuus Rex, labia vix mouens dixerit, iu-
stus dominus, quoniam verbum illius transgressus sum.

Audite nunc omnes populi lamentum, quo lamentatus est
Ieremias propter Iosiam, & videte dolorem meum, qui ac-
cidit mihi: post mortem illius virgines meae & ingenui iu-
uenes mei abierunt in exilium.

2. Paral. 35. d.

Dixit Ierusalē, postquam p Vocauit amicos me-
tradita fuit in manus Ne- os, ipsi deceperūt me: sa-
bucadnetzar, vocauit amato- cerdotes mei, & senes
res meos ex populis quibus- mei in vrbe consumpti
cum fœdus pepigeram, ut sunt, quia quæsierunt ci-
mibi opem ferrent, sed ipsi fe- bum sibi, ut refocillarēt
fellerunt me. Conuersi sunt animam suam.

Esaia 30. &
Ierem. 37.

(etiam)

VET. AED.

EX CALD.

(etiam) ad interemptionem meam ipsi Romani, qui venerunt cum Tito & Vespasiano impio, & applicuerunt chalybea tormenta bellica contra Ierusalem. Sacerdotes mei & senes mei, in medio ciuitatis expirarunt, cum quaererent pro cibo, panis nutritionem, ut suam conseruarent animam.

¶ Vide domine quoniam tribulor, cōturbatus est venter meus: subuersum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum: foris interficit gladius: & domi mors similis est.

tra fuit vastationis gladij, & intus terroris famis, quasi nūtius interitus, cui destinati essent ad mortem (adesset.)

¶ Audierunt quia ingemisco ego, & non est qui cōsoletur me: omnes inimici mei audierūt malum meum, lætati sunt, quoniā tu fecisti: adduxisti diem consolationis, & fient similes mei.

casti contra me multitudinem ad perdēdum me: ita quoque conuoces contra illos, ut perdantur ipsi, quemadmodum ego.

¶ Ingrediatur omne malum eorū coram te, & vindemia eos, sicut

Intuere domine, quoniam ita perturbauit me (hostis) ut cōcitata sint viscera mea, subuersum sit cor meum intra me. Quoniam transgrediendo transgressa sum decretum verbi domini, propterea certè tantundem extra

fuit vastationis gladij, & intus terroris famis, quasi nūtius interitus, cui destinati essent ad mortem (adesset.)

Intellexerunt exteri me gemebundam esse, & non est qui consoletur me. Omnes hostes mei audierūt malum, quod accidit mihi, & lætati sunt, quòd tu ille sis domine, qui feceris: venire fecisti contra me diem ultionis, conuo-

casti contra me multitudinem ad perdēdum me: ita quoque conuoces contra illos, ut perdantur ipsi, quemadmodum ego.

Veniat in die magni iudicij omne malum illorum, quo affecerunt me, coram te,

^a *Et animaduertas in illos,* vindemiasti me propter
^b *quemadmodū propter mul-* omnes iniquitates meas:
ta grauissima scelera mea a- multi enim gemit^o mei,
nimaduertisti in me, quan- & cor meum mœrens.
doquidem (ad eò) auxerunt
gemitus meos, ut cor meum euanium sit.

In caput primum paraphrasis Scholia.

^a Caldaicè. quemadmodum mitigasti mensuram iudicij, ita vt dixeris, &c.

^b Mulierem Euam videtur intellexisse, quia Caldaicū relatiuum est foemininum.

^c Qui enim faucij, vel ægroti sunt, in domus secretioribus partibus reponi solent, ne tumultum aliquem strepitūve audiant. Similem autem viduæ dixit ciuitatem Ierosolymam, hoc est absentia ciuium taciturnam ad tempus 70. annorum, sed non omnino viduam: nam vt ab ipso Ieremia prædictum fuerat cap. 29. oportebat, sicuti factum est, Iudaicū populum ex Caldaico exilio reuerti, & urbem Ierusalem, templūque instaurari post annum exilij 70. intra quod tempus Ierosolyma ciuitas quondam florentissima, celeberrima & potentissima, veluti vidua, quæ marito demortuo, non habet quo eū familiariter loquatur, domi taciturna sese cōtinet, suis orbata ciuibus, qui vilia mǎcipia Babylonī erāt, ruinosa & bellicis turpissimis incēdiis deformata, cōcionibus, cōcurfibus populi, ludis, saltationibus, tripudiis, cātoribus & musicis instrumentis prorsus caruit: similem viduæ quoque eam dixit vates alludens ad captiuitatem in qua Iudaica Synagōga cum suis affectatoribus constituta est à temporibus exilij, in quod acta est à Romanis, quandoquidem datur illi in dies spes veniæ, si respiscere velit ipsa cum suis affectis, & ad eum conuerti dominum nostrum Iesum Christum, qui vera salus mundi est: non enim impij mortem vult deus, sed magis vt à corruptis moribus suis cōuertatur & viuat. Eze. 33. Cū enim ille opt. max. sit, vult homines omnes saluos fieri, & ad veritatis agnitionem peruenire, 1. Timoth. 2. Dictio Hebraica porrò אֲלֵמָנָה Almana, quæ viduam significat, ab אֵלָמָה Alam quod tacere significat deriuatur, & optimè est nomen illud sic viduæ impositum ab Hebræis.

d Qd.

d Q. d. Non defuerunt illis prophete, qui eos commonefacerent, vt
2. Paralip. 35. c. scriptum est.

e Quomodo idola nihil sunt, nihilque prorsus iuuet, sed valde nocent
illorum cultus, lege egregium cap. 44. Esaiæ, vbi hortatur ille populum
à defectione idololatriæ.

f 4. Reg. 24. & 25. scriptum est, pauperes non actos fuisse in exilium,
sed relictos fuisse in terra Iehudæ.

g Q. d. Tanta fuit illius clades, vt etiam infantes eius, quibus parcen-
dum erat, acti fuerint in exilium, vt deinde vilia fierent mancipia.

h Caldæicè. Dierum antiquorum quibus ei erat habitatio in muni-
tionibus, fortibusque arcibus.

i Metonymicòs loquitur.

k Q. d. Non sine magna animi ægritudine dicebat vale patriæ fini-
bus, quos retro derelinquebat Ierosolymitanus ciuis. Est autem Meto-
nymia figura, qua ciuitas ipsa pro ciuibus suis accipitur sæpenumero.

l Ostendit audacè peccandi Iehudæorum impudentiam, ducta meta-
phora ab impudente muliere menstruo sanguine infecta, quæ in sim-
briis vestis suæ illum circumferre publicè non veretur.

m Id est. Tandem. Postquã enim lento gradu diuina processisset ira,
pœnas sui sceleris luit Ierusalem magna mortalium admiratione.

n Anima pro vita sæpe etiam in Hebræo sumitur.

o Q. d. Quòd aliàs optimè curauerim cuticulam, nunc autem angu-
stiis & doloribus pressa, in summa inopia & egestate viuo.

p Vbi Heb. cõtextus habet hic ossa, Caldæus interpres castella vertit:
nam quemadmodum ossa sunt fulcra & fundamenta quædam ad vni-
uersam substantiam corporis sustentandam, ita quoque singulis regio-
nibus arces, castella, præsidia & propugnacula idem præstant.

q Cald. Qui conseruabat me & loquebatur consolationes cum ani-
ma mea.

r Cald. Et non est qui loquatur consolationes super cor illius.

s Q. d. Commonefecerat dominus per Paraonem Necho regem
Aegypti (qui missus à domino erat contra Assyriorum regem) Iosiam
regem, ne arma contra illum sumeret: cui credere nolens Iosias, colle-
cto exercitu occisus fuit à Paraonis iaculatoribus. 2. Paral. .5. d.

t Cald. Ne traduceret gladio percutientes per terram suam.

v Quasi dicat. Vt destiterit nimia ægritudine suo fungi munere cor
meum. Ostendit enim his verbis magnã ægritudinem, qua affecta erat
Ierusalem: nam cor caloris natiui, quo animal regitur, quasi fons qui-
dam ac domicilium est. Galen. de Vsu partium, lib. 5. cap. 7. Est autem
Prosopopœia figura, qua sensum tribuit vates rei inanimatæ frequenter.

x Quid. Lætati sunt, quando viderūt, quòd vbi destitisti tuo nos fauore prosequi (cùm tantisper dum nostras tuereris partes, non possent) nos debellauerint.

y Id est. Hostium numerosum exercitum.

z Sancti quando mala imprecantur, hoc in bonum finem faciunt, vt videlicet respiciant flagitiosi homines saltem calamitose, misero & luctuoso tempore, si fausto, prospero & felici noluerint. Ierusalem enim tantisper dū floruit, rebellis & perfida sepe domino Deo erat, sed vbi se calamitatis pondere pressam ob luctificā cladem suam vidit, culpam suam falsa est, rogātque hoc loco & aliàs, vt pertinaces in suis sceleribus suo exemplo, atroci & tribulationis tempore saltē, Deo opt. maximo gloriam & honorem perhibeant, ac reddant suum: neque hostes suam victoriam, qua abutebantur, idōlis aut viribus suis tribuant, sicuti faciebat Nebucadnetzar Caldæorū rex, Habacuc 1. Ille enim ob suam insolentiam & iactationem postquā mente captus septem annos ferino ritu vixisset, respuit, & post afflictionem illam dominum Deum confessus est, Danielis 4. Si proculdubio ita huiusmodi locos nō intelligeremus, reclamaret scriptura, quæ vult inimicos diligere, eis beneficiendum, atque orandum pro ipsis esse, Exod. 23. Prouerb. 25. Matth. 5. Luc. 6. quod Christus dominus & Stephanus fecerūt, Luc. 23. & Act. 7.

a Supple, si interim non respiciant, sed persistant in maleficiis suis.

b Cald. Quemadmodum super omni multitudine præuaricationis meæ.

Cap. II.

EX CALD.

z VET. AED.

Quomodo cōtriuuit dominus in furore iræ suæ Synagôgā ipsius Tſion! deiecit è^a cælo in terram gloriam Israël, vt nō recordatus fuerit domus Sanctuarij, quæ^b scabellum pedum illius erat, nec illius misertus fuerit in die furoris iræ suæ.

Quomodo obtexit caligine in furore suo dominus filiā Sion, proiecit de cælo in terrā inclytam Israël, & nō est recordatus scabelli pedū suorū in die furoris sui.

Præcipitauit

VET. AED.

▫ Præcipitavit dominus, nec pepercit omnia speciosa Iacob: destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terram: polluit regnum, & principes eius.

▫ Confregit in ira furoris omne cornu Israël: auertit retrorsum dexteram suã à facie inimici: & succedit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro.

▫ Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexterã suã quasi hostis, & occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quasi ignem indignationem suam.

▫ Factus est dominus velut inimicus: præcipitavit Israël, præcipitavit

EX CALD.

Succidit dominus, nec pepercit omni ornamento Iacoborum, destruxit in excandescētia sua, munitiones Synagoga domus Iehudæ, soloque aquauit: profanauit regnum, quòd trucidarit^e principes eius.

Confregit in furore iræ omne preciosum ipsius Israël, retraxit dexterã suã, & non auxiliatus est populo suo contra capitalē hostem, quin exarsit in domum Iacobi tãquam ignis, qui inflāmat^{us} consumit circumcirca.

Tetendit arcum suum, & direxit contra me sagittas, tãquam capitalis hostis stetit à dextera ipsius Nebucadnetaris, & auxiliatus est illi, perinde ac si hostis fuerit sui populi Israëliti: perdidit enim omnes adolescētes,

& quacūque oculo expetibilia erant in tabernaculo Synagoga Tzionis: effudit (quasi) cum lampade ignem iræ suæ.

Hosti capitali similis factus est dominus, perdidit Israëlitas, perdidit omnia palatia

EX CALD.

VET. AED.

palatia eorum, euertitq; omnes vrbes praesidij ipsorum: auxit quoque Synagoga domus Iehudae mœrorem & tristitiam.

Nam eradicauit tanquã hortum domum sanctuarij sui, destruxit locum destinatum ad expiationem populi sui: virorum Dei in I Tsione gaudium (nempe) dies solennes, & sabbatum: trãstulit etiam in furore irae suae regem, & sacerdotem magnum.

4 Rē. 25. b. d.

Oblitus est dominus altaris sui, apertè contempsit sanctuarium suum, tradidit ipsi hosti capitali muros palatiorum, vocem sediderunt in domo sanctuarij domini, similem voci populi domus Israëlis orantis in medio illius,

Constituit dominus solo æquare murum Synagoga Tsionis, extendit & perpēdiculum suum, & non retraxit manum suam à destructione: itaque fleuit ^b ante-

omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius, & repleuit in filia Iuda humiliatum & humiliatam.

Et dissipauit quasi horum tētorium suum, demolitus est tabernaculum suum, obliuioni tradidit dominus in Sion festiuitatem & sabbatum: & in opprobrium & in indignationem furoris sui regem & sacerdotem.

Repulit dominus altare suum, maledixit sanctificationi suae: tradidit in manus inimici muros turrium eius, vocem dederunt in domo domini, sicut in die solenni.

Cogitauit dominus dissipare murū filiae Siō: tetendit funiculum suū, & non auertit manum suam à perditione: luxitque antemurale, & mu-

VET. AED.

EX CALD.

rus pariter dissipatus est.

murale, & murus, vnà (enim) euersa fuerunt.

Defixę sunt in terram portæ eius: perdidit & contriuit vectes eius, regem eius, & principes eius in gentibus: non est lex, & prophetæ eius nõ inuenerunt visionem à domino.

Deiecerunt in terrã portas eius, propterea immolaruntⁱ porcum, & effuderunt ex sanguine illius super illos: disperdidit, & perfregit limina eius: ^kRex eius & principes eius iam exularãt inter gentes, eò q̄ non custo-

diuissent verba legis, neque paruissent illi, sicut in monte Sinai: prophetis eius etiam ablatu fuerat spiritus prophetiæ sanctæ, non enim commissum erat illis verbum prophetiæ à domino.

Sederunt in terra, cõticuerũt senes filiæ Sion, consperferunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis, abiecerunt in terram capita sua virgines Ierusalem.

Sederunt in terra taciturni senes congregationis Tsfionis, superposuerũt cinerem ex incendio capitibus suis, pro ima tunica saccis vsi sunt: deposuerunt vsque ad cinerẽ terræ capita sua^l virgines Ierusalem.

Defecerunt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra iecur meum super contritionẽ filiæ populi mei: cùm deficeret paruulus & la-

Deficiebant præ lachrymis oculi mei, cõcitata erant præcordia mea, effundebatur in terram iecur^m meum, propter afflictionem congregationis populi mei, quum siti perirent paruuli, & la-

EX CALD.

VET. AED.

*Etentes in plateis ciuitatis.**Matribus suis dicebant infantes Israël, vbi est frumentum & vinum? quum elanguerēt, veluti gladio cōfossus, præ inedia in plateis ciuitatis, cūmque effunderetur anima ipsorum præ fame, in medium sinum matrum suarum.**Qua in re iuuabo te? quid assimilabo tibi, congregatio Ierosolymitana? Cui æquabo te, vt solatio aliquo luctum tuum abstergam, virgo congregationis Iſſionis? Quoniam tanta est afflictio tua, quantus est æstus fluctuum magni maris, quando procellis agitatur, quis (quæso) ille erit medicus, qui medebitur malo tuo?**Pseudoprophetæ, qui apud te erant, vaticinati sunt tibi falsum, nulliusque momenti fuerunt prophetiæ illorum, quandoquidem non prædicarunt vltionem, quæ ventura erat super te propter scelus tuum, vt reducerent te ad pœnitentiam: sed perperam prædixerunt tibi prophetiam & verba erronea.**† Cōploferunt manus suas**Etens in plateis oppidi.**Matribus suis dixerunt, vbi est triticum, & vinum? quum deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis: quum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.**o Cui comparabo te? vel cui assimilabo te filia Ierusalem? cui adæquabo te, & consolabor te virgo filia Sion? Magna est enim velut mare, contritio tua: quis medebitur tui?**o Prophetæ tui viderūt tibi falsa & stulta: nec aperiebāt iniquitatē tuā, vt te ad pœnitentiam pro-uocarent: viderūt autem tibi assumptiones falsas, & eiectiones.**o Plauserunt super te manibus*

VET. AED.

EX CALD.

manibus omnes trans-
euntes per viam: sibilauerunt, & mouerunt capita sua super filiam Ierusalē. Heccine est vrbs, dicētes, perfecti decoris, gaudium vniuersę terre?

propter te omnes prater-
euntes viam, sibilauerunt labiis suis, & mouerunt capita sua propter synagōgam Ierusalem, dicendo dedita opera, illa ista est ciuitas, de qua dixerunt maiores nostri antiquitus, & ipsa esset consummatio pulchritudinis & decoris, gaudium omnium habitatorum terra.

δ Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui: sibilauerunt & fremuerunt dentibus, & dixerūt, Deuorabimus: en ista est dies, quam expectabamus, inuenimus, vidimus.

Aperuerunt super te os suum omnes hostes tui, sibilauerunt labiis suis, & fremuerunt dentibus dicentes, perdidimus: ꝑculdubio hæc est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus.

γ Fecit dominus quæ cogitauit, compleuit sermonem suum, quæ præceperat à diebus antiquis. Destruxit, & nõ percit, & lætificauit super te inimicum, & exaltauit cornu hostiũ tuorum.

Fecit dominus quod cogitauerat, & impleuit verbũ suum, quod præceperat per Mosem prophetam à diebus antiquis, nempe si non seruent filij Israëlis mādāta domini, futurum ut de illis pœnas sumeret: destruxit, & seueritatis suæ exemplũ edidit.

Leui. 26. b. & Deute. 28. b.

• Exhilarauit super te tuos honorabiles reddiderit.

capitalem hostem, & inimicos

z Clamauit cor eorum

Clamauit cor illorum co

v ij ram

EX CALD.

VET. AED.

ram domino, qui dilexerat ad dominum super mu-
(aliquando) propter illos ele- ros filiaē Siō. Deduc qua-
gantem murū Tſionis, stilla si torrentem lachrymas,
instar torrētis lachrymas die per diem & noctē non
ac nocte, ne faciendo cessare des requiem tibi, neque
orationem tuam, quæras? re- taceat pupilla oculi tui.
media angoribus tuis, neque flere desinat oculus tuus.

Surge Synagōga Israël, p Consurge, lauda in
quæ seruis? seruitutē, da ope nocte, in principio vigi-
ram? cæremoniis legis in no liarū effunde sicut aquā
cte, quoniam remanet coram cor tuū ante cōspectum
te diuina maiestas, verbis domini: leua ad eum ma-
etiam legis in ortu auroræ: nus tuas pro anima par-
effunde sicut aquam peruer- uulorum tuorū, qui defe-
sitate cordis tui: illūdque cerunt in fame in capite
ad pœnitētiā reducito: ora omnium compitorum.
etiā in ecclesia contra iram Dei, leua ad illum supplex ma-
nus tuas propter animam paruulorum tuorum, qui fame
defecerunt in capite omnium platearum.

Vide domine, & respice ¶ Vide domine & cō-
de cælis contemplans, quem sydera, quem vindemia-
sic dolore affici voluisti: an ueris ita. Ergo ne come-
vidit (aliquis) filias Israël dent mulieres fructum
comedere fructus vterorum suum, paruulos ad men-
suorum, paruulos suas deli- surā palmæ, si occiditur
cias, qui adhuc pannis inuo- in sanctuario domini sa-
luti erant? ipſius enim (do- cerdos & propheta?
mini) sermo qui talis est, iudicij pondus aggrauauit: per-
pende an occidendus est in domo sanctuarij sacerdos, &
propheta,

VET. AED.

EX CALD.

propheta, quemadmodum interfecerunt Zachariam filium Iddo sacerdotis magni & prophetae fidelis in domo sanctuarij in die expiationum, eò q̄ redarguisset illos, ne facerent malum coram domino?

¶ Iacuerunt in terra foris puer & senex: virgines meæ & iuvenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui: percussisti, nec misertus es.

in die iræ tuæ, mactasti, & non misertus es.

¶ Vocasti quasi ad diem solennem, qui terrerent me de circuitu, & non fuit in die furoris domini qui effugeret, & relinqueretur: quos educaui & enutriui, inimicus meus consumpsit eos.

lum fuit effugium, nullaq; reliquiae sunt eorum, quos panis inuolueram: etiam quos enutriueram in regum deliciis, hostes mei capitales perdidit illos.

Iacuerunt in terra per plateas & paruuli, & senes qui cubare solebant super turgidos & eminentes puluinos, superque eburneos lectos: virgines meæ, & iuvenes mei gladio corruerunt, occidisti

Da libertatem populo tuo Israëlítico per^a Mesiam, sicut fecisti per Mosem, & Aharonem in die paschatis: quonia collecti fuerunt pueri mei undique, ubicunque dispersi essent in die furoris iræ tuæ domine: profecto nulum

Exod. 12. d.

In caput 2. paraphrasis Scholia.

^a Q. d. Ab alto dignitatis, & honoris gradu dimouit Israëllem.

^b Esaiæ 6. a. secundum Hebræum est. Et fimbriæ eius replebant templum. Psalmo quoque 98. Exaltate dominum Deum nostrum, & adorate in scabello pedum eius. i. in templo ante arcam fœderis.

^c Ieremiæ 51. b. & 39. b. scriptum est, T sedechiæ regis filios, & princi-

v iij pes,

pes, coram ipso, iussu regis Nebucadnetaris iugulatos fuisse, illumque excæcatum duabus catenis vinctum perductum fuisse Babylonem, vbi coniectus fuit in carcerem.

d Nō dixit: capitalis hostis stetit à dextera ipsius Nebucadnetaris, &c. sed dixit tanquam capitalis hostis stetit, &c. Nam dominus Deus cūm totus bonus & totus sanctus sit, & homines omnes velit seruari, nō nisi nostra culpa nobis sit quasi hostis, cūm in nobis situm sit, si nos peccasse pœnituerit, & ingemuerimus ex animo, vt illū nobis faciamus propitium: quod Ierosolymitani rebus suis adhuc integris persistentes in maleficiis suis non fecerunt, & propterea de illis contumacibus supplicium sumptum est. Vide annotationem in versum 1. cap. 1. vbi Ierosolymam non viduam, sed viduæ similitudinem vocauit: modus porrò iste loquendi familiaris est scripture, eaque tanta spe veniæ nobis consolatio adhibetur, quoniā facilius multò eum, qui quasi hostis est, placamus, quàm ipsum hostem verum & apertum.

e Historiam attingit, qua post Tsedeciam regem, captus etiam fuit Seraia sacerdos magnus cum suo vicario, à Nebuzardano præfecto militum Nebucadnetaris regis Babylonici, 4. Reg. 25. d.

f Id est, Profani & barbari milites victores, in contemptum Iudæorum ingressi templum Dei, vocem eorum psallentium & orantium diebus solennibus expresserunt.

g Hoc est, Magno adhibito iudicio illos punitit: loquitur autem de Deo sæpenumero scriptura more humano.

h Q. d. Antemurale, & murus dirutus antea tutissimus, multos ad lutum excitauit. Vel est Prosopopœia, id est, personæ fictio, qua ad maiorem commiserationem tribuit sensum rei inanimatæ.

i Cūm omnis porci vsus, Leuit. 11. Iehudæis esset prohibitus, q̄ immundum esset animal porcus, vt 1. Machabæorum 1. scriptum est, non solum fiebant sacrificia ex carnibus suillis, verum etiam cogebantur vel mori, vel vesci immundis carnibus Iehudæi. Vide etiam secundum Machabæorum 6. & 7. ca. Porrò fieri poterat, vt in derisum Iehudæorum, Iehudæi ipsi à barbaris militibus Caldæis vel Romanis, vi vrbe & templum ingressis sanguine porcorum cōspergerentur, quòd fortè scirent sanguinis, vel olei & sanguinis conspersione, in holocaustis Mosem vsus fuisse in Sinai, Exod. 24. b. & Leuit. 8.

k Historiam attingit quæ est 4. Reg. 24. qua constat Ichoiacin regem, qui Ieremiæ 29. & aliàs in scriptura, Ieconia appellatur, vnà cum matre, principibus & strenuis omnibus actum fuisse Babylonem in exilium, antequàm subuerteretur Ierusalem. Non enim refertur hic locus ad Tsedeciam regem, vt nonnulli putauerunt, quoniam, vt Iere-

miæ 39. & 52. legitur, filij & principes Tſedecia regis non exilio affecti fuerunt, sed trucidati fuerunt coram eo Babylonici regis iussu. Cæterum ne quis erret, consonantes literæ tot & eadem sunt in nomine יהויקים Ichoiacin, quot & in nomine יכניה Ieconia, sed facta est illarum transpositio. Vltima porrò huius versus pars refertur ad pseudo-prophetas, qui impingere fecerant Iudaicum populum, & tantæ labis ac cladis causa tandem fuerant suis vanis prophetiis.

l Quæ (si dictionem כחולתא liceat comprehendere in dictione קנת) florentè Iebudæorum regno, superbè, extêto collo, nutibus oculorum, & plaudendo incedebant, vt Esaiâs 3. cap. testatur.

m Q. d. Tanto dolore & tristitia propter tantam meorum cladem & labem afficiebar, vt ita prope exanguis videretur corpus meum, atque si hepar meum, quod est officina sanguinis, desinens suo officio fungi, sanguinem in terram effunderet: hoc enim valde affligere debet eum, qui videt suæ ciuitatis matronas defectu alimenti non habentes lac in mammis suis, quo lactentes nutriant, aut ex brutis, quo pappam faciant parvulis, qui solido cibo adhuc vti non possunt.

n Supple, Bello Ierosolymitanis obsessis, in hoc vlcere tanquam vnguis existente.

o Q. d. Nullus, præter dominum, à quo magno tuo malo defecisti, si ad illum cum fide & pœnitentia redeas.

p Gestum exprimit hominis attoniti & absterriti, quando videt ille casum & ruinam aliquam grauem, deformem & flebilem. Per habitatores porrò terræ, Israëlitas ipsos intellige, qui florente Ierosolyma valde gloriabantur in illa, ac superbiebant. Cæterum tria prima verba huius versus, quæ præteriti sunt temporis, pro præsentis Indic. vsurpantur, nempe complouerunt, pro complodunt, sibilauerunt pro sibilât, & mouerunt, pro mouent: quandoquidem Caldæis & Hebræis verbum præsentis temporis Indic. aut Optat. aut Subiunct. modi nõ est, sed sæpenumero vsurpant præteritum pro eo.

q Cald. Consummauit verbum oris sui.

r Q. d. Ansam, & occasionem præbuit hosti tuo lætandi, quòd triumpharit ille de te.

s Non enim loci gratia gentem, sed gentis gratia locum elegerat dominus, vt 2. Machabæorù 5. c. scriptum est. Patitur etiam Caldæa dictio, vt ita veritas versus hunc. Clamauit cor illorù coram domino, vt miseretur eorum, O elegans mure Tſionis stulla instar torrétis, & c. vt sequitur in versu. Quasi dixerit: intêto animo fuerùt ipsi ad dominum pressi pondere calamitatis: est autem elegans Prosopopœia, ad maiorem commiserationem, qua sensum tribuit rei inanimatæ, nempe muris &

ris & moeniis Ierosolymitanis destructis, quæ antea benè turrata & mur nitissîma fuerant. Est etiam Hyperbole, hoc eodem in versu.

z Cald. Ne des consolationem doloribus tuis.

y Cald. Habitans in captiuitate.

x Hoc ad seruitutem Babylonicam, quo tempore vigeat lex Moïsis, referto, quanuis Caldæus paraphrastes hoc ad cæremonias Talmuditas videatur, ex dictione הַשְׁמָד qua hîc vsus est, referre. Ceterum confulit hoc versu vates, vt iam extorres Ierosolymitani assiduitate orationis, vigiliis assiduis, præteritæ & anteaactæ vitæ acerba moerentique recordatione dominum deum placent, ac ad misericordiam flectant, si quiescâtq; illorum cor antea durissimum & veluti adamantinû: quandoquidem Sacrificia Dei cordolium: cor cõfractum & contritû Deus non despicias, Psalm. 51. Propter parentum enim suorum culpam, & luctulenta vitia in quibus omnino pertinaces fuerant, infantes & paruuli, qui in nihilo offenderant, necati fuerant fame, ob longuam vrbs oblidionẽ, quæ res valde est crimini Ierosolymitanis, valdeq; miserationem commouet. Vbi autem in hoc versu legitur: ora etiam in ecclesia contra iram Dei: legere etiam potes: ora etiam in ecclesia in cõspectu Dei. Vtranque versionem enim patitur Cald. dictio.

y Vt ex 4. Reg. 11. & 12. colligere licet, Iehoiada, quem hîc Iddo vocat Caldæus paraphrastes, Iehudæorum summus fuit pōtifex. Ille Matthæi 23. d. Barachias appellatur. Pro quo in Euangelio quo Nazareni vtebantur, vt in cap. Matth. 23. D. Hieronymus annotauit, Iehoiada legitur. Vtebantur porro Nazareni illi contextu Matthæi Hebraïco, & illum Græco sermone donauit Hieronymus, vt ipse testatur in cap. Matth. 12. Pater autẽ illi⁹ fuit Zachariæ, qui vt 2. Paralip. 24. f. scriptum est, lapidibus obrutus fuit in atrio ædis domini. Non enim, cùm sit habenda ratio temporis, esse potuit Zacharias ille, cuius hodie extat prophetia, nam ille qui sub Ioa rege passus est, longè ante templi primi destructionem occisus fuit: ille verò cuius habemus prophetiam, post destructum primum templû, redux ab exilio Babylonico, adhortatus est cum Aggæo propheta populum ad templi reedificationem: vt 1. Efr. 5.2. & Zachariæ 1. a. scriptum est. Neque ex scriptura liquet, quomodo ille mortuus fuerit. Ad hæc reclaimeret antiquorum Hebræorû commentarij & traditiones, in quibus, si qua illis habenda est fides, asseuerant vsque ad aduentum Nebuzardanî regis Babylonici militum præfecti, sanguinem Zachariæ instar ollæ aqua plenæ igne supposito efferbuisse: quem cùm animaduertisset Nebuzardanus, iã facta ab illo magna sanguinis Iehudæorum effusione, à senioribus, qui aderant, tandem tormentis propositis vt faterentur, quid hoc esset, extorsit (dicebant enim

enim antea, suorum nolentes fateri scelus, sanguinem esse sacrificiorum, quod falsum, ex dissimilitudine, quæ erat illius sanguinis cum sanguine sacrificiorum, omnino comprobatum est) sanguinem esse Zachariæ prophetæ, quem miserè, quòd illorum redargueret scelera, trucidarant. Quod ubi rescivit Nebuzardanus, Senatores omnes magnæ Synagogæ quæ Ierosolymis erat, illòsque Senatores, qui in qualibet Iehudæorum ciuitate erant, cum iuuenibus, virginibus & literatis omnibus, capite truncari iussit: neque cessauit sanguis ille feruere, donec Nebuzardanus tæduerit occisionis. De magna autem Ierosolymitana Synagoga, siue de Ierosolymitano supremo Senatu, aliisque cæterarum urbium Iudæorum minoribus subfellius, vide Scholia in caput quintum g.

x Hoc ad exilium Babylonicum referendum, quum noster nondum venisset Christus.

a Supple, confecti & necati fame, honore sepulturæ carentes.

Cap. III.

VET. AED. x

EX CALD.

EGo vir videns paupertatē meam in virga indignationis eius.

EGo vir, * qui vidit afflictionem in virga castigationum in indignatione eius.

x Me minauit, & adduxit in tenebras, & non in lucem.

Me^b accepit, & ire fecit in tenebras, & non in lucem.

x Tātum in me vertit, & conuertit manū suam tota die.

Profectò in me conuersus est, conuoluit^c texturam suam tota die super me.

a Verustā fecit pellem meam, & carnē meam, contriuit ossa mea.

Senuit caro mea magis quā ulcerosis, & pellis mea, magis quā pellis utris: ^d contriuit ossa mea.

a Edificauit in gyro

^e Extruxit contra me munitiones,

x

EX CALD.

VET. AED.

nitiones, & circundedit ciuitatem: eradicauit etiam ^s duces populorum & succubuerunt.

In tenebrosū & carcerem collocauit me, sicut mortuos, qui ^b priscis seculis vixerūt.

Jeremiae 52. b Occlusit (foris fores) post me: ut non exeam de carcere, compedibus aeneis aggrauauit pedes meos.

At si clamem, & supplicem, ⁱ excluditur oratio mea.

Interclusit marmoreis lapidibus politis aditū meum, clausa fuerunt semitae meae.

Vrsus insidiās factus est mihi, & leo absconditus in latibulo.

Vias ^k meas spinis obduxit, & scidit me, & equauit me vastitati.

Tetendit arcū suum, & proposuit me tanquā scopum sagittae.

Misit in renes meos sagittas pharetræ suae.

Fabula fui omnibus præ-

meo, & circundedit me felle & labore.

☞ In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sempiternos.

☞ Circūædificauit aduersum me, ut non egrediar: aggrauauit compedem meum.

☞ Sed & cum clamauro, & rogauero, exclusit orationem meam.

☞ Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subuertit.

☞ Vrsus insidiās factus est mihi: Leo in absconditis.

☞ Semitas meas subuertit, & confregit me, posuit me desolatum.

☞ Tetendit arcū suum, & posuit me quasi signū ad sagittam.

☞ Misit in renib' meis filias pharetræ suae.

☞ Factus sum in derisum

VET. AED.

EX CALD.

rifū omni populo meo,
cāticum eorum tota die.

¶ Repleuit me amari-
tudinibus, iēbriauit me
absynthio.

¶ Et fregit ad numerū
dentes meos, cibauit me
cinere.

¶ Et repulsa est à pace
anima mea, oblitus sum
bonorum.

¶ Et dixi, Periit finis
meus, & spes mea à do-
mino.

¶ Recordare paupertatis
& transgressionis
meæ, absynthij & fellis.
nam potū dederunt mihi absynthium, & fel colubrorum.

¶ Memoria memor e-
ro, & tabescet in me ani-
ma mea.

¶ Hæc recolens in cor-
de meo, ideo sperabo.

¶ Misericordiæ domi-
ni quia non sumus con-
sumpti: quia non defece-
runt miserationes eius.

¶ Noui diluculo, mul-

datoribus populi mei, canta-
uerunt super me tota die.

Satiavit me ^lfelle colu-
brorū, inebriauit me absyn-
thio.

Contudit etiam lapillis
dentes meos, depressit me in
cinere.

Et depulit, ne peteret pa-
cem, animam meam, oblitus
sum beneficentiæ.

Tunc dixi, periit robur
meum, & bonum, quod ex-
pectabam ab ipso domino.

¶ Recordabor afflictionū
anima mea, & quā duri-
ter traçter ab hostibus meis,
nam potū dederunt mihi absynthium, & fel colubrorum.

Recordādo recordabitur,
& orabit super me anima
mea, propter afflictionem.

Hanc consolationem re-
uocabo ad mentem meam,
propterea sperabo.

Bonitas domini (est) q̄
non defecerint, quod non
imminuta sint miserationes
eius.

Noua multa edit quoti-
die

dic miracula, magna est fides tua.

ta est fides tua.

Pars mea dominus, dixit anima mea, propterea sperabo in eum.

n Pars mea dominus, dixit anima mea: propterea expectabo eum.

° Bonus dominus sperantibus in redemptione eius, anima, quæ scrutatur doctrinam illius.

¶ Bonus est dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum.

Bonum est sperare & filere, donec veniat liberatio domini.

¶ Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei.

Bonum est viro illi, si assueverit anima eius ferre iugum & mandatorum, à pueritia sua.

¶ Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua.

Habitabit in solitudine, & filebit, feretque, quæ accident, calamitates: adhæc

¶ Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit super se.

confugiet ad nomen domini, quando acciderit, ut propter peccatum aliquod graue à se commissum, hoc in mundo pœnas luat, donec miserebitur illius, illudque auferat ab eo, & eum hilari excipiat vultu in seculo vêturo (dominus.)

Ponet in puluerem os suum, & seq; prosternet coram domino suo, si forte sit spes.

¶ Ponet in puluere os suum, si forte sit spes.

Exhibebit percutienti illum genam, præ timore domini saturabitur opprobrio.

¶ Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.

Quia

VET. AED.

EX CALD.

Quia non repellet in
sempiternum dominus.
tradendo illa in manum hostium suorum.

Quia si abiecit, & mi-
ferebitur secundum mul-
titudinem misericordia-
rum suarum.

Non enim humilia-
uit ex corde suo, & abie-
cit filios hominum.

Vt contereret sub pe-
dibus suis omnes vin-
ctos terræ.

Vt declinaret iudi-
cium viri in conspectu
vultus altissimi.

Vt peruerteret homi-
nem in iudicio suo, do-
minus ignorauit.

Quis est iste qui di-
xit vt fieret, domino non
iubente?

Ex ore altissimi non
egrediētur nec mala nec
bona?

bus plena est terra: quando tamen precantur, in mundo vt

Certè opera sua non de-
feret dominus, in æternum*

*Nā si initio affligat, post-
eā tandem cōuertitur, & pro
abūdātia bonitatis suæ pro-
sequitur suo fauore iustos.*

*Siquidem propterea quòd
non humiliat vir animam
suam, neque deponit super-
biam cordis sui, inter homines affligitur.*

*Deprimere, conterere, sub
pedibus suis suppressere om-
nes vinctos terræ.*

*Labefactare etiam viri
pauperis iudicium propter
potentis præsentiam.*

*Pauperem hominē etiam
in causa sua opprimere, fieri
non potest, quin coram domi-
no manifestetur.*

*Quis homo dixit, q̄ in-
gruerit calamitas in mun-
dum, nisi eò q̄ fecerint (ho-*

*No egreditur ab ore Dei
malum, nisi propter fallaces
sermone, & iniquitates, qui-*

prosperè succedat, ab ore & sanctitatis progreditur.

Cur diuitias inuenit homo, quibus abutatur diebus vitæ suæ? Vir malus in scelere suo?

Scrutemur, ac peruestigemus vias nostras, reuertamurque per pœnitentiam ad dominum.

Leuemus cor nostrum syncerè, à manibus nostris rapinam & iniuriam proiiciamus, & reuertamur ad dominum deum nostrum, cuius maiestas in cœlorum altitudine (habitat.)

Nos rebelles fuimus, præuaricati sumus, & ob id, quod non coluerimus te, tu non pepercisti.

Operuisti nos ira, & nos exilio persequutus es, trucidasti sine misericordia.

Operuisti nubibus gloriæ tuæ cœlos, ne transeat ad te oratio nostra.

Vagos & errabundos posuisti nos inter populos.

Aperuerunt contra nos os suum capitales omnes hostes

Quid murmurauit homo viuēs, vir pro peccatis suis?

Scrutemur vias nostras, & quæramus, & reuertamur ad dominum.

Leuemus corda nostra, cum manibus ad dominum in cœlos.

Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcirco tu inexorabilis es.

Operuisti in furore & percussisti nos: occidisti, nec pepercisti.

Opposuisti nubē tibi, ne transeat oratio.

Eradicationē & abiectionem posuisti nos in medio populorum.

Aperuerunt super nos os suum omnes inimici

VET. AED.

EX CALD.

ci nostri.

nostri, iniqua decreta contra nos decernentes.

Formido & laqueus facta est nobis, vaticinatio & contritio.

Terror & timor inuasit nos, ex illis (inquam decretis) tremor & ærûna (nobis.)

Diuisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.

Instar riuulorû aquarum excussit oculus meus lachrymas, propter cõtritionem cõgregationis populi mei.

Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eò quod non esset requies.

Oculus meus instillat lachrymas, neque flere desinet, eò quod non cesset tribulatio mea.

neque sit, qui^b me consoletur.

Donec respiceret & videret dominus de cœlis.

Donec de cœlis contempletur, & videat dominus calamitatem meam.

Oculus meus depre-datus est animam meam in cunctis filiabus vrbis meæ.

Molestus adeò fuit fletus oculi mei, ut noceat anima meæ, propter desolationem prouinciarum populi mei, &

deturpationem filiarum Ierusalem vrbis meæ.

Instructis insidiis^c aucupati sunt me tanquam auem inimici mei, sine causa.

Venatione ceperunt me quasi auem inimici mei gratis.

Detruferunt in foueam vitam meam, & iecerunt lapidem in me.

Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me.

Inundauerunt aquæ super caput meum, di-

Inundauerunt aquæ super caput meum, dixi, De mundo

mundo excisus sum.

Confugi ad nomen tuum domine, de lacu profunditate.

Orationem meam tunc audiisti, itaque nunc ne abscindas aurem tuam, quin recipias orationem meam, ut respirare me facias propter petitionem meam.

Accedere fecisti legatum pro liberatione mea, in die quo exoravi te, ore tuo dixisti, Ne metuas.

Defendisti domine, per ministros causam animæ meæ, liberaisti de manu illorum vitam meam.

Vidisti domine, tyrannidem, qua vexauerunt me: iudica iudicium meum.

Manifesta tibi est omnis ultio illorum, (&) scelerata studia omnia illorum contra me.

Audiuit maiestas tua opprobria illorum domine, sceleratos omnes conatus illorum contra me.

xi, Perij.

¶ Inuocaui nomen tuum domine, de lacu nouissimo.

¶ Vocem meam audiisti: ne auertas aurem tuam à singultu meo & clamoribus.

¶ Appropinquasti in die quando inuocaui te: dixisti, Ne timeas.

¶ Iudicasti domine causam animæ meæ, redemptor vitæ meæ.

¶ Vidisti domine iniquitatem illorum aduersum me: iudica iudicium meum.

¶ Vidisti omnem furorē, vniuersas cogitationes eorum aduersum me.

¶ Audiisti opprobria eorum domine, omnes cogitationes eorum aduersum me.

Labia

VET. AED.

EX CALD.

⊕ Labia insurgentium mihi, & meditationes eorum aduersum me tota die.

Labia insurgētium in me, & meditationes illorum cōtra me tota die.

⊕ Sersionem eorum & resurrectionē eorum vide, ego sum psalmus eorum.

Sersionem eorum, & serectionem eorum contemplare, sum ego carmen illorum.

⊕ Reddes eis vicem domine, iuxta opera manuum suarum.

Rependes eis retributionem^s malam domine, iuxta opera manuum suarum.

⊕ Dabis eis scutū cordis laborem tuum.

Dabis eis vexationē cordis, & afflictio tua fatigabit illos.

⊕ Persequēris in furore tuo, & conteres eos sub caelis domine.

Persequēris eos in ira, delebis eos de sub altitudine caelorum^b domini.

In caput 3. paraphrasis Scholia.

^a Ad verbum locus iste ita vertendus est: Ego vir, qui videns (fui) afflictionem meam, &c. Si enim versum istum de Ieremia ipso intelligamus, perinde est, ac si dixerit ille: Ego ille sum vates ceteris infœlicior, quandoquidem propheta alij tantum ruinam & casum regni Ierusalem prafati sunt: ego verò & prädixi, & immeritò percussus, ac in carcerem coniectus in tam vehemēti & diro furore, tantæ labi & cladi interfui. Secundum Hebræos autē, eius, relatiuum est vel ad iram Dei, vel ad hostem.

^b Ieremię 20. a. & 38. b. videre licet Ieremiam in carcerem fuisse coniectum & percussum: quare non ineptè capitis huius bona pars vel ad Ieremiam, vel ad alium quemuis Iehudæum exulem, atque extorrem à solo patrio referri potest.

^c Q. d. Indefinenter affligor & excrucior.

y

^d Id est,

d Id est, eneruauit atque ademit vires meas : ossa enim sæpenumero pro viribus sumuntur in scriptura, quia sunt fulcra corporis.

e Potest hic versus cum nonnullis ex sequentibus commodè (vt 4. Reg. 24. Ieremiæ 39. b. & 52. a. scriptū est) ad Iehoiacin, vel ad Tiedeciam reges referri.

f Caldaicè, Capita, per quæ intelligit præfectos & ductores auxilium turmarum & cohortum, quæ in vrbe obsessa afficiebantur stipendio à Ierosolymitano rege, qui omnes hostili gladio corruerunt. Vel etiam per capita siue duces populorum significat nationes finitimas Iudææ, quæ vnà cum Iudæa ipsa vastatæ fuerunt: nã ab exilio Babylonico, nulla fuit deinde mentio Idumæorum, Moabitarum, Ammonitarum, & Pelistæorum, qui valde infensi & inimici semper fuerat Iudæis, quoniam deleti omnino fuerunt cum suis ducibus.

g Q. d. Non minùs obscurus & tenebrosus erat carcer, in quem fui detrusus, quàm sint mortuorum sepulchra.

h Cald. Qui ætate alia ambulantes fuerunt.

i Cald. Clausa est domus orationis meæ, id est, hebetes & obtusas habet aures Deus, vel hostis, ne meam orationem recipiat : sicque inexorabilis atque implacabilis est.

k Aptè versus iste cum sequentibus aliis nonnullis, referri potest per Profopopœiam ad desolatam Ierusalem.

l Hoc in versu grauiissimam ostendit calamitatem & afflictionem, (quam prædixerat cap. 9. suæ prophetiæ Ieremias) iam venisse. Dixit enim illic: Ecce ego cibabo populum istum absynthio, & potum dabo eis aquam fellis. Lege si placet caput illud.

m Verti etiam potest Caldaïca dictio אָרְכָרַךְ per recordatus sum, vel recordare.

n Id est, magnum & tutissimum est in te credere, & à te pèdere. Verti etiã potest Caldaïca dictio, magna est הוֹסְמוֹתֶיךָ fidelitas tua. Id est, adeò veracissimus es in promissionibus tuis, vt quicquid scripturis tuis promiseris, certò facias & præstes.

o Certè bonus Israël Deus his qui recto sunt corde, Psal. 72.

p Scriptum est Psal. 34. Propè adest dominus his, quibus est cordolum: con fractos enim spiritu seruat.

q Conuenit optimè Caldaus interpres cum Christo, Matth. 11. vbi ille dixit, Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suauè est, & onus meum leue.

r Q. d. Secum habitabit benè sibi consulens & separatus à desideriiis seculi.

f Iuxta illud Prouerbiorum 18. b. Turris fortissima nomen domini, ad ipsum currere solet iustus, & exaltatur.

e Id est, Submissè de se sentiet.

y Q. d. Ita æquo feret animo contumelias, opprobria & conuitia propter Deum, qui educatus fuerit à teneris vnguiculis in timore domini, atque si cibum sumeret lautè & splendè.

x Cald. Opera domini mortales omnes vocat: re vera enim opus manuum illius sumus.

y Malum hîc pro afflictione sumitur, sicut Amos 3, vbi vide annotationes in illum locum, in litera e.

z Cald. Sanctitatem Deum vocat.

a Q. d. Cùm, vt modò dictum est, quicquid ingruit mali nobis à domino, propter peccata nostra fiat, pèrque nos stet, quominùs reconciliemur Deo, à quo bona procedunt omnia: quare non benè vtimur dotibus, quibus à Deo dotati sumus?

b Id est, Consideremus opera, & mores nostros corruptos, & deprauatos.

b Cald. Loquens consolationes mihi.

c Vt Ieremiæ 37. cap. scriptum est, Ieremiæ propheta hæc omnia acciderunt. Lege etiam eiusdem caput 38.

d Fieri potuit, vt dum apprehenderetur Ieremias, iecerint in eum lapides: cæsus enim detrusus fuit in carcerem.

e Per legatū, siue nuntium illū, videtur intellexisse Abde-melecum Aethiopem eunuchū, qui à rege Tiedecia missus, Ieremiam è lacu extraxit, Ieremiæ 38. c.

f Id est, Vides quòd, tum quando sedebant, tum quando stabant, ego materia canticorum illorum fuerim.

g Tres versus sequentes mihi intelligendi videntur per obseruationem quam feci in versum vltimum cap. 1.

h In Caldæo vt in Hebræo est antecedens pro relatiuo, nempe domini, id est, tuorum: quod sæpe vsuuenit vtrique linguæ.

Cap. IIII.

VET. AED. &

EX CALD.

Q Vomodo obscuratum est aurum, mutatus est color opti-

Q Vomodo obscuratū est aurū domus sanctuarij, mutata est forma

y ij eximij

EX CALD.

VET. AED.

eximij palatij, effusa fuerunt
 margaritæ sacræ per capita
 omnium platearum.

Filij Tſionis inclyti, qui
 forma sua similes^b erant au-
 ro puro, quomodo^c obscurati
 sunt, profani eos percusserunt
 in cubilibus suis: ex illis etiã
 nonnullos, quòd eis delectationi essent,^d
 propter illorum formam egregiam: cõparati porro sunt va-
 sis^e testaceis, operibus manuum figuli.

Fuerunt etiam filie Is-
 raëlis deliciae filiis barbaro-
 rum, qui comparandi sunt
 draconibus extrahentibus
 mammas suas: nam enutri-
 uit congregatio populi mei
 vinc̄tos crudelibus, & lamen-
 tantur super illos matres illorum, sicut²
 struthiones in de-
 ser̄to.

Adhæsit lingua^b infan-
 tis palato suo præ siti, par-
 uuli petiuerunt panem, nec
 fuit, qui illis porrexerit.

Qui opiparè epulaban-
 tur, vastati sunt in plateis,
 qui educati fuerant in¹ coc-
 cinei coloris panno, ample-
 xati sunt stercora.

mus, dispersi sunt lapi-
 des sanctuarij in capite
 omnium plantarum.

☉ Filij Sion inclyti &
 amicti auro primo, quo-
 modo reputati sunt in
 vasa testea, opus manuũ
 figuli?

☿ Sed & lamie nudaue-
 runt mammam, lactaue-
 runt catulos suos: filia po-
 puli mei crudelis, quasi
 struthio in deserto.

☿ Adhæsit lingua la-
 tentis ad palatum eius:
 in siti paruuli petierunt
 panem, & non erat qui
 frangeret eis.

☿ Qui vescebantur vo-
 luptuosè, interierunt in
 viis: qui nutriebantur in
 croceis, amplexati sunt
 stercora.

Et

VET. AED.

EX CALD.

¶ Et maior effecta iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum, quae subuersa est in momento, & non coeperunt in ea manus.

tauerint, ut illam reducerent

¶ Candidiores Nazarei eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.

¶ Denigrata est super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis, adhaesit cutis eorum ossibus: aruit, & facta est quasi lignum.

¶ Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame: quoniam ipsi extabuerunt consumpti a sterilitate terrae.

o comedissent ex agrorum prouentibus, & euasissent famem illorum uisceribus propinquam, propter cibi (defectum qui fuit.)

¶ Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos: facti sunt cibus

Grauior certe fuit culpa congregationis populi mei, quam culpa^k Sedomae, quae quasi momento euersa fuit: non enim in illa habitauerant prophetae, qui prophetauerint ad penitentiam.

Candidiores erant^l Nazarei eius niue, nitebant praelacte, rubebant specie praemargaritis, sicut^m sapphirus uultus illorum.

Nigrefecit praenigredine exilium formam illorum, non cogniti fuerunt in plateis, adhaesit cutis eorum ossibus, aruit, & facta est quasi lignum.

Feliciores fuerunt interfecti gladio fame peremptis, nam occisi gladio fluxerunt, quando confossa fuerunt praecordia illorum, posteaquam

Manus mulierum, quae solent erga calamitosos misericordes esse, coxerunt infantes

tes suos, fuerunt nutrimento earum in contritione fili-
illis tempore ruinae, qua va- liæ populi mei.
stata est congregatio populi mei.

Compleuit dominus fu- & Compleuit dominus
rorem suum, effudit super Ie- furorem suum, effudit
rusalem iram furoris sui, ar- iram indignationis suæ:
dorem facie attulit in Tsi- & succendit ignem in
onem, & deuorauit funda- Sion, & deuorauit fun-
damenta eius. damenta eius.

4. Reg. 24. c. Regna terræ, omnesque & Non crediderunt re-
4. Reg. 25. b. habitatores orbis non credi- ges terræ, & vniuersi ha-
dissent, quod veniret Ne- bitatores orbis, quoniam
bucadnetsar impius, & Ne- ingrederetur hostis &
busardanus hostis capita- inimicus per portas Ie-
lis, ad occidendum populum rusalem.
domus Israël intra portas Ierusalem.

Facinoris grauitatē mo- & Propter peccata pro-
derauit, quod dicere possit phetarum eius, & ini-
(aliquis) non acciderūt hac quitates sacerdotū eius,
omnia, nisi propter illius ma qui effuderunt in medio
las prophetias: prophetaue- eius sanguinē iustorum.
rant enim illi (pseudopropheta) mendaces prophetias: pro-
pter etiam sacerdotū eius nequitiam, qui idolis aromatum
suffimenta offerebant: illi profectō in causa fuerunt effun-
dendi iustorum sanguinem, in medio illius.

Vagati sunt cæci per pla- & Errauerūt cæci in pla-
teas, inquinati sunt sangui- teis, polluti sunt sangui-
ne gladio confessorum, pro- ne: cūmque non possent
pterea enim quod videre nō intrare, tenuerunt laci-
nias

VET. AED.

nias suas.

□ Recedite polluti, clamauerunt eis, recedite, abite, nolite tangere: iurgati quippe sunt & commoti: dixerunt inter gentes. Non addet ultra, ut habitet in eis.

▫ Facies domini diuisit eos, non addet, ut respiciat eos: facies sacerdotum non erubuerunt, neque senum miserti sunt.

γ Cū adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cū respiceremus attentē ad gentem, quæ saluare nos non poterat.

γ Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquauit finis noster, cōpleti sunt dies nostri,

EX CALD.

poterant, inficiebant vestimenta sua.

Fugite à pollutione, clamabāt (inuiçē) populi, discedite, discedite, nolite illos tangere, abominabiles quippe erant & vagi: dicebāt, dum illis secunda res essent, quod eos in exilium agere gentes nunquam molirentur.

A facie domini mandati fuerunt, non addet, ut illos respiciat, quamobrē populi impij vultū sacerdotum non reueriti sunt, grauitati-que senum non pepercerunt.

Adhuc deficiebant oculi nostri intuendo ad auxilium nostrum, quod expectabamus à Romanis, sed vanum nobis fuit, quod de specula nostra attentē prospexerimus ad Romanos: nos enim non liberaturus erat populus ille.

Collocauerunt insidias in semitis nostris, ut incedere non liceret confidenter per plateas nostras, diximus, appropinquauit finis noster, cōpleti

pleti sunt dies nostri, quonia quia venit finis noster.
aduenit exitus noster.

Velociores fuerunt per-
sequutores nostri aquilis cœ-
li, super^r montes insequuti
sunt nos, in deserto insidiati
sunt nobis.

Iosias rex, qui nobis tan-
quam anhelitus spiritus vi-
talis, qui fit per nares no-
stras, amabilis erat, & vn-
ctus^r fuerat secundum men-
surã unctionis domini, interceptus fuit retibus astutiarum
ipforum Egyptiorum: de quo dicebamus, in umbra iusti-
tiæ illius viuemus inter^r populos.

Exulta & gloriare Cō-
stātina ciuitas Idumææ im-
pia, quæ sita es in Armenia
regione, in turmis multis^r I-
dumæorū, profectò futurum
est, ut veniat super te vindicta. Te quoque vastabunt o
prouincia Parcauæorum, & abominandus & calix maledi-
ctionis super te erit, inebriaberis & euacuaberis (vomitu.)

Tandem etiam comple-
ta erit iniquitas tua Syna-
goga Tsfionis, liberaberis e-
nim per manus Mesia, &
Elia sacerdotis eximij, &
non addet dominus fore, ut

¶ Velociores fuerunt
persecutores nostri aquil-
is cœli: super mōtes per-
secuti sunt nos, in deser-
to insidiati sunt nobis.

¶ Spiritus oris nostri
Christus domin^o captus
est i peccatis nostris: cui
dixim^o, in umbra tua vi-
uemus in gentibus.

¶ Gaude & lætare fi-
lia Edom quæ habitas in
terra Hus: ad te quoque
perueniet calix, inebria-
beris, atque nudaberis.

¶ Completa est iniqui-
tas tua filia Sion, non ad-
det vltra, vt transmigret
te: visitauit iniquitatem
tuam filia Edom, disco-
operuit peccata tua.

vltra

ultra exules tu. Caterum illo tempore visitabit iniquitates tuas Roma impia, quæ ædificata es in Italia, & plena es Idumæorum cætibus, siquidem venient Persæ, qui perturbabunt, vastabuntque te, quoniam cognita es coram domino propter peccata tua.

In cap. 4. paraphrasis Scholia.

a Per margaritas sacras, siue sanctas, lapides inauratos & pretiosos omnes, quibus ornatum fuerat templum, intelligit.

b Caldæissimus, id est, Qui pulcherrima erant forma, siue pulchra pulchritudine.

c Id est, Quomodo vultum mutauerunt.

d Cald. Et ex illis contèplati sunt etiam, quos pepererât mulieres pulchros, ad delectationem illorum.

e Hoc dicit, quòd citò forma pereat.

f Confert crudelitatem hostium cum feris catulos habentibus: nam per dracones feras omnes intelligit, quæ quando catulos habent, mammas habent pendulas & tractas, suntque tunc rapaciores, magisque famelicæ: Vel per dracones videtur gentiles & barbaras mulieres intellexisse, quibus nutrire fructus suos accidebat, non autem Ichudæis matronis, ut ex duobus mox sequentibus versibus liquidò constat, propter alimentum & lactis in mammis mulierum defectum, aut quòd, qui iam adulti essent, vincti in exilium coram parentibus crudeliter agerentur. ** Annotatio hæc pertinet ad versum, qui incipit, Qui opiparè, &c.*

g Per Struthiones siue Struthiocamelos intelligit pullos proprios struthiocameli, quos ipse duriter admodum tractat, & perinde est, ac se in ipso versu dixisset Ieremias, non minùs plangunt ac gemunt matres propter abusu i, sed in felatos sibi liberos, quàm ipsi pulli struthiocameli, quos derelinquunt parentes. Descriptionem & naturam porrò struthionis siue struthiocameli, vide Iob 39. *k, debetque ita retrò tràssata*

h Id est, Etiam cum lætitia sub dio in fimetis & sterquiliniis agere literulæ referri ad annotationes singulorum

i Ezechiel cap. 16. aliarum gentium scelera comparatione peccatorum Ierosolymæ iustificans siue purgans Sedomitas, qui pessimi fuerant, iustos posse censerì ostendit, si conferantur illorum flagitia cum sceleribus Ierosolymorum. Lege caput illud si placet. *l, debet esse k, & sic de cæteris.*

k De lege Nazæeorum, Num. 6.

l Hæc tanta calamitas prædicta fuerat ab Esaïa, cap. 32. his verbis, *z* Obstupefcite

Obstupefcite opulentæ, contremifcite fecuræ, exuite vos & nudate, accingite vos (faccis) super renes: plangite propter hubera (carètia lacte,) propter arua defiderabilia, & propter vineam fertilem, &c.

m Ob multam illorum puritatem.

n Id est, Deformes, horridi, atq; tabe squallidi omnino effecti sunt in exilio.

o Cald. Ex quo comedissent de agri prouentu, exufflissentque famem, &c.

p Supple, Dei veri legem callentium, ne illorum ab illis deprehenderetur & detegeretur error, & fucus, quem faciebant populo.

q Id est, cauete, ne (si eos tetigeritis) cum inquinati sanguine sint, ab illis inficiamini.

r Quandoquidem non infirmior sexus, non consideratio nobilitatis, non reuerentia sacerdotalis crudeles hostium animos mouebat: quin ubi honorem conspexerant, ibi furor magis exardebat, crudeliusque sæuiebant, rationem nullam senilis maturitatis, venerandæque canitiei habentes.

f Attingere videtur Caldæus interpres hoc loco bella, quæ Iehudæis illata fuerunt à Demetrio, Alexandro & Tryphone, postquam ictum esset fœdus à Iehudæis cum Romanis, à quibus non adiuti videntur fuisse ex libris Macabæorū. Lege ab 8. cap. primi Macabæorū, ad finem vsque libri, & varias videbis à Iehudæis clades susceptas. Contextus Heb. tamè, qui nullum expressit populum, referri potest etiam ad Aegyptios ipsos, quorum auxilio freti erant Iehudæi, Eſaiæ 30. & Ierc. 37.

z Q. d. Nullum habuimus receptum, nullumque assequuti sumus effugium.

y Hoc loco per vnctum secundum mensuram vnctionis domini, intellige, legitimè, secundū canones & ritus sacros regem creatum, nam vngi solebant veteris legis reges omnes, quando creabantur. Est autem Caldaïſmus.

x Inter populos dicit, quòd vndiquaque essent Iudæi gētibus circumdati, à quibus regnante Iosia, tuti erant.

y Per Idumæos siue Edomæos sæpenumero in sacris literis hostes capitales Israëlitici generis intelliguntur, vt obseruatum videbis à nobis in cap. 1. Amosi supra.

z Vel, Et calix maledictionis super te transibit.

a Hoc ad tempus quo erit vnum ouile, & vnus pastor, quando Israëlis reliquæ saluæ fient, referendum.

ORATIO

ORATIO IEREMIAE.

Caput V.

VET. AED.

EX CALD.

Recordare domine
quid acciderit no-
bis: intuere & respice op-
probrium nostrum.

Hereditas nostra ver-
sa est ad alienos: domus
nostræ ad extraneos.

Pupilli facti sumus
absque patre: matres no-
stræ quasi viduæ.

*runt mariti illarum ad ciuitates^a maritimas, dubiũmque
illis est, an poterunt illi emergere.*

Aquam nostram pec-
cunia bibimus, ligna no-
stra pretio comparau-
imus.

Ceruicib⁹ nostris mi-
nabamur: lassis non da-
batur requies.

*onerati fuimus: ingenuis filiorum Israelis, qui vacui profi-
ciscabantur, præcepit, ut consuerent libros legis, ex illisque
facerent saccos, quos lapillis implerent, qui in Euphratis ri-
pa (inueniuntur) ac illis ceruices illorum oneravit. Ab illo
profecto tempore nulla nobis fuit oculis requies.*

Aegypto dedimus ma-

Recordare domine e-
ius, quod decretũ est
fore nobis, contẽplare de cœ-
lis, & respice opprobrium
nostrum.

*Hereditas nostra versa
est ad profanos, domus no-
stræ ad populos barbaros.*

*Similes sumus pupillis
patre orbatis, matres nostræ
tanquam viduæ, quia abie-*

*Aquam nostram pecu-
nia bibimus, ligna nostra
pretio (tantũm ad nos) ve-
niunt.*

*Supra nodum colli nostri,
cũ in exilium furoris Ne-
bucadnetsaris impij iremus,*

*Aegypto prebuimus^c hu-
meros,*

meros, ut illic cibaremur, & Assyria, ut pane saturaremur.

Patres nostri peccauerunt, & ipsi in mundo non sunt, & nos post illos iniquitates eorum^d portamus.

Scelerati homines, qui peregrini serui erant viris preclaris, dominati sunt nobis, non fuit, qui de manu illorum nos liberaret.

Vita nostra & periculo pro victu nostro, panem adducebamus à facie insequentis nos gladio, venietis à parte deserti.

Pelles nostrae tanquam clibanus, nigrae factae sunt, propter famis oppressionem.

Viro nupta femina violata fuerunt in Tsione à Romanis, & virgines in ciuitatibus Iehudae à Caldaeis.

Principes manibus illorum suspensi fuerunt, faciei senum non habuere rationem.

Adolescentes (ad agitando) molas iuerunt, & pueri in ligno patibulo corruerunt.

num, & Assyriis, ut saturaremur pane.

Patres nostri peccauerunt, & non sunt, & nos iniquitates eorum portauimus.

Serui dominati sunt nostri: non fuit, qui redimeret de manu eorum.

In animabus nostris afferebamus panem nobis à facie gladii in deserto.

Pellis nostra quasi clibanus, exusta est à facie tempestatum famis.

Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda.

Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt.

Adolescentibus impudicè abusi sunt: & pueri in ligno corruerunt.

Senes

VET. AED.

EX CALD.

Senes defecerunt de portis: iuuenes de choro psallentium.

Senes^b à porta Senatorum dissipati fuerunt, & iuuenes ab schola canticorum suorum.

Defecit gaudiū cordis nostri: versus est in luctum chorus noster.

Cessauit gaudium cordis nostri, versum est in luctum tripudium nostrum.

Cecidit corona capitis nostri, vae nobis quia peccauimus.

Cecidit corona capitis nostri, vae nobis quòd peccauerimus.

Propterea mœstum factum est cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri.

Propter ipsam domū sanctuarij, quæ pstrata est, euandidum est cor nostrum, propter etiam ipsum populum

domus Israël, quòd illinc in exilium abierit, obtenebrati sunt oculi nostri.

Propter mōtem Sion quia disperit, vulpes ambulauerunt in eo.

Propterea quòd mōs Tſionis desolatus est, vulpes ambulauit in eo.

Tu autem domine in æternum permanebis, solium tuum in generatione & generationem.

Porro^k tibi ipsi domine in æternū habitatio tua in cœlorum altitudine, & sedes gloriæ tuæ perpetuò permanebunt.

Quare in perpetuum obliuisceris nostri? dereliques nos in longitudine dierum?

Quare per secula obliuisceris nostri? deres nos in longitudinem dierum?

Conuerte nos domine ad te, & cōuertemur:

Conuerte nos ad te domine, & ad integram conuertemur

temur pœnitentiam, instaura dies nostros, sicut fecisti tempore dierum bonorum, qui olim fuerunt. innoua dies nostros, sicut à principio.

Quoniam præterquam quod reprobando reprobasti nos, nobis iratus es vehementer. Sed proiiciens reprobasti nos, iratus es contra nos vehementer.

Conuerte (igitur) nos ad te domine: & ad integram conuertemur pœnitentiam, instaura dies nostros in bonum, sicut fecisti tempore dierum bonorum, qui olim fuerunt.

In cap. 5. paraphrasis Scholia.

a Vel occidentales, quia mare à Caldæis sicut ab Hebr., aliquando pro occidente accipitur. Aut per maritimas ciuitates, intelligit ciuitates Caldæorum, quæ sitæ erant versus sinum Persicum, ad quas ex Iehudæis sine suis vxoribus amandati fuerant.

b Supple, Sarcinas hostium ferentes, inquit interpres quidam Hebræus doctissimus, cuius nomen propter codicis scripti vetustatē, mihi incertum est.

c Vt ex 4. Reg. 25. & Ieremiæ 40. vsque ad 44. cap. constat. Reliquiæ populi occiso Godolia, in Aegyptum se contulerunt, vt melius haberent. Potuerunt etiam nonnulli ad Assyrios se conferre, ad quos iam pridem decem tribus amandatæ fuerant, à Salmanasare Assyriorum rege.

d Supple, Propter nostra scelera, quibus illos imitati sumus, nõ enim portat filius iniquitatem patris, nisi fuerit illius imitator.

e Cald. filij ipsius furoris.

f Per viros præclaros intellige magnates & potentes, qui Cald. viri nominis dicuntur hîc.

g Cald. In anima nostra.

h Quasi dicat: Cessauit reddi ius in ædibus ad hoc cõstructis in porta ciuitatum, à senioribus, qui (vt antiquorum Hebræorum traditiones testantur) septuaginta vnus numero in Ierusalem erant, tanquam suppremi Senatus Senatores, eò quod Numer. 11. legatur: Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israël. Moses autem super illos erat, in cuius locum illo vita defuncto, vnus sufficebatur, & ita 71. erant. Illi, tantisper

tantis per dum sine rege fuerunt Hebræi, sceptrum repræsentabant, & ab illis sceptrum pendebat. Semper apud illos sancienti leges & omnis iudicandi potestas fuit, etiam sub regibus & ducibus, eisque delectis adhuc durabat illorum autoritas, ita vt nihil vnquam nisi ipsorum consilio fieret. Eos Sanhedrin appellant, & eo vocabulo hîc vsus est Caldæus paraphraftes, quod certè Græcum est: nam *συνεδριον* senatores, siue iudices dicuntur, à verbo *συνεδριω* præfideo. Sapientia, statura grauitate, & autoritate illos præstare oportebat: non solum senectute vt venerabiles essent, quin & magicam artem perfectè calleret, vt conuincere, & iudicare possent incantamenti & maleficiis suis fidentes, verumetiam, ne opus esset illis aliquo interprete, septuaginta linguas eos scire oportebat. Quo die aliquem morti addixerant, nihil gustare eis licebat: ex illis tres de ciuilibus causis iudicare poterant, aliquem verò morte damnare viginti tres, nec pauciores. In tribum autem, aut sceptrum, aut pseudopropheta, aut sacerdotem magnum, sententia ferri non poterat, nisi à septuaginta duntaxat senatoribus magni collegij. Ad illos à cæteris Iehudæ subselliis prouocare & illos tanquam supremum Senatum appellare licebat. Cùm porrò eligeretur in minoribus conuentibus trium & viginti iudicum iudex (viginti tres enim erant minores iudices in cæteris vrbibus Iehudæ, qui iura dicebant) necesse erat ordinis totius senatorij Ierosolymitani decreto illum iudicem eligi trium aut quinque senatorum manuum impositione, à quibus cõfirmabatur ille, aut nominis institutione Rabbi vocabatur, sed in tali iudicis electione quinque necessariò occisis animalibus, lupo, leone, vrfo, pardo & serpente, à viginti tribus iudicibus. Qua animalium occisione existimo illos significanter ostendere voluisse cum, cui demandata est prouincia reddendi vniciq; quod suum est, omnino expertem esse debere naturæ illorum brutorum, nihilque debere habere commune cum illis.

i Id est, Templum in quo maximè gloriabamur, prostratum est, sceptrum quoque regni ablatum est à nobis.

k Quasi dicat, Imperium tuum non obnoxium est translationi & vicissitudini, sicut omnia imperia & regna terræ: quique tecum sunt, & qui apud te erunt, perpetuò durabunt.

יחן לנו י' לעשות הישר בעיניו כל ימי

: חיינו אמן :

: תקוה ועמל :

SPES ET LABOR.

(faint, mostly illegible Latin text, appearing as bleed-through or ghosting from the reverse side of the page)

SPES ET LABOR

(faint text)

INDEX EORVM QVÆ IN
hoc opere digna notatu visa sunt.

A

Ab mensis.	130	Antiquus lugēdi modus exprimi-	
Abietis arboris natura	54	tur	99
Abundantia rebellio in Dei præ-		Apostrophe	83
scriptum		Arcturus & Orion signa turbida	
Acham lapidibus obrutus	11	90	
Achor vallis	ibidem.	Afdodus siue Azotus ciuitas Pa-	
Adami imitatores Israëlita 23. &		læstina 83	
24		Astaroth Tfidoniorum idôlū 69	
Ad nomen domini confugere de-		Astrū pro Deo colebant 89. & 91	
bemus 154. & 158		Auaritia sacerdotum 17	
Aegyptiorum inuētum Geome-		Auaritia summa Israëlitarum 100	
tria 69		Audax peccādi Iudæorum impu-	
Aegyptij & Idumæi pro impiis 71		dentia 133	
Aegyptiorum auxilio freti erant		Aurora pro fine sumitur 41	
Iudæi 168		Azarias rex, Vzias etiam dicitur 4	
Aestiui fructus quid significēt 100		B	
Affinitas cum exteris lege veraba-		Baal-Peor idôlum 33	
tur 112		Babylonici exercitus aduentus 29	
Affinitatem cum externis malè		Barbarorum nomina non impo-	
contraxerunt 19. 21. & 112		nenda pueris 91	
Afflictio siue malū in ciuitate non		Beer-Seba locus qualis, & vnde	
nisi à domino 81		nomen habuerit 89	
Agnus selectus derelictus Isr. 16		Benedictio Dei 7. 10. & 64	
Amator & amicus 10		Benedictiones sex Mesie secundum	
Amatores pseudopropheta ̄ ibid.		Hebr. & Christianos 122	
Amor Dei erga Israëlitas 12		Betheli vitulus celebris 4	
Amosus propheta cuius fuerit, &		Betheli sanum subuertetur 38	
quo vixerit seculo 72		Betheli celebritas 4. & 96	
Amosus abundans pecoris ibid.		Bethelus quare electus pro ado-	
Ammonitarum origo & crudeli-		rando vitulo ibidem	
tas 76		Betheli etymologia 48	
Annales regum interciderunt 120		Betheli habitatores delebuntur 87	
Animalia quinque occidebātur in		Beth-Eden & Bicath-Auen ciui-	
iudicis electione 173		rates Syriae 74	
Antecedēs pro relatio sepe Heb.		Bonis viris imponitur silentium	
& Cald. 23. 70. & 161		88. & 90	

I N D E X.

Botfravrb̄s	76	pore	139
Bruchus Heb. & Cald. quomodo dicatur	58	Cordis impietas abigenda & vctimenta non laceranda	61
C			
Calamitas magna prædicitur	55.	Crura adempta, vel auricula ex leonis faucibus Israëlita	81
	56. & 88	Culpa sanguinis innocentis effusi in Ephraimitas redundabit	46
Calcei quid significant	80	Cyrene ciuitas pro tota regione Cyrenaica	75
Caldæis & Hebræis non est verbum præsentis temporis	149	D	
Caldaicę linguę antiquitas & vtilitas in præfatione ostenditur.		Damascus Syrię metropolis	74
Calne siue Chalane ciuitas pro Babylonica regione	93	Dani fanum appendix Betheli	5
Candelabrū pro toto templo metonymicęs	104	Dei facilitas summa in condonando 12. Omnipotētia 102. & 103	
Canistrum plenum æstiuus fructibus quid	100	Decem tribus in perpetuum exularunt	94
Castella & arces regionibus sunt tanquam ossa corpori	139	Defuncti sine liberis quomodo nomen conseruabatur	123
Castigationes Dei	26	Desertum inter Israëlitas & Assyrios	52
Catechumeni siue nouitij in lege Christi repræsentant profelytos	112	Dies redēptionis factę per Christum	12. & 13
Cerubus siue Cherub & Cherubin quid	104	Dies in plurali pro anno quare sumatur	86
Christi venditio numerata pecunia	12. 13. & 14	Diuitię fallaces	20
Christus doctor prænuntiatur	62	Diuortij siue repudij libelli secundum Hebr. & Romanos exemplum	121
Christianus nõ persequutionibus perturbatur	11	Dominus columen erit populo suo	68
Christiani hominis descriptio	9. & 12	Doctoris sacrarum literarum officium	80
Christi diuinitas prænuntiatur	62	Doctores seducti vino qui	80
Colūba quare stolidi dicatur	26. & 28	Doctor Christus prænūtiatur	62
Collidentur paruuli	52	E	
Consuetudo vetus Israëlitarū accipiendi, vel dandi, vel redimēdi, vel inuicē cōmutandi	123. & 124	Ecclesię Christi amplitudo & dignitas	103
Cordis facultas in animalis cor-		Emath ciuitas copiosa	92
		Ephraimitę gentibus cōmixti	26
		Ephraimitę placentę similes ibid.	
		Ephra-	

INDEX.

Ephraimitæ augusti fuerunt	49	Gilgalæ siue Galgalæ celebritas	18
Erroris spiritus inter Israëlitas	16.	Gilgalæ locus quare Deo & prophetis inuisus	ibidem
& 19		Grauidæ mulieres discindētur	52
Eruca Heb. & Caldaicè quomodo appelletur	58	Grauis admodū calamitas	16
Expressio diei nostræ redemptionis quæ facta est per Christum	12. & 13	H	
F		Hebraïco Matthæi Euāgelio utebantur Nazareni	150
Fames decies in mundo	107	Hepar est officina sanguinis	149
Fames sæuissima	146	Hordeaceus erat manipulus primitiarum, & in paschatis principio offerebatur	110. & 113
Fames & sitis audiendi verbum Dei	99. & 107	Hoseas contra idololatrias vaticinatur	1
Fanum vitulorum in Bethelo & Dano	4. & 5	Hoseas Ierosolymitanus fuit, & prophetæ filius	3
Fauoris diuini subtraxio, maledictio est	33	Hoseas diu vixit	ibidem
Fauor Dei subtrahitur	22	Hoseas quot annis ante cladē Samaritanam vaticinatus est	ibid.
Feles in palatiis manebunt	33	Hoseas inuehitur in Samaritanū & Iudaicum regnum	4
Ficus folium primū inter folia decidit	4	Hoseas taxat ciuitates Ierosolymam & Samariam	ibidem
Fides Dei magna	154	Hostis venturi immanitas ob non seruatum verbum domini	49
Finis laborum promittitur fidelibus in Christo	42. & 44	I	
Fœlicitate nimia abusus est Israël	16	Israëlitæ non ex animo Deo seruiabant	40
Fœnificiū regiū quando fieret	95	Israëlitæ vitis accepta erant, quando agebant lege	37
Fructus æstiu quid significēt	100	Israëlitæ immemores beneficiorū Dei	ibidem
Fru mentum & lapilli in vāno pro superstitibus cladis	106	Israëlitæ sunt vitis dissipata	ibid.
G		Israëlitæ idōlis mactabant liberos	34
Gath, siue Geth ciuitas	93	Israëlitæ tandem Mesia morigeri fient	13
Gaza vrbs quomodo Heb. & Caldaicè appelletur	75	Israëlitæ fœdifragi fuerunt	23. & 37
Ge-Hinnom, siue Ge Hēna quid	36		
Genius malus dicitur pistor, & quare	25. & 27		
Gentis gratia locum Ierosolymæ elegerat dominus	149		

INDEX.

Israëlitæ perfidiosi, fures nocturni & grassatores fuerunt	25. & 37	Ioël à nonnullis filius Samuëlis creditus	58
Israëlitæ ingrata insolentia	27	Ionathanus 28. annis ante Christum vixit. in præfatione.	
Israëlitæ ut vas inutile inter gētes	30	Iosephus iustus Christi typus	14
Israëlit. corruptioni dediti	33. & 92	Iosephi domus quare decē tribus	
Israëlitæ impudentia	15. & 17	Israëlis significet	90
Israël agnus selectus derelictus	16	Irrita Israëlitæ sacrificia	32
Israëlitæ colūbe stolidæ similes	26	Ironia	86
Israëlitæ ingrati Deo	38. 41. 77. & 103	Iudæi quare custodes librorum veteris testamenti. in præfatione.	
Israëlitæ due iniquitates quæ	40	Iudæorum audax peccandi impudentia	133
Israëlitæ presentibus Dei prophetis colebant idola & simulachra	41	Iudæorum magna occisio	151
Israëlitæ legem Dei reuocant in dubium	42	Iudices muneribus & pecunia corrupti	79
Israëlitæ voluptatibus dediti	92	Indices perfidiose accusant	26
Israëlitæ populus pro duabus tribubus tantum, & non pro decē aut duodecim sumitur, & quare	104	Iudices corrupti diuitiis	20
Iacobus luctatus cum angelo fleuit, quod in Genesi non legitur	47	Iudicium corruptissimum	93
Iaroubamus filius Nebati author adorandi vitulos	4	Iudicium extremum prædicitur	63. & 67
Idolis postpositus Deus	8	Iudicium Dei veluti lux	23
Idolorum memoria peribit	9	Iugum mandatorum à pueritia ferendum	154
Idumæi in sacris literis pro capitibus hostibus Israëlit.	75. & 76	Iusti pro iniustis habentur in iudiciis	20
Ieconiah & Iehoiacim idem est nomen	149	L	
Ierusalē quare dicatur similis viduæ, & non vidua	138	Legē Hebraicē ratio per manus maiorum habebatur antè puncta inuenta	44
Iesu Christi domini nostri prædicatur aduentus	38	Legē Dei reuocat in dubium populus	42
Iisac pro decē tribubus Israëlitærum quare	97	Legis Dei obliuione exilium	15
Ingrati Deo salarium est ignominia	15	Legis cognitio fuit singulis tribubus	20
Insidiatōres	26	Legis domini obseruatio holocaustis antepōnitur	23
Ioëlis prophete patria & ætas quæ vixit	57	Leones non frustra rugire solent	82
		Leuitarum officium usurpatur ab Israëlitis	90. & 91
		Lex docet cultum Dei	23
		Libamina	

INDEX.

- Libamina ex vino vetere fiebāt 53
 Libani montis vina optima 54
 Libelli diuortij siue repudij formula secundū Heb. & Rom. 121
 Libri sacri omnes non extant 40.
 72. & 120
 Librorum factorū iactura quare æquo animo ferenda 40. & 72
 Literæ eiusdē organi in omnibus linguis inuicem sepe substituuntur 97
 Locus Betheli quare celebris 4
 Locus de Mesia intelligendus 2
 Loc^o Genes. & Mat explicatur 47
 Locus 4. Reg. 3. explicatur 78
 Locus Pauli explicatur 52
 Locustarū examē quid significet 97
 Locusta quomodo Heb. & Cald. appelletur 58
 Locustis vbi vescūtur homines 58
 Locustæ gētis noīe intelligūtur 59
 Locustarum damnū magnum 55
 Lugēdi modus antiquorum exprimitur 99
 Lyrarum Israëliitarum sonus non Deo gratus 89
- M
- Maledictio Dei penuriā significat 10
 Mal^o genius dicitur pistor 25. & 27
 Manipulus primitiarū in paschatis principio offerebatur, & erat hordeaceus 110. & 113
 Mandata domini recta sunt 53
 Manuū impositio in eligendis iudicibus 173
 Maphis seu Memphis ciuitas 34
 Mare pro occidentali plaga quare sumatur 44. & 172
 Masoretæ authores punctōrū vocalium 44
 Mendaces & impostores insignes Israëlitæ 42. & 45
 Médacia pro oraculis pseudoprophetarum & idōlis 79
 Mensis insititius quid 99. & 100
 Mēse Februario genio iudulgent Heb. & legūt historiā Hesterē 100
 Meretricium, vinum & temulētia quid agunt 16
 Mesia morigeri fiēt Israëlitæ tandem 13. & 53
 Mesia benedictiones sex secundum Heb. & Christianos 122
 Millenarius numerus p infinito & incerto numero sepe in scriptura 70. & 71
 Miracula in gratiam patrū veteris & nouæ legis edita 8. & 11
 Misericordia excellentior sacrificiis 23
 Miseros affligunt Israëlitæ 87
 Modus antiquus lugendi 99
 Modus mittendi in possessionem proximū ducentem viduam demortui profelytam 124. & 127
 Monetæ precii augmentum lucri gratia 99
 Mortuorum reuocatio 22. & 69
 Mortis genera quatuor apud Iudæos in sceleratos 110
- N
- Nominis Ichoua explicatio 48
 Nomina defunctorum sine liberis quomodo conseruabantur 123
 Nō intelligens legē populus collidetur 16
 Numeri mutatio frequens Hebr. & Caldæis 40
- O
- Onkelos sororis Titi filius. i præf. Optimates

I N D E X.

Optimates Iudæ sunt iniqui	20.	tico more	86
& 22		Præcepta sexcenta tredecim Iu-	
Optimates Israëlitarū perfidi	34	dæis	109
Oratio iusti exauditur	95	Primitiua pluuiæ quæ sit, & illius	
Ordinē præpostero res geruntur		utilitas	62. & 65
apud Israëlitas	87	Primates ignominiam amant	16
Oriō & Arcturus signa turbida	90	Principes rapaces	ibidem.
Ossa pro viribus sæpe in scriptura		Professores quarum linguarum	
160		alendi honestis stipēdiis. in præf.	
Otium peccare fecit Israëlitas	33	Prolixæ & clamosæ preces idolo-	
P		latrarum	33
Pacifica sacrificia quibus de cau-		Prophetis Dei silentium imponi-	
sis fiebant	10	tur	78
Parentum exemplū malū	16. & 18	Propheta in nouo testamento	11
Paschatis principio manipulus pri-		Propheticarum admonitionū cō-	
mitiarum offerebatur	110. & 113	temptus, causa ruinæ Israëlitis	82
Paucitas verorum cōcionatorum		Profelyti quomodo fiebāt & ad-	
verbi Dei	99	mittebantur ad cultum & reli-	
Pauperū iudicium peruertitur	77	gionem Dei	112
Pauperes opprimunt Israëlites	87.	Profopopœia figura	64. 80. 148.
& 99		149. & 160	
Pax sūma Christiano vero	9. & 11	Pseudopropheta in errorem in-	
Peccata Deum non latent	155	ducunt Ephraimitas	49
Pétapolis regio quare sic dicta	43	& Ierosolymitanos	144
Perditio ex idolorum cultu	49	Pseudopropheta	33
Personæ mutatio frequens Hebr.		Pseudopropheta corrueat	15
& Caldæis	35. & 82	Pseudopropheta credit synagō-	
Pistor malus genius quare dicitur		ga	7
25. & 27		Puncta vocalia Ionathani tempo-	
Placentæ similes Ephraimitæ	26	re non erant	6. & 44
Plaustri molestia quæ	80	Punctorum vocalium authores,	
Pluuiæ extremi temporis vtilissi-		& quare inuenta fuerunt	44
ma	23. & 24	Q	
Polenta ex quibus fiat	117	Quinque animalia occidebantur	
Populi nomine intelliguntur lo-		in iudicis electione	173
custa	59. 60. & 62	Quomodo sancti mala impre-	
Populus non intelligens legē, col-		centur	140
lidetur	16	R	
Porcus immolatus in templo	148	Rabba metropolis Ammonita-	
Præteritum pro Futuro, prophe-		rum	76
		Rapina	

INDEX.

Rapina pro bonis iniquè partis sumitur	81	Samaritana cōfusio manifesta valde prædicitur	38
Rebus fugacibus & fluxis comparantur Israëlitarum	51	Sãcti quomodo mala imprecantur	140
Regium sc̄nificium quando fiebat	95	Sãguinis cognatione expectare solebat mulier maritũ, donec adoleuisset ille	109. & 112
Reliquiã Israelitarum & Iudæorum ad Christum conuertentur	2. 66. 86. & 103	Sanguinis Zachariã ebullitio secundũ Hebr̄eos	150
Repudij siue diuortij libelli secundũ Hebr̄. & Romanos exemplum	121	Senatus Ierosolymitanus supremus erat 172. Illius authorit. 173	
Rete pro technis & insidiis accipitur	19. & 21	Senatores supremi senatus quot & quales	ibidem
Rete Dei quid sit	26. & 28	Senatores in minoribus subfelliis quot	173
Rex & principes illegitimè constituti erant	30	Septenarius numerus quare p̄ infinito siue incerto numero	74
Rex nugatores audit	25	Sepulchris utebantur Iudæi	110
Robigo Hebr̄. & Caldaicè quomodo vocetur	58	Serotina pluuia quę sit, & illius utilitas	62. & 65
S		Seruator præter Deum nõ est	49
Sabãa gens quid significet	70	Serpentis prudentia	128
Sabbatho non vltra duos mille cubitos ambulare licet Iudæis	109	Sexcenta tredecim præcepta Iudæis	109
Sacerdotũ coniuentia ad peccata populi	15	Sicim Arbores	98
Sacerdotes idolõrum occidunt animas	23	Sicuth idõlum quale	91
Sacrificia ex rapina	31	Similis viduę quare dicatur Ierusalem, & non vidua	138
Sacrificia Israelitarum irrita	32	Simulachrum ligneum consulunt Israelitæ	16
Sein quid	117	Spiritus sancti effusio super omnẽ carnem	63
Salacitas nefanda	77	Spiritus erroris à cultu Dei aberrare facit	16. & 19
Scabellum pedum domini dicitur templum Ierosolymitanum	140	Sitis & fames audiendi verbum Dei	99. & 107
Scriptura aliquãdo in contẽptum malorum sc̄m pro masc. genere vitur	86	Stolida columba quare dicatur	26. & 28
Samarit. tẽpore Christi quales	5	Tfidonis vrbis celebritas situs & antiquitas	69
Samaritanus dicitur vitulus, quãuis in Samaria non coleretur	39	Tfidoniorum	

I N D E X.

Tfidoniorú inuentú Arithmetica,	pro ſuperſtitibus	106				
Aſtronomia & ſpecula	69	Vaſtitas ſumma prænunciatur	60			
Tfidon artifex vitri	ibidem	Venditio Chriſti numerata pecu-	nia prædicitur	12.13.& 14		
Synagòga pſeudoproph. credit	7	Verbum Dei mediator eſt Dei &	hominum	53		
Synagòga pudore obruetur	15	Verbum Dei capiſtrari aut ligari	non poteſt	96.& 98		
Synagogeꝝ felicitas ex legis obſer-	uatione	33	Verbum Dei dicitur Chriſtus	2		
Synagoga mala conſilia	38.& 42	verbum Dei Chriſtus vt leo ru-	giens	42.& 43		
Synagoga pietatem libidini poſt-	poſuit	38	Verbum Dei Chriſtus iudex	95		
Synagogaꝝ ruina & exitium	87	Verbum præſentis temporis non	eſt Hebræis & Caldæis	149		
Synagogaꝝ & Iſraelitarú oblatio-	nes & ſacrificia irrita	89	Veſtimenta non laceranda, ſed a-	bigeoda cordis impietas	61	
T			Vetus cõſuetudo Iſraelitarum ac-	cipiendi, vel dandi, vel redimédi,	vel intucẽ cõmutandi	123.& 124
Tanquam capitalis & non capita-	lis hoſtis ierofolymæ quare dica-	tur Deus	148	Vitulus adoratus in Bethelo cele-	bris	4
Tautologia figura Heb. & Cald.	frequẽs & elegans	24.44.& 82	Vitulus Samaritanus confringe-	tur	30	
Templum ſacroſanctú ob populi	nequitiam ſaſtidit Deus	92	Vituli, qui colebantur, tempeſtati	& vento comparati ſunt	45	
Terræmotus	72	Vnctus ſecúdu menſurá vnctionis	domini quid ſignificet	168		
Terræ quieta ceſſatio annú ſepti-	mum ſignificat	100	Vrſarú foetus quales, & quare vr-	ſæ ſæuiſſimæ ſint	51	
Timorẽ domini quærere quid ſit	22.& 23	Vt vas inutile Iſraelitæ inter gen-	tes	30		
Tiſti menſis	131	Vxor vna non plures ſimul habenda	47			
Topheth quid ſit	36	Vzias rex, Azarias etiã altero no-	mine dicitur	4		
De Tfidone ſiue Sidone & Tſido	niiſ vide ſuprà ante Sy.	Z				
Tyrj cœdifragi	75	Zachariæ pater Binomius fuit	150			
Tyrus ciuitas quæ Heb. & Cald.	dicitur Tſor qualis & quãta fue-	Zachariæ ſanguinis ſecundú Heb.	ebullitio	ibidem		
rit	35	F I N I S.				
V						
Vallis deciſionis iudicij	67.& 68					
Vallis Sittim ſiue Setim quid ſigni-	ficet					
71						
Vãus ſeu cribrum pro calamita-	te graui & frumentum & lapilli					

A 11482594

ocn 66768203